MENORAT HA-MAOR

MENORAT HA-MAOR

BY

R. ISRAEL IBN AL-NAKAWA

FROM A UNIQUE MANUSCRIPT

IN THE

BODLEIAN LIBRARY, OXFORD

EDITED

BY

H. G. ENELOW

PART I

NEW YORK
THE BLOCH PUBLISHING COMPANY
1929

PRINTED AT THE
HEBREW MONOTYPE PRESS
NEW YORK

TO

MR. LUCIUS N. LITTAUER

FOR HIS

SEVENTIETH BIRTHDAY

PREFACE

My interest in the work of Al-Nakawa was aroused some thirty years ago, when, as a young rabbi at Paducah, Kentucky, I was reading Rabbi Elijah di Vidas's book on "The Beginning of Wisdom". What struck me especially was the resemblance between some parts from Al-Nakawa copied by Di Vidas and parallel passages in the familiar work of Aboab. It was only in the summer of 1925, however, that I was able to visit the Bodleian Library at Oxford and had the opportunity of examining the only surviving manuscript of Al-Nakawa's work. I was then confirmed in my opinion that Al-Nakawa had formed the source of Aboab, as well as of other writers, and that his own book deserved to be published.

Because of other tasks, I realized it would not be possible for me to prepare so large a volume for the press in the near future. The manuscript contains six hundred and sixty-five pages, of small folio size, written in the fifteenth century by Spanish scribes, and its proper preparation means a huge amount of editorial labor. I say scribes, because, as Dr. Neubauer has pointed out, some pages in the latter part of the work were supplied by a later hand. A specimen of the contents of this manuscript I offered in an article on its Quotations from Midrash Hashkem; it was published two years ago in the fourth volume of the Hebrew Union College Annual. This essay was received favorably, and I was honored with kind and learned comments upon it from scholars in various parts, such as Dr.

Louis Ginzberg and Dr. Alexander Marx, New York, Dr. Jacob Mann, Cincinnati, Dr. A. Buechler, London, Dr. Ludwig Blau, Budapest, Dr. Israel Levi, Paris, Dr. David Maggid, Leningrad, and Rabbi S. A. Wertheimer, Jerusalem. So wide an interest in the subject made me feel more eager than ever to proceed with the publication of Al-Nakawa's work, and I have decided to make a beginning with the Introduction and the First Chapter, which I am offering at present.

I wish to express my hearty thanks to Dr. A. E. Cowley, of the Bodleian Library, for permitting me to secure a photograph of this unique manuscript. To Prof. Alexander Marx I am indebted for his constant readiness to help with both printed books and manuscripts from the library of the Jewish Theological Seminary of America, and, best of all, with generous gifts from his own store of knowledge. Equally indebted am I to Prof. Jacob Mann, of the Hebrew Union College, for his friendly interest and assistance, and to such other friends as may have at one time or another lent a sympathetic ear to my story of Al-Nakawa's merit. Last but not least, I wish to express my thanks to Mr. Samuel Ginzberg and Mr. Moses Alperovich, of the Hebrew Monotype Press, New York, for the pains they have taken with the printing of this book. Were it not for their readiness to set up the type from the photograph of the manuscript, and so save me the trouble of copying it, I should have found it impossible, amid other engagements, to publish at present this first instalment, and to produce it in time for the seventieth birthday of the friend to whom I think it an honor to dedicate it.

H. G. E.

INTRODUCTION

INTRODUCTION

I

"There is a wheel that revolves in the world", say the rabbis, thinking of the frequent and sudden changes of human fortune. This adage R. Israel Ibn Al-Nakawa liked to quote, and, no doubt, for good reasons. Seldom was it illustrated so forcibly as in the experience of the Jews of Spain in the second half of the fourteenth century. At the beginning of that period, they enjoyed all the advantages of position and influence, especially in Castile. The prosperity they had attained under Alfonso XI (1325–1350), was enhanced during the reign of his successor, Don Pedro, who treated them with such manifest favor that he was accused by his foes of Jewish descent and affiliation. Even his mistress, Maria de Padilla, whom he preferred to the queen, Blanca of Bourbon, and the combat about whom added to the turmoil of the times, was represented as a Jewess.

When he ascended the throne, a Jewish poet, Rabbi Don Santob, of Carrion, addressed to him an elaborate Spanish poem, full of wisdom and wit, and counted as one of the best products of early Castilian poetry. "Few Rabbins of any country", says George Ticknor, in his History of Spanish Literature, "have given us such quaint and pleasant verses as are contained in these curious counsels of the Jew of Carrion."

Yet no sooner had Don Pedro disappeared from the scene, slain and succeeded by his half-brother, Enrique

de Trastamara, than a complete change occurred in the situation of the Jews, who had been his loyal supporters. Their fidelity forced praise from the lips of the royal fratricide; but they had to pay for it dearly.

The defeat of Pedro at Montiel, in the year 1369, as Graetz has said, meant also the defeat of the Jews of Castile. It started as tragic a period of suffering as is found anywhere in Jewish history, culminating in the massacre and devastation of the dreadful year 1391. When the work of that year was accomplished, under the incitement of the fanatical priest, Ferrand Martinez, the glory had departed from Israel in Spain. Myriads of Jewish men and women had been killed or baptized, scores of synagogues had been destroyed or turned into churches (including the one built in 1357 at Toledo by Don Pedro's friend and financier, Don Samuel Abulafia, and now known as the church of San Benito, or del Transito), Jewish schools had been demolished and their books burnt. Toledo, which had contained a rich and active Jewish community, became but a melancholy memory of former grandeur[1].

II

It was inevitable that the spiritual life of the Jewish people should have felt the effect of such an upheaval, and certain historians have written with disdain concerning the literary products, as well as the general intellectual life, of Spanish Jewry during that era. This attitude one finds it hard to adopt. What seems remarkable is not that spiritual energy at such a time

[1] Cf. Letter of Ḥasdai Crescas to the Congregations of Avignon, in Ibn Vergas, *Shebeṭ Yehuda*, ed. Wiener, I, p. 128ff.

should have diminished, but rather that it did not vanish altogether. Under those blows of fortune, it was hardly possible for philosophy and poetry to flourish, for learning and liturgy to expand, as they had done in better days.

Nevertheless, even then, the spirit of Israel was not crushed entirely, nor hushed. There were men who recognized both the needs and the facilities of their age and who, despite their own misfortunes, undertook the task of perpetuating among the ruins the religious traditions and practices of Israel. That is how, around the year 1374, R. Menahem b. Zeraḥ (1310–1385), at Toledo, came to write, under the title of *Ṣedah la-Derekh*, "Provision for the Road", his compilation of religious precepts; and how Samuel Ibn Ẓarẓa (fl. 1360-1380), of Valencia, wrote his biblical commentary, *Meḳor Hayyim* (The Source of Life), and other works; how R. Nissim b. Reuben Gerundi of Barcelona, flourishing between 1340 and 1380, wrote his talmudic annotations and his famous sermons; while R. Isaac b. Sheshet Barfat (1336–1408) and R. Ḥasdai Crescas (1340–1410), living at Valencia, Barcelona, and Saragossa, where conditions, it is true, were better than in Castile, gained distinction, the one as an authority on rabbinic law, and the other as a philosophic writer. Indeed, it is just then that in some smaller communities of Northeastern Spain—first at Huesca and then at Pampeluna—there taught a certain rabbi, Ḥayyim b. Abraham Ibn Galipapa, (1310–1380), whose name has come down mainly through the writings of others, but whose ideas on biblical themes and religious institutions were so original and audacious, that one might

regard him as a precursor of modern liberalism.[1] Perhaps the collection of old legends and ethical stories, a unique copy of which, according to Dr. Gaster, exists in a fourteenth century manuscript at Montefiore College[2], also was produced at that time, for the instruction and solace of the people, and I should not wonder if some of the numerous stories used by Al-Nakawa were found in that anthology.

III

It was under those conditions that R. Israel Ibn Al-Nakawa[3] composed his own work, *Menorat Ha-Maor* (The Lamp of Illumination). Of his personal history we know but little. What is certain is that he belonged to a family which for several generations had been prominent in Toledo; the epitaphs of some of his relations have been preserved, and there they are praised for their piety and devotion to the social weal, especially in point of hospitality and support of scholarship[4].

[1] A good idea of Galipapa's personality and character we get from the letter addressed to him by R. Isaac b. Sheshet (Cf. Responsa, 394). His *Iggeret Ha-Geulah* is quoted by Albo, *Iḳḳarim* IV, 42. His *'Emek Rephaim* is quoted by Joseph Ha-Kohen, in *'Emeḳ Ha-Baka* (ed. Letteris, p. 80f.). Fragments from his commentary on Joseph Ibn Abitur's *Seder Ha-'Aboda* are printed in Rosenberg, *Ḳobez Geonim Ḳadmonim*, II, p. 118ff. His *'Emeḳ Rephaim* exists in MS. at the Bodleian Library, which also has a MS. of four Responsa by him. (Cf. Neubauer, *Cat. of Hebr. Ms.*, col. 168f., 834, 9 and 834, 13.)

[2] Cf. Gaster, The Exempla of the Rabbis, p. 33.

[3] The name appears in different spellings. In a previous essay I used the form Alnaqua, popularized by Zunz; but I have decided to adopt the present spelling, as it corresponds more accurately to the Hebrew of our author.

[4] Cf. Almanzi-Luzzatto, *Abne Zikkaron*, p. 33ff.; Zunz, *Zur G. u. L.*, p. 433f. On the derivation of the name Nakawa from a place in Yemen, cf. Steinschneider, Introd. to the Arabic Lit. of the Jews, J.Q.R., XI, p. 310 and X, p. 132.

No doubt, it is Israel's own father, R. Joseph b. Samuel, whose epitaph thus has come down to us. He died in the month of Tammuz, 1349, and was described as a man of perfect piety, humility, and charity. Israel's son, R. Ephraim, in the year 1391, fled to Northern Africa, and there he soon gained a reputation not merely as a scholar and physician, but also as a miracle-worker, and in this latter capacity the legend of him has lived lustily to this day[1]. At Tlemcen, Algeria, he is still remembered as founder of the Jewish community and his grave even now serves as a place of festive pilgrimage on the anniversary of his death. Some liturgic poems by him are included in the local prayer-books,[2] and he is commonly called *The Rab*. Strange to say Ephraim, in his work, *Shaar Kebod Adonay* (The Gate of God's Glory), which he wrote for his own son, Israel, to explain certain anthropomorphic expressions in Maimonides[3], finds nowhere occasion to mention the name of his father, which for a Jewish author is rather unusual, though he does happen to relate that two years after his coming to Africa, he still was in mourning for the unprecedented disaster that had overtaken the Jewish communities of Spain, and he therefore abstained from meat and wine, as well as from all festi-

[1] Cf. Gabishon, *'Omer Ha-Shikḥa*, p. 173b; Meyer, *Étude sur la Communauté Israëlite de Tlemcen*, p. 3ff.; *Shaar Kebod Adonoy*, Introd., p. 4ff.; and Slouschz, Travels in Northern Africa, p. 324f.—Slouschz took the inscription on R. Ephraim Al-Nakawa's tomb, and made his translation, from Meyer's work, as is proved by his inclusion in his English version of certain words not found in the Hebrew text. In Meyer's translation those words are in italics, and the author explains that he had supplied them (*op. cit.*, p. 23).

[2] Cf. Meyer, *op. cit.*, p. 14.

[3] Published with Introduction and Commentary, by R. Ḥayyim Bliaḥ, of Tlemcen (Tunis, 1902).

vities, including the one arranged by the rich elders of Marakesh in honor of the sermon he had preached on a certain Sabbath[1]. R. Israel Al-Nakawa, however, lived in Toledo and was killed during the massacre of 1391, together with many another martyr[2]. His life was filled with hardship and wandering, as he himself tells us in the Introduction to his work and as we might imagine from the general condition of his time. It was his realization of the spiritual impoverishment of his contemporaries and of their need of religious direction that induced him to write his book. With so much darkness round about him, he felt there was particular need for the diffusion and perpetuation of the light of Israel's Religion, of the Torah.

IV

What happened to Israel Al-Nakawa's work after his own death and the dispersion of the Jewish community of Toledo, we do not know. But that it was not lost we do know. In the year 1441 a copy was written in Spain by Moses the Hazzan for R. Joseph Ḥiyyun, and this copy, part of which was done by a later hand, is the only one that has come down to us. At least one copy was carried along by those who a hundred years later escaped from Spain to Northern Africa. In the sixteenth century, we find, that it was not only known, but copied extensively. R. Abraham Zacuto, himself a disciple of R. Isaac Aboab, the last gaon of Castile, quotes a passage from it

[1] Cf. his *Shaar*, p. 88b.
[2] Cf. Gabishon, *op. cit.*, p. 83a, 137b.

in his *Sepher Yuḥasin*,[1] "Book of Genealogies", which he wrote in Tunis[2], whither he had fled after a short sojourn in Portugal. R. Judah Ibn Kalaaz, who also lived in the early part of the sixteenth century in Northern Africa, perhaps at Tlemcen, helped himself to large portions of each of its chapters and presented it, under the name of *Sepher Ha-Musar*, "The Book of Instruction", as a work of his own[3]. R. Elijah di Vidas, at Safed, Palestine, possessed a copy, and in his work *Reshit Hokhma*, "The Beginning of Wisdom", finished in 1575, he transcribed several whole chapters from it, as well as numerous other passages, occasionally forgetting to name his source. His townsman and contemporary, R. Elijah Azkari, refers to it in his ethical work, *Sepher Ḥaredim*, "Book of the Religious", composed in the year 1588[4]. No doubt, others, also, were acquainted with it during the sixteenth century and glad to use it.

But the largest use of Al-Nakawa's book, I think, was made probably in the fifteenth century, somewhere in Spain or Portugal, and namely, by the man who gave to the world the other work known as *Menorat Ha-Maor* and attributed to R. Isaac Aboab. For, a comparison of the two texts must convince one that Aboab's work is an imitation of that of Al-Nakawa, and an adapt-

[1] Cf. *Yuḥasin*, ed. Filipowski, p. 28a: ומצאתי ג"כ בספר מנורת המאור האחד שאינו של רבי יצחק אבוהב. It is this simple, unadorned reference to R. Isaac Aboab, as the author of the other *Menoraṭ Ha-Maor*, that caused Azulai to doubt whether the Isaac Aboab who was the teacher of Zacuto was the author of this work, and ultimately led Zunz to the creation of the Elder Aboab, who has since become a venerable figure in Jewish literary histories and encyclopedias.

[2] Cf. Freimann, Introduction to *Yuhasin*, ed. Frankfurt, p. VI.

[3] Cf. Schechter, in *M. G. W. J.*, vol. 34 (1885), p. 114ff.

[4] Cf. ed. Venice, 1601, p. 81b.

ation of much of its material. It is strange how the rabbinic view of the uncertainty of fortune, often quoted, as I have said, by Al-Nakawa, was proved by his own work and that of Aboab. Al-Nakawa's work has been almost forgotten, and only one manuscript copy of its complete text is now known to exist, namely, in the Bodleian Library at Oxford[1]; while Aboab's adaptation has become one of the most popular works in Jewish literature, serving not only as a means of ethical teaching and spiritual edification, but also as a treasury of correct versions for modern editors of ancient Hebrew texts. As a matter of fact, whatever credit has been given to Aboab, both for the contents of his book and his quotations from older writings, really belongs to Al-Nakawa, the rock whence his work was hewn and the well whence he drew.

V

Who this Isaac Aboab was may never be determined; nor whether an Isaac Aboab actually was the author of the work ascribed to him[2]. Perhaps Azulai was right in expressing doubt whether the well-known Isaac Aboab was the author, in view of Zacuto's unceremonious reference to him[3]; though upon closer examination of that passage in *Yuḥasin*, one may incline to regard the brevity as natural: Zacuto here names Aboab's work only indirectly, by way of contrast to the other *Menorat Ha-Maor*. Certain it is that Zunz's creation of an

[1] Cf. Neubauer's Catalogue, col. 461, 1312. On some stray leaves that have turned up recently, cf. my essay in *H. U. C. Annual*, vol. IV, p. 317, note 31.

[2] As far as I know, Kayserling is the only one who regarded the attribution of *Menorat Ha-Maor* to Aboab as erroneous (Cf. *D. Jüd. Frauen*, p. 307).

[3] Cf. *Shem Ha-Gedolim*, ed. Benjacob, I, p. 98. See above, p. 17, note 1.

Isaac Aboab who must have lived not later than 1320[1], cannot stand, though one hesitates to differ with so great a master. For, Zunz based his theory on the contents of the popular *Menorat Ha-Maor*, and argued that both its citations and method proved it could not have originated later than 1320. Yet, in Al-Nakawa's authentic work we find the same kind of quotations, and much more copiously, as well as the same method, and we know that Al-Nakawa died in 1391.

For instance, Zunz refers to Aboab's citing twice R. Asher b. Yehiel; but Al-Nakawa cites him time and again both directly and through R. Jacob b. Asher's writings. Again, Zunz refers to Aboab's use of Midrash Hashkem, knowledge of which, he says, stopped with Al-Nakawa; but every passage cited by Aboab from that Midrash is found in Al-Nakawa's work, and many more besides[2]. Just this I regard as one of the proofs that Aboab, or whoever it was, helped himself to Al-Nakawa's work, as indeed is shown by other Midrashim which he quoted undoubtedly through Al-Nakawa. Zunz insists that the phrase by which Aboab introduces quotations from older literature—namely, *garsinan*—was current not later than the beginning of the fourteenth century; but Al-Nakawa uses that form continually, many times on every page.

Moreover, Zunz affirms, later writers took from Aboab without acknowledging their source, and he instances Aldabi's work, *Shebile Emuna* (The Paths of Faith), written in 1360, some passages of which, according to Zunz, were lifted from Aboab. But if we

[1] Cf. *Die Ritus*, p. 204ff.

[2] Cf. my essay on Midrash Hashkem Quotations in Al-Nakawa's work. *Hebrew Union College Annual*, vol. IV, p. 311ff.

examine those passages we shall find, first, that while dealing with the same material, Aldabi and Aboab are similar but not identical; secondly, that Aldabi did borrow his material from another writer, yet not from Aboab but from Naḥmanides, its original author and, namely, the latter's *Iggeret Ha-Ḳodesh*, "Letter of Holiness"; thirdly, that the same material happens to occur in Al-Nakawa's work, also, but that there it is accredited to the proper source, namely, Naḥmanides; fourthly, that if Aldabi borrowed from any *Menorat Ha-Maor*, it was not from Aboab's but rather from Al-Nakawa's, as the wording of the passages they have in common is literally identical, and, incidentally, the two authors lived at the same time in Toledo;[1] fifthly, that Aboab did in this case what he seems often to have done, namely, use another man's material without credit and alter it so as to make it appear original; and, finally, that in this case, as in others, Aboab probably got his material not directly from the original author but rather through Al-Nakawa, whose work was both the model of his project and the mainspring of his quotations.[2]

Aboab, it is true, did not reproduce Al-Nakawa's work exactly. On the contrary, he reshaped it, or re-arranged it, and, for one thing, destroyed the logical sequence of Al-Nakawa; it is not for naught that even admirers of Aboab have commented on his mystifying lack of order. Much of Al-Nakawa's material he omit-

[1] For other sources of Aldabi, cf. Steinschneider, *Hebr. Uebers.*, I, p. 16ff.

[2] The legend about the Tractate Ḥagiga Mourning for a Scholar, which Aboab quotes as from Tanḥuma, cited by Ginzberg, Genizah Studies, I, p. 2, is taken verbatim from Al-Nakawa (MS., p. 179a). But our author does not name his source, while Aboab carelessly ascribes it to Tanḥuma, where it is not found. This is an instance of Aboab's quotations.

ted, perhaps expecting, as I think, to include it in the two other works he meant to compile and the loss of which his biographers are wont to lament, namely, *Aron Ha-'Edut* and *Shulḥan Ha-Panim.* At times, however, Aboab collects his material from different parts of Al-Nakawa's work, as he does, for instance, in his chapter on Charity, where after disposing of that part of the subject treated in Al-Nakawa's chapter on Charity, he adds some other themes which, though, broadly speaking, co-related, Al-Nakawa treats in other parts of his book.

Some of Al-Nakawa's quotations, it is worth noting, Aboab habitually avoids; for instance, those from the *Midrash Yehi 'Or*. Perhaps, both the title and the text of this Midrash puzzled him,—the title, inasmuch as Al-Nakawa is the only author, as far as I have been able to learn, who actually offers passages found in the Zohar as derived from the *Midrash Yehi 'Or*, and the text, because those passages are, with a couple of slight exceptions, given in Hebrew rather than the Aramaic diction of the Zohar[1]. There are over forty quotations from the *Midrash Yehi 'Or* in Al-Nakawa; but whenever Aboab ran across one, he ignored it. He absorbed Al-Nakawa's quotations from the Pesiḳta, from Mekilta, from Ḥupat Eliyahu, from Kalla (which to Zunz was one of the marks of early fourteenth century), from Siphre (carrying over, in one case, Al-Nakawa's, maybe erroneous, attribution to it of a passage it does not seem to contain)[2], as well as from other sources: but he steered clear of the *Midrash Yehi*

[1] That the Zohar was known as *Yehi 'Or* is stated by Zacuto (Cf. *op. cit.*, p. 45a, 79a). I hope to treat this subject in a separate essay.

[2] Cf. Hebrew part, p. 80.

'Or, which is one of the interesting points anent that particular source-book of Al-Nakawa's and deserves separate discussion. On the other hand, when there is a quotation from the more familiar parts of the Talmud, Aboab either copies it from Al-Nakawa, reproducing his version which often differs from the versions current among us, or he copies the passage from his own Talmud, occasionally giving it much more fully than in Al-Nakawa's quotation. This he does especially when Al-Nakawa offers the talmudic passage in a Hebrew version, rather than in the original Aramaic.

In spite of all differences, however, the relation of Aboab's text to Al-Nakawa's cannot be gainsaid; indeed, the differences often accentuate it, as they seem to be deliberate. This is not to say that Aboab did not write some passages of his own; undoubtedly he did. But that does not affect the substance and the bulk of his material. Even in his introductory poem there may be an echo of Al-Nakawa, if Zunz's reading of the acrostic be accepted, despite its strangeness. According to Zunz, we have there the words *Hibbur Yiṣḥak Aboab*. It so happens that Al-Nakawa, in the acrostic of his own prefatory poem, refers to himself as *Ha-Meḥabber* (The Author), after his name. But this is a small point compared to the more important resemblances which grow patent as we study the two texts carefully. I think it is certain that had Zunz seen Al-Nakawa's manuscript, he would not have created an Isaac Aboab who must have written his book not later than the year 1320.

VI

After a long poem in praise of the Torah[1], with which Al-Nakawa opens his work, he goes on to the Introduction. There he relates, in rhymed prose, the circumstances which inspired him to write his book. First, we have the story so often told in such prefaces, that of the decline of learning among the people, of growing indifference to profound and laborious study, and of the desirablility of a comprehensive summary of the mass of traditional lore—the very kind of feeling one finds expressed by Maimonides and Jacob b. Asher, as well as by Menaḥem b. Zeraḥ and Meir Aldabi, in the prefaces to their respective works, and by many another Jewish author throughout the ages. Al-Nakawa then proceeds to relate how long he carried about the plan to compose such a book and how he hesitated to enter upon it, until finally, through a vision in a dream, he experienced a divine command to undertake the task. It was then the Menorah, the Light-bearing Candelabrum, was shown to him, suggesting the title of his work[2].

What he determined to include was every phase of the practical religious life, both ethical and ritual. His aim was to stimulate the will of his readers, as well as to enlighten their minds, so as to assist in the continuance of the glorious tradition of the Jewish people. He gives a sketch of that great tradition—from the

[1] For other poems by our author, cf. Zunz, *Litgesch. d. syn. Poesie*, p. 511f.

[2] Cf. R. Moses of Coucy's Preface to *Sepher Miṣwot Gadol*; also, Malter, *Dreams as a Cause of Literary Compositions*, in "Studies in Jewish Literature in Honor of Dr. Kohler," p. 198ff. The first part of Abraham Ibn Ezra's *Iggeret Ha-Shabbat* is found in *Ḥemdat Yamim*, I, p. 28b, ed. Italy, 1763, and may be used for correction of Friedländer's text in *T.J.H.S.*, II, p. 61ff.

beginning of creation to the choice of Israel and the gradual development of Jewish doctrine and Jewish literature—and he then enumerates the various works from which he meant to draw his material. At a time when the burning of Jewish books was adopted by fanatical orators as one means of turning Jews into Christians—to say nothing of those actually devoured in the days of siege and famine[1] and those hidden in wells and perhaps never recovered[2]—it was not the least of Al-Nakawa's merits that he included in his work numerous excerpts from older authors, thus assisting not only his own contemporaries but also future students, especially since some of the texts he used are either rare or quite unknown. He concludes his Introduction with a list of the twenty chapters into which he divided his book, and an indication of their contents. They are as follows:

(1) On Charity
(2) On Prayer
(3) On Repentance
(4) On Humility
(5) On Fixed Hours of Study
(6) On the Commandments and their Fulfilment
(7) On Acts of Mercy
(8) On the Observance of Sabbath and Holy-Days
(9) On the Honoring of Parents
(10) On Marriage
(11) On the Education of Children

[1] Cf. the quotations from Ẓarẓa's *Miklal Yophi* MS., in Graetz, *Gesch.d. Jud.*, vol. 7, 3rd ed., p. 372, note 2.

[2] R. Joseph Ha-Kohen, in his book *'Emeḳ Ha-Baka*, written about 1575, tells of having seen a book which was in bad condition, having been hidden in a well during a persecution. (Cf. ed. Letteris, p. 71).

(12) On Upright Conduct in Business
(13) On the Proper Administration of Justice
(14) On Contentment
(15) On Equanimity (or, Refraining from Anger)
(16) On Avoidance of Flattery and Deception
(17) On Love of Comrades and their Considerate Treatment
(18) On Cleanness of Speech
(19) On Keeping a Friend's Secret
(20) On Good Maners (or, General Good Conduct).

A glance at this sequence of topics will show how much more logical it is than that of Aboab, who begins with the theme of envy and its evils, and then turns to the abuses of speech, and then to the fulfilment of the commandments, and so forth. Al-Nakawa's order reveals a natural develpoment of the subject, while Aboab's arrangement, I venture to say, is haphazard.

After the final chapter, Al-Nakawa adds three supplements, by way of further illustration and summation of his several themes.

First, he gives an excerpt from Ḥupat Eliyahu Rabba, containing a series of apophthegms on the conduct of life and on human destiny, and arranged numerically, after the manner of the Ma'ase Torah attributed to R. Judah Ha-Nasi.[1]

Second, a compilation of all ethical laws in the Talmud, beginning with the word *Le-'olam* ("Forever"). This supplement is arranged in twenty sections, according to the topics of our work, and is called *'Or 'Olam*

[1] R. Ḥayyim M. Horowitz was mistaken in arguing that the excerpt from Ḥupat Eliyahu R. was made by Di Vidas from that work itself rather than from Al-Nakawa (Cf. *Kebod Ḥupah*, p. 5ff.). His theory was due to his not having seen our MS. For the Ma'ase Torah, Cf. Schönblum, *Sh'loshe Sepharim*, p. 13b ff.

("The Light of the World" or "The Everlasting Light").

Third, a similar collection and grouping of all the passages in the Talmud which begin with the word *Gadol* ("Great"). This bears the name of *'Or Gadol* ("The Light called Great").

VI

Al-Nakawa's first chapter begins with some general observations on the importance of Charity, supported by verses from the Bible and illustrations from the Talmud. Whoever sows the seed of charity, we are told, shall reap a harvest of manifold blessings. Charity possesses the power to save one from death and to assure one of life eternal. Instances to prove this are advanced from the Talmud and other sources. In a word, Charity is a tree of life; whoever clings to it, is saved from death.

Both poverty and wealth, the author affirms, serve as divine tests—poverty to show whether the poor will stand the test, and riches, whether the rich will do charity with his wealth. There is a revolving wheel in the world, we are reminded; one who is rich today, may not be rich tomorrow, and the poor man of today may not be poor tomorrow. The Holy One raises and lowers. Therefore, if a man is rich, let him turn his money into charity, before the wheel has turned upon him and he has grown poor. It shall serve him in good stead when his fortune has changed. In helping the poor, one must realize that one does less for the poor than the poor do in return. For, by gifts to the poor one serves God, who stands at the right of the poor, and one is granted a vision of the Divine Presence. That is what the Psalmist means when he says: "The Lord is right-

eous, He loveth righteousness, (or, acts of charity), and the upright shall behold His face!" (Ps. 11, 7) Moreover, when a man has died, and his hands are filled with charity and good deeds, his righteous acts go before him to find for him rest and Divine favor. That is why prominent men and communal leaders in France, we are told, had an old custom of having their coffins made out of the boards of the tables upon which they gave food to the poor, in order to show that no matter how high a man might reach, when he dies he can take with him nothing except the good he has done and the compassion he has shown to the poor.

The most commendable phase of charity, we are informed, is hospitality, especially when expressed in the proffer of food and shelter to the poor and the wandering stranger. The history of the patriarchs and the saints of old, such as Abraham and Job, offer illustrations of its worth. That is what the rabbis meant when they taught, Let thy house be wide open and let thy household include the poor (Abot, 1, 5). If one entertains scholars in one's home and gives them food and drink, it is as if one had offered the daily sacrifice in the Temple, and one causes blessing to descend upon one's house. When wayfaring guests have entered one's house, though they be plain people, one should receive them cheerfully. Immediately on their arrival, one should place before them some food, for often a poor person may be hungry and ashamed to ask for nourishment; one therefore should anticipate his wants gladly. Even though the host happens to be depressed by personal misfortune and anxieties, he should put them aside and refrain from discussing them in the presence of his guests, so as not to dishearten

them and not to make it appear that he is relating his woes for their benefit. Nor should he talk about his own wealth or honors, lest he seem to exalt himself above them. He should treat them as gentlemen, as Abraham treated his guests, and he should serve them himself, even though he have many servants at his disposal.

Such hospitality is as great as engaging in the study of the Law or even as receiving the Divine Presence—or perhaps even greater; and of this, also, we have many convincing examples in Jewish history and literature. While the guests are eating, the host should show himself sorry at not being able to offer them more. If they spend the night with him, he should let them occupy the best bed in his house, for a weary person will enjoy his sleep the more, and get more satisfaction, by being offered an attractive bed than by having been given much food and drink. Moreover, when the guests depart, he should provide them with food for the journey, because otherwise they might be led into crime for want of food. There is a wheel revolving in the world, our author repeats, and we are led to think that his emphasis on this particular aspect of charity may have been prompted partly by the conditions of his times, when many Jewish families were uprooted from their native soil and were sent roaming about from place to place, subject to the dangers of such an existence.

It is natural to think of the part of woman in hospitality. The Lord delights in the charities of women, we are told, and they have a special opportunity of practicing them, seeing that they are at home more

than their husbands and can serve the poor more promptly. That is why Ezra the Scribe, according to talmudic tradition, inaugurated the rule that a woman shall rise early in the morning and bake her bread, so that when the poor arrive she might be able to give them fresh bread, rather than stale, and make them enjoy it. When a woman offers food to the hungry, she should give from the best and most tasteful dishes she happens to have, and accompany it with kind and comforting words, born of love and compassion. The charitable and righteous women, we are informed, have a custom of appointing a devout and trustworthy person from among them, whose office it is to make a weekly collection among the women of the community, and divide it among the poor. The charity that a woman contributes, we are told, she should try to derive from her own labor or efforts, for the reward of such charity is great. That is what Solomon meant by saying: "Out of the fruit of her hand she planteth a vineyard" (Prov. 31, 16). On the whole, charity is particularly meritorious when it is given out of one's own efforts. Good and chaste women, however, have an opportunity of benefiting the souls of their husbands and their sons, who are engrossed in the burdens of their own affairs, by reminding them to give charity, and to set aside definite periods for study, and to engage in good deeds. When one does give charity to the poor, one should give it with a generous spirit and willing heart, and out of the best of one's possessions, and should always have a feeling of compassion for the poor. Compassion doubles the reward of charity. If one has nothing to give, one should express one's regret

in kind and tender words, for tender words may mean more than a gift.

The author then devotes several pages to the praise of Charity — its diverse merits and benefits — giving many illustrations from the lives of saintly men and numerous quotations from the older literature. Through it all we are made to feel his own realization of the sad plight of the poor and their right not only to the help but to the sympathetic and merciful solicitude of their more fortunate fellows. He was not merely quoting from old books when he wrote that poverty was the worst affliction and that one could not tell when it might overtake one: there was but too much evidence of it in the experience of his age. At such a time, charity, in the form of mutual compassion and help, became more than ever a divine virtue and a condition of redemption.

This leads to a discussion of the proper method in the giving and distribution of charity. Our author treats the question under eight heads: (1) Who is obliged t give charity; (2) The amount of charity one is to practice; (3) On the different types of charity; (4) Who is entitled to accept charity; (5) Who has a prior right to one's charity; (6) How is charity to be collected; (7) How is it to be distributed; and (8) On the several qualities of charity.

As to the first question, the answer is that every one is by Jewish teaching expected to give charity, both poor and rich, each according to his ability. In case a man is not willing, he may be forced by the communal authorities to do his duty.

As to the measure of charity, both Scripture and trad-

ition demand that we be governed by a spirit of generosity and not by niggardliness. Our author quotes with approval the opinion of Maimonides that a generous person will devote a fifth of his possessions to charity, an average person will set aside one tenth, whereas one who gives less than that must be regarded as niggardly.

As types of charity, our author names the two kinds of assistance known since talmudic times: *timḥuy*, or contributions of food, for the immediate relief of the needy; and *ḳupah*, which meant contributions of money, to provide for other requirements of the poor, such as shelter, clothes, and whatever else might be wanted to enable them to live decently.

In the following section, Al-Nakawa treats of those who are entitled to accept charity, even though they may possess a small amount of cash and certain articles of gold and silver which they have been in the habit of using. Every poor man, he points out, is entitled to assistance. Nevertheless, he condemns, with the talmudic masters, any one who really does not need charity and is willing to obtain it by deceptive practices. On the other hand, it is equally wrong to refuse help, because of pride, when one needs it, as in case of illness or old age.

The question of priority is discussed next. First, a man is not obligated to practice charity unless he is able to support himself. Thy brother shall live with thee, we read in Scripture; which means, you must first be sure of your own livelihood. Then comes one's duty toward members of one's own family, and thereupon the varied order of the poor and the needy, both

local and foreign. One of the greatest obligations of charity—and here again we seem to hear the voice of those troublous times when many Jews were thrown into prison or sold as slaves—is the redemption of captives. In this, also, there was a certain order of preferences: one's teacher, one's father, one's children, and so forth. A woman, however, comes before a man in the right to charity, for it is easier for a man than for a woman to earn a living or to seek assistance. No effort was deemed too much when the redemption of captives was involved: even material bought for the erection of a synagogue could be sold for that purpose.

The sixth section deals with the proper methods of collecting funds for charity. Such collecting should be done by no less than two trustworthy men, who were always to go together, and must never do anything that might cause suspicion of their using the gifts or their proceeds for personal ends. These trustees are empowered to collect from every individual what he has promised, even if coercion is necessary, such as taking his belongings in pledge, in case he is well-to-do. They also have a right to take contributions from women, servants, and children, according to their several means. Orphans, however, were not subject to the duty of charity, even if they were rich, unless it was put upon them by the authorities for the sake of giving them a name.

The proper method of distributing charity is dealt with in the seventh section. First, the distribution must be in charge of no less than three men and they must be educated, upright, and dependable. Moreover, they must be familiar with the details of this

particular subject. If they are not, they must be removed, and if they cannot be removed, one is not obligated to contribute to the charities through them. As for the actual distribution, the underlying principle is found in the words of the Bible: "Thou shalt give unto him according to his want" (Deut. 15, 8), and Jewish tradition, our author affirms, has taught us what is implied in this admonition. Nine species of gifts are thus distinguished:

(1) The poor man who goes about begging from door to door; to such, one is to give a small gift, yet one should not turn him away without anything.

(2) A poor man coming from another city, is to be given an adequate amount of food, with three special meals on the Sabbath. If he is a known person, however, he must be treated according to his dignity.

(3) When a poor orphan girl is to be married, she is to be given a dower of no less than fifty silver zuzim, and if there is money in the treasury, more, according to her position.

(4) When a male orphan marries, he is supplied with a house and the necessary furniture and garments.

(5) A poor man of good descent is entitled to special consideration. Indeed, we are reminded that some talmudic masters held that such a man should be provided even with the luxuries he was wont to have.

(6) An effort should be made to give to the poor the kind of food they have been accustomed to enjoy.

(7) If a poor man is too bashful to seek charity, it is our duty to offer him gifts, and if he declines them, then oue should offer them to him in the form of a loan, and save his feelings.

(8) If the poor man is a scholar, one must assist him according to his dignity. If he declines gifts, one must assist him by means of merchandise, selling to him cheaply and buying from him at a high price; or if he understands business, he should be granted funds to establish himself. If any one wants to be sure of the hereafter, adds our author, let him pay attention to the needs of the rabbis and their disciples, who devote themselves to unselfish pursuit of the Torah, and let him contribute to the salary of rabbis and enable them to remain in the city and occupy themselves with the Torah for the common good.

(9) In the administration of a city's charity, the trustees should remember that there are different kinds of poor people, and deal with them according to their proper needs. In general, there are seven kinds, as is suggested in the Bible by the seven different Hebrew names designating the poor. There is one who was rich once upon a time and having grown poor, lost all friends and familiars; there is the one who has a small business and is ever in danger of becoming poor in case of an accident or illness or old age; there is the one who depends upon his fellowmen because of the hardships or misfortunes of the times; there is one who used to enjoy riches secretly, without the world knowing about it, and having become poor publicly cannot even count on the sympathy of his neighbors; there is the one who toils and moils continually, and yet does not manage to make a living; there is the one who is in the habit of begging gifts constantly and is treated with contempt, even though he happens to be a scholarly person; then there is the one who wants to make a living but cannot,

because he lacks skill or aptitude either for work or business, and does not even know how to ask for charity. It is the duty of the trustees to understand all such differences and to know how to cope with them, so as to alleviate the misfortunes of the poor and to prevent them from increasing, and above all to be impartial in the discharge of their trust.

The eighth section discusses the several qualities shown by an individual in the giving of charity, and our author names five. First, there is the man who likes to do charity publicly or to make public promises of charity. This is regarded as the least of charitable virtues, especially if the individual fails to redeem his public promises. Then comes the one who pledges and gives charity publicly, both for the common good and for the sake of fame; though he wants people to know his name, yet, as he is interested in the common good, he excels the mere seeker of publicity. Then comes the man who does charity secretly, solely from religious motives, without any one in the world knowing about it, except the giver and the recipient. This quality is greater than the one named second. Greater than the third, is the quality of the man who contributes to the common fund through one of the trustees, and the recipient of the gift and the donor do not know each other's identity. Still greater, however, is the quality of the man who is ready to lend to the poor in time of trouble and actually to assist him in his effort to support himself and to retain his independence.

After these details, our author returns to the praise of the habit of charity, and gives some further anecdotes

from popular lore to illustrate its virtues. He concludes on a note which reminds us again of the hardships and martyrdom of his contemporaries. Every man, he says, who, when the tribulations and misfortunes of this world befall him, is ready to accept them with a cheerful face and in a spirit of submission to God, and every one who is oppressed and tormented, and every one whose possessions are robbed by the nations of the world—all such also are counted as givers of charity. Similarly, the tribute we are forced to pay to the nations of the world in order to secure our existence and to maintain the Torah and our religious life—this, too, is Charity. Perhaps we can realize what was behind such a doctrine if we recall the experience of Al-Nakawa's younger contemporary, the famous R. Simon b. Ṣemaḥ Duran, who later on succeeded R. Isaac b. Sheshet as chief rabbi of Algiers. In justifying his acceptance of a salary as a rabbi, he relates that once upon a time he had possessed considerable wealth, which he was able to keep on increasing by his earnings as a physician; but that he had lost it all, having been forced to give up his possessions in order to escape involuntary conversion to Christianity[1].

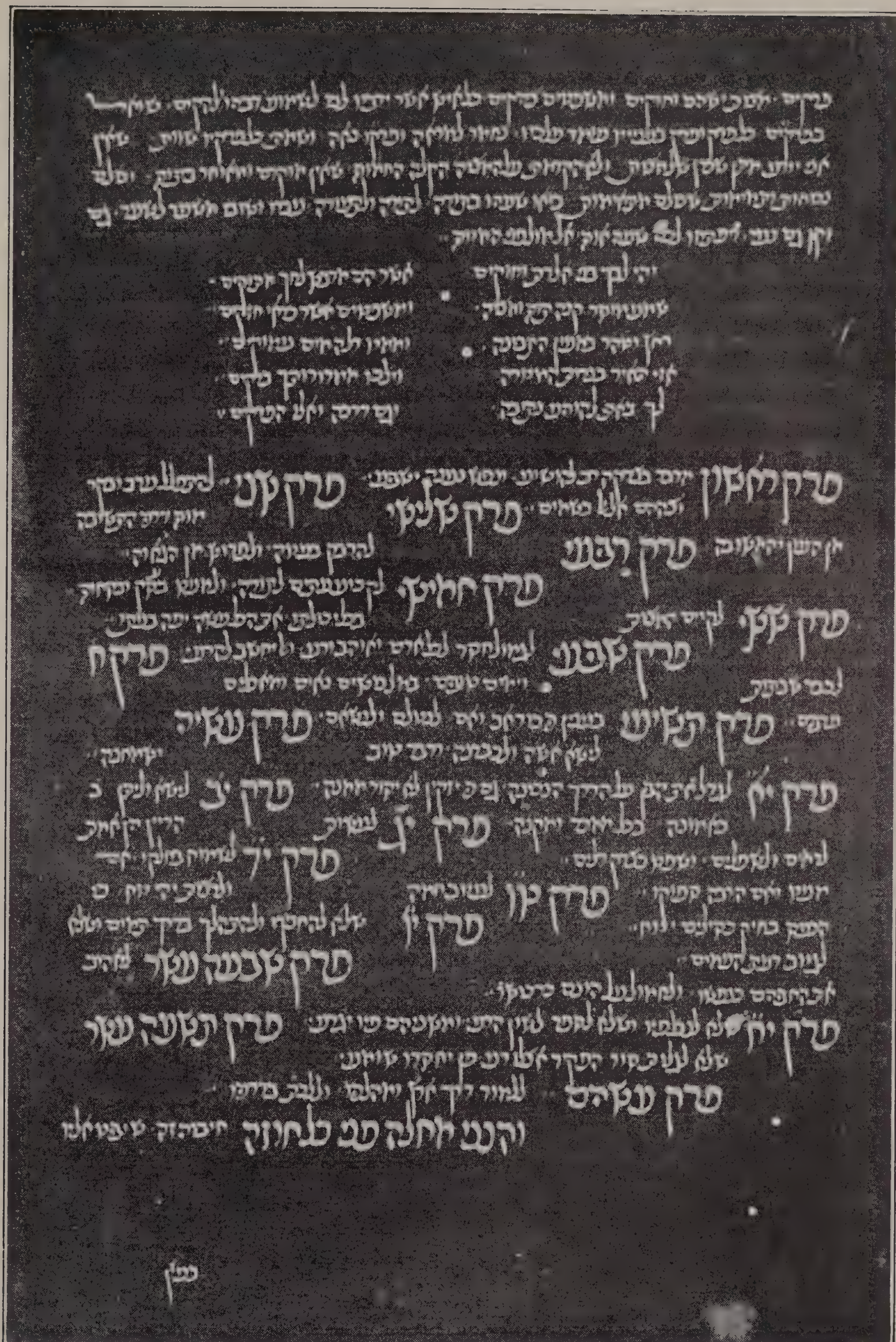
VII

It will be seen that Al-Nakawa sought to cover all phases of his subject, and to combine persuasiveness with authority in its presentation. There are numerous discussions of charity in the old Jewish literature, but, I doubt, whether any of them is as complete and ver-

[1] Cf. his *Magen Abot*, ed. Jellinek, p. 64f., and his dicsussion of rabbis' salaries in R. Samuel d'Avila's *Keter Torah*, Amsterdam, 1725, p. 39f.

satile as we find it here. Al-Nakawa owed much to his predecessors; but it was a deliberate debt, which he incurred for an excellent purpose and was ready to acknowledge. It was a link in the chain of reciprocal indebtedness that forms the tradition of Jewish teaching and religion. What others have owed to Al-Nakawa, however, has not been acknowledged so freely. Yet, one cannot study the manuscript of his work without realizing that it deserves to be better known, first, because of its manifold contents, and, then, as a help to the study of ancient texts, and, also, on account of its author. No wonder the late Solomon Buber, who devoted the best part of his life to the editing of Hebrew midrashic literature, expressed the hope that Al-Nakawa's work might some day be published, "for it is great in quantity and quality, and there is blessing in it."[1] My own interest in Al-Nakawa came independently, through the use made of him by Di Vidas, and I regard it as a privilege now to bring forth, with such annotations as I was able to supply, the first section of his large work. May it serve to revive the memory of this saintly author, who died as a martyr to the faith of Israel, and remind us anew of the noble qualities and lofty ideals which, even amid unequaled sufferings, exalted the life of the Jews in the Middle Ages.

[1] Cf. *Agadat Bereshit*, Cracow, 1902, p. XIV, note 2.

A Page from the MS. of Al-Nakawa's Menorat Ha-Maor

פורעין מס לאומות העולם כדי להעמידנו ולהחזיק ידינו בתורה ובמצות נקרא צדקה. כדגרסי' במ' בבא בתרא א"ר אלעזר ב"ש בזמן שבית המקדש קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו, שנא' זה יהיו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו', וכתיב העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם, וכתי' ולקחת את כסף הכפורים וגו'. ועכשיו באין אומות העולם ונוטלין אותו בזרוע. אמ' מר זוטרא אפי' הכי תחשב לו צדקה, שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה.

סליק פירקא

L. 2. MS. has במ' שקלים. Cf. T. B. Bab. B., 9a, bottom, where the biblical verses are omitted, except the final one. The words אמר מר זוטרא, also, are missing, but the marginal reading has מר עוקבא, as has Diḳduḳe Sopherim, *ad loc.*, and also Aboab (p. 66b).

L. 4. Ex. 30,13. L. 5. Ex. 30,15. L. 6. Ex. 30,16.

L. 8. Is. 60,17.

הזאת. לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה. ע"כ. והרודף אחר הצדקה זוכה לחיים, שנא' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. ר' יהודה אומר זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה. בעלי חכמה דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, ובחכמה כתיב כי מצאי מצא חיים ויפק רצון מה'. בעלי עושר דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה, פי' העשיר יש לו ממון הרבה לעשות ממנו צדקה שאין אדם יכול לעשות צדקה אם אין לו ממון. בעלי אגדה דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. כתיב הכא כבוד וכתיב התם כבוד חכמים ינחלו. והמלביש ערומים מתברך שנא' אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. והמשביע רעבים הב"ה מגיה את חשכו ומעלה לו ארוכה ומרפא. מגיה את חשכו מנין, שנא' הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם וכתי' בתריה אז יבקע כשחר אורך. ומעלה לו ארוכה ומרפא מנין, דכת' וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. וכתי' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני. אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און, וכתי' ותפק לרעב נפשך. ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך ואפלתך כצהרים. וכתי' ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשיך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. וכתי' ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת. והצדקה שאדם עושה היא תשמרנו ותצור דרכו, שנא' צדקה תצור תם דרך.

וכל צרה וצוקה שיבואו על האדם בעולם הזה ויקבלם עליו בסבר פנים יפות ומצדיק עליו את הדין וכל מי שהוא נגש ונענה וכל מי שאומות העולם גוזלין את יגיעו כאלו נתן צדקה. ומה שאנו

L. 1. Deut. 6,25; 6,24. MT. כהיום for כיום.
L. 2. Pr. 21,21. L. 5. Pr. 8,35. L. 9. Pr. 3,35.
L. 10. Job 31,20. L. 12–20. Is. 58,7–12.
L. 2–20. Cf. T. B. Bab. B., 9b–10a, with Rashi's comments. For ר' יהודה Talmud has ריב"ל. L. 22. Ps. 13,6.

עני אחד עומד על הפתח. ואמ׳ לבעל הר׳ פרנסני שיש לי תינוקות רעבים בביתי, ואין לי כח לפרנסם. מיד נטל אותו חסיד העוגה ונתנה לעני. מיד נתבייש מאשתו, הלך לו לבית הכנסת וישב לשם עד שישן ונרדם. והנה אליהו זכור לטוב נוגע בו ומעיר אותו משנתו. ואמ׳ לו אדם חסיד טול ריוח העוגה ותשאר לך הקרן קיימת לעולם הבא. פקח עיניו אותו חסיד וראה והנה מראשותיו אלף דינרי זהב. נטלם ובא לביתו שמח וטוב לב. ושלם לו הב״ה גמולו בעולם הזה ולעולם הבא לקיים מה שנא׳ כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו. פועל אדם ישלם לו בעולם הזה, וכאורח איש ימצאנו, לעולם הבא.

ופי׳ ר׳ יונה ז״ל מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו. ר״ל כי ישלם לו הב״ה שכרו בעולם הזה ויפרע לו הלואתו, (משל ללוה שהוא) משלם (למלוה), וגמולו ישלם לו, אע״פ שפרע לו הלואתו לא יחדל לשלם גמול המצוה כשאר המצות שמשלם שכר פעולתם לעולם הבא. וזהו מאמרם ז״ל כי יש לצדקה קרן ופירות, ואדם אוכל פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ולא יתכן לפרש וגמולו ישלם לו להאי שאמ׳ מלוה ה׳ חונן דל. כי הוא גמול פרעון ההלואה. פי׳ פרעון ההלואה לא יקרא גמול לפי שהוא משיב לו את שלו. ע״כ. ועוד פירש ר׳ יונה ז״ל רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. נסמך המקרא הזה למקרא שלפניו, שהוא אוצר נחמד ושמן בנוה חכם, להודיע שיטרח החכם לאצור אוצרות בעולם. על כן סמך לו הענין הזה כי כוונת העמל החכם באוצרותיו לרדוף צדקה וחסד. ימצא חיים צדקה וכבוד בעולם הזה. ומלבד החיים והכבוד שימצא בעולם הזה זכות הצדקה קיימת לו לעולם הבא. והחיים והכבוד פירותיה צדקה. והחסד שלא תחסר הקרן מפני הפירות. ובענין שכתוב וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה

L. 3. וישב לשם; so in MS. L. 9. Pr. 19,17. L. 13. Mishnah, Peah, 1,1.

L. 10–18. Cf. R. Jonah Gerundi's Commentary on Proverbs, ed. Loewenthal (Berlin, 1910), from which I supply the missing words (in brackets). L. 19. Pr. 21,21. L. 20. Pr. 21,20.

L. 18ff. Cf. R. Jonah's Comment., p. 124, where the text is defective and can now be corrected.

קרקעותיו לאחיו (ו)הוא בלא כלום. יום הושענא רבה נתנה לו אשתו עשר פרוטות ואמרה לו לך וקנה בהם לבניך מה שיאכלו. כשיצא פגע בגבאי צדקה שהיו עוסקין ביתום ויתומה. אמרו זה לזה הנה החסיד בעל הצדקה. אמ׳ להם אין בידי עכשיו חוץ מאלו. נתן להם העשרה פרוטות. מיד נתבייש לחזור לביתו. הלך לו לבית הכנסת ומצא שם התינוקות שהיו משחקין באתרוגיהן. מה עשה מלא שקו מהן ופירש לים הגדול. כיון שבא למדינה היה המלך חושש ולא הניחו סם בעולם שלא השקוהו והיה מוסיף כאב ובכיה וצעקה. אמרו לו בחלום אין לך רפואה אלא באתרוג של הושענה רבה של יהודים. בקשו בכל אותה מדינה ובכל אותן הספינות ולא מצאו. מצאו אותו חסיד ישן על שקו. אמרו לו מה יש לך למכור. אמר להם עני אני ואין בידי אלא אתרוגים הללו של הושענה רבה של יהודים. אמרו לו עליהם אנו מחזרים. נטלו את החסיד ואת שקו והוליכוהו למלך. כיון שאכל המלך מעט מן האתרוגים מיד נתרפא. אמר המלך לעבדיו מלאו לו את השק דינרי זהב. ויעשו כן. אמ׳ לו המלך שאל מה אתן לך. אמ׳ לו החסיד איני שואל אלא שתחזירני למקומי ויכריזו שיצאו הכל לקראתי. ויעשו כן. ויצאו הכל לקראתו. ואף אחיו העשיר נכנס בעריבה הוא ובניו. פי׳ עריבה, ספינה קטנה. ונכנסו בנהר ויצאו לקראתו. שטפן הנהר ומתו. נמצא אותו חסיד יורש ממון העשיר. ונתן לו הב״ה עושר גדול ונכסים בשפע, לקיים מה שנא׳ כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו.

מעשה בחסיד אחד שהיה עושה צדקות הרבה והיה מפרנס את העניים והיה מבזבז הונו בצדקות עד אשר ירד מנכסיו ולא נשאר לו כלום. והיתה שנת בצורת ולא היה כלום לפרנס את בניו. יום אחד אמרה לו אשתו במה נפרנס היום את התינוקות הללו. אמ׳ לה בתי השיגוני עונותי ואין בידי כלום. לקחה כיפה שעל ראשה ומכרה ולקחה ליטרא אחת קמח ולשה אותה ועשתה ממנו עוגה אחת והוליכה אותה לתנור ואפתה אותה והביאה לבעלה. אמ׳ לה קראי לתינוק(ות) מבית הסופר ויאכלו שהם רעבים. הלכה לבית הסופר לקרוא לתינוקות, והנה

L. 21ff. Perhaps this story also came from Midrash Hashkem.

תן לי הקופה ואביא חלקך שתאכל אתה וביתך. לקח הקופה ומלאה מרגליות והביאה לו. תני ר' מאיר אומר במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הוא נתן לעניים מלא ידיו והב"ה נתן לו מלוא ידיו.

וגרסינן בויקרא רבה מעשה בר' אליעזר ור' עקיבא ור' יהושע שהלכו לאנטוכיא לגבות צדקה. הוה תמן אבא יודן שהיה עושה צדקה בעין יפה וירד מנכסיו. כיון שראה לרבותינו עלה לביתו ופניו חולפות. אמרה לו אשתו שהיתה צדקת מה לך פניך חולפות. סיפר לה המעשה. אמרה לו לא נשתיירה לך שדה אחת. מכור חציה ותן להם. הלך ועשה כן. אמרו לו המקום ימלא חסרונך. הלכו להם רבותינו לשלום. יצא אבא יודן לחרוש שדהו והאיר הב"ה עיניו ונבקעה הארץ תחתיו ונפלה פרתו ונשברה. ירד להעלותה מצא תחתיה סימא. פי' מטמון. לטובתו נשברה פרתו. כשחזרו רבותי' אמרו מה אבא יודן עביד. אמרו להם אבא יודן עתיר הוא דאית לי עוף וגמל ותורי. בא אצלם ואמ' להם עשתה תפלתכם פירות ופירי פירות. נטלוהו והושיבוהו אצלם. וקראו עליו מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו.

ועוד גרסינן בויקרא רבה כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו. מעשה באדם אחד שהיו לו שני בנים והיה עשיר גדול. מת וירשוהו בניו. האחד מהן היה עין טוב בצדקות ובגמילות חסדים והיתה דעתו רחבה וידו פתוחה. והאחד היה צר עין ביותר. זה שהיה טוב עין היה נותן לעניים ולפדיון שבויים ועושה צדקות עד שכלה כל ממונו. חזר ומכר כל קרקעותיו וחלק לעניים עד אשר לא נשאר לו כלום. וכל מה שהיה מוכר היה אחיו העשיר קונה ממנו עד אשר נעשו כל

L. 1. MS. has התנופה for הקופה.
L. 2. For R. Meir's saying, cf. Tos. Soṭa, 3,1ff.; T. B. Soṭa, 8b.
L. 4. Cf. Lev. R., 5,4. Retold freely, with textual variants.
L. 15. Pr. 18,16. L. 16. Job 34,11.
L. 16ff. Cf. Lev. R., 37,2, where, however, this story is told in Aramaic. In our Hebrew version, with some variants, it is found in Midrash Wehizhir (ed. Freimann, II, p. 259), including the peculiar phrase עין טוב (l. 18). Our author, as well as Wehizhir, probably derived it from Midrash Hashkem. For parallels, cf. Gaster, The Exempla of the Rabbis, p. 136 and p. 259.

אמרה לה לברתא מאי איתי ליך אבוך. אמרה לה כל דאייתי באכלבא אסקיה. סליקא חזייה לאכלבא דמליא חטי ונפקיה בצינורא דדשא. כי אתא מבי מדרשא אמרה ליה דביתהו בוא וראה מה עשה לך אוהבך. אמ׳ לה העבודה הרי הן עליך הקדש ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל.

וגרסי׳ באלה שמות רבה. מעשה בחסיד אחד שנפל מעושרו ונשתתף עם איש אחד. ובחמשה ימים של שבוע היה יוצא בסחורה עם חבירו. ובערבותא דשבתא לא היה יוצא, וחבירו היה יוצא והוא היה יושב בביתו ומתקן צרכי שבת, ואח״כ היה נוטל הקופה ומטיל לגבות צדקה. אחר שהזקין ותשש כחו היה אומר לבתו, בתי קחי הקופה ואני נשען במקלי ובואי עמי במצוה כדי שלא נסתלק מן המצוה. פעם אחת כשהיה מטייל נגלה עליו אליהו זכור לטוב. אמ׳ לו זקן מתייגע אין אתה יכול לשאת את הקופה, תן לי הקופה ואני הולך ומקבץ. אמ׳ לו איני רוצה שתקבל שכרי. אמ׳ לו המתן לי ואני אביא אליך מה שאקבץ, נטל הקופה והלך ומלא אותה דינרי זהב. הריק הפת ונתן הזהב מלמטה והפת מלמעלה והביאה אצלו. והיה לו מנהג לחלק הקופה לשלשה חלקים, אחד ליתומים, ואחד לאלמנות, ואחד לבני סופרים. בא לביתו והריק הקופה וראה את הזהב ונבהל. אמ׳ אותו האיש בקש לביישני. אמ׳ לבתו בתי חלקי מה שתקנת לאכילתנו לעניים כדי שיתפרנסו בשבת, ולאחר שבת נחזיר את של האיש. לאחר שבת פגע בו אליהו זכור לטוב. אמ׳ לו טול פקדונך אמ׳ לו איני יודע מה תאמר לא הבאתי אלא פת בלבד, אם כלום מצאת אכול ושתה שמתנת שמים היא. אמ׳ הזקן שמא שלח הב״ה אותה לעניים ואני מנעתי אותן ממנה. הלך וחילקו כמנהגו, שליש ליתומים, ושליש לאלמנות, ושליש לתלמידים. נגלה אליהו זכור לטוב ואמ׳ לו

L. 6ff. This story I cannot find in Ex. R. Perhaps our author had a copy of Ex. R. which included it in בשלח 25,13, where its occurence would be appropriate. Nor can I find it among the Elijah stories collected by Friedmann in his Introduction to Seder Eliyahu R. (p. 28ff).

שמתקיימת לעד ולעולם, זה המלוה לעני בשעת דחקו. וכשישיב לו העני המלווה ילוונה לעני אחר. וכשישיב אותה האחר ילוונה לאחר. נמצא שיזכה בצדקה זו כמה פעמים והקרן קיימת לו לעד. מה שאין בצדקה. כי בצדקה אין בידו אלא שכר מצוה אחת פעם אחת ובמצוה זו זוכה כמה פעמים. ויש אומרים אף הכותב או קונה ספרים ומשאילן לתלמידים. ואם יקשה בעיניו להלוות לעני בלא משכון יטול ממנו משכון ויקבע לו זמן להשיב המלוה. ובתוך ימי המלוה לא ישתמש מאותו עני אם לא יתן לו שכירות שלימה מפני שנראה כרבית. כיוצא בדבר הנותן עשר פרוטות לעשרה עניים שכרו גדול מהנותן עשרה פרוטות לעני אחד. כי הנותן אותן לעשרה לבו מתעורר לטובה בכל פעם ופעם שנותן. ואם נתנן בפעם אחת אין לבו מתעורר אלא פעם אחת ויראה כמי שמשליך עליו המשוי. וכתב הרמב"ם ז"ל והכל לפי רוב המעשה, זה הנותן צדקה לעניים רבים ששכרו גדול יותר מהנותן אותו סכום לעני אחד בפעם אחת.

גדולה צדקה שהב"ה עוזר ומושיע למי שעושה צדקה. כדגרסי' בפסיקתא א"ר יצחק כל הרודף אחר הצדקה הב"ה ממציא לו מעות לעשות מהן צדקה, שנא' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. וגרסינן בפרק סדר תעניות אליעזר איש כפר ביבאי כדהוה חזי ליה גבאי צדקה הוו טשו מיניה, דכל דהוה נקיט הוה יהיב להו. יומא חד סליק לשוקא למזבן נדוניא לברתיה. חזו ליה גבאי צדקה טשו מיניה. אזל בתריהו. אמ' להו במאי עסקיתו. אמרו ליה ביתום ויתומה. אמ' העבודה שהן קודמין לבתי. שקל מה דהויה בידיה ויהביה ניהליהו. פש בידיה חד זווא. אזל זבין ביה חיטי שדייה באכלבה. אתאי דביתהו

L. 5. ויש אומרים: cf. T. B. Ket., 50a.

L. 12. Maimonides, Commentary on Abot, III, 19. Cf. Duran, Magen Abot, III, 16 (ed. Jellinek, p. 52b) and Elijah Ha-Kohen, *op. cit.*, p. 54a.

L. 14. The five kinds of charity described by our author differ from the well-known eight kinds given by Maimonides (cf. *op. cit.*, 10,7–14) and quoted by Ṭur, *loc. cit.*, 249, and also from the seven modes of giving named by R. Moses of Coucy in his Sepher Miṣwot Gadol, (מצות עשה, 162). L. 16. Cf. T. B. Bab. B. 9b. L. 17. Pr. 21,21.

L. 18. T. B. Ta'an., 24a; with variants. Cf. Aboab, p. 68a. Talmud has ברתותא for our ביבאי (Cf. ed. Malter, in Jew. Classics Series, p. 179). Sepher Ha-Musar has כפר בראי.

שפוסקין צדקה ואין נותנין, שנא׳ נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר.

המעלה הב׳ גדולה מן הראשונה. והיא הנודר והנותן צדקה ברבים לשם שמים וג״כ לעשות לו שם. ואע״פ שעשאה לשם הואיל וכוונתו לשם שמים שכרו גדול מן הראשון.

המעלה הג׳ גדולה מן השנית. והיא הנותן צדקה בסתר לשם שמים, ואין שום אדם בעולם יודע צדקה זו אלא הנותן והנוטל בלבד.

המעלה הרביעית גדולה מן השלישית. והיא הנותן צדקה בסתר לפרנס הגון שיניח אותה בקופה של צדקה ואינו יודע למי נותנה הפרנס ויטול אותה העני ואינו יודע מי נתנה. וגרסינן בפ׳ מציאת האשה. רבא הוה צייר זוזיה בסדיניה ושדי להו לאחוריה וממטי נפשיה בין עניי ומצלי עיניה מרמאי. ותיבה סגורה היתה בבית המקדש ובה חור קטן, וכל מי שהיה רוצה לתת צדקה בסתר היה משים מעות בתיבה מן החור, והיה הגזבר פותח התיבה ומוציא ממנה המעות ומחלק אותן לעניים, ולא היו יודעים העניים מי נתנן וגם הנותן לא היה יודע מי נטלן.

המעלה החמישית גדולה מכולן. והיא המלוה לעני בשעת דחקו וישתתף עמו כדי להחזיק בידו שלא ימוט ויצטרך לבריות. נמצא המשתתף עמו משיב את נפשו ומציל אותו מבושת העניות ומפרנס אותו בנקיות. וגרסינן במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה א״ר שמעון גדול המלוה מן העושה צדקה והמטיל לכיס יותר מכולן. והמלוה לעני בשעת דחקו להרחיב לו צרתו נקרא חונן, שנא׳ טוב איש חונן ומלוה. וגרסינן במדרש תלים וצדקתו עומדת לעד אי זו היא צדקה

L. 1. Talmud: פוסקי for שפוסקין. L. 2. Pr. 25,14.

L. 6. Cf. Aboab, p. 68c.

L. 10. T. B. Ket., 67b, with variants. Talm.: רבי אבא for רבא.

L. 11. Talm.: בסודריה for בסדיניה; וממצי for וממטי; לבי for בין. Cf. Aboab, p. 68d.

L. 12. Cf. Mishnah, Sheḳal., 4,4 on לשכת חשאין. Tosephta, Sheḳal., 2,16 (ed. Z., p. 177).

L. 20. T. B. Sab., 63a. Cf. Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, vers. I, chap. 41 (p. 131) and Elijah Ha-Kohen, ולא עוד אלא, p. 46a.

L. 23. Ps. 112,5; *ib.* 3.

בפרק סדר תעניות אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וגדם משתי ידיו וקטע משתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיתה מטתו מונחת על ארבע ספסלים שלמים. פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע ובקשו תלמידיו לפנותה. אמ׳ להם פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתי, שכל זמן שמטתי תוך הבית מובטח לכם שלא תפול. פנו את הכלים ואח״כ פנו את מטתו מן הבית ומיד נפל הבית. אמרו לו תלמידיו רבינו וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך. אמ׳ להם אני עשיתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה לי שלשה חמורים טעונים אחד של מאכל ואחד של משקה ואחד של מיני מגדים. נזדמן לי אדם אחד בדרך, אמר לי פרנסני. אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור. לאחר שפרקתי חזרתי לאחורי ומצאתי שמת. נפלתי עליו ואמרתי עיני שלא חסו עליך כך וכך תעלה עליהן. רגלי שלא מהרו לפרק מעל החמור כך וכך תעלה עליהן. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי יהיה כל גופי מלא שחין. לפיכך אין מעכבין לתת לרעב מיד כדי שלא ימות פתאום. ואין בודקין אחריו.

וכל מה שאמרתי בזה השער ובאלו המעלות הוא בענין הצדקות שהצבור עושין, כגון תמחוי וקופה ונישואי יתומים ושאר העניינים שאמרתי. אבל השער השמיני מדבר בענין הצדקות שהיחיד עושה.

השער השמיני
בענין הצדקות שהיחיד עושה

המעלה הראשונה קטנה שבכולם, והוא הנותן צדקה ברבים או נודר ברבים לעשות לו שם, וכ״ש הנודר ברבים ואינו משלם. כדגרסינן במ׳ תעניות בפרק קמא א״ר יוחנן אין הגשמי׳ נעצרים אלא בשביל

L. 1. Cf. T. B. Ta'an., 21a. With some variants from traditional text, and abridged toward end. Aboab quotes the rest of the passage, though, like our author, he abridges toward end. Cf. also, Midr. Wehizhir, I, p. 231.

L. 22. T. B. Taan., 8b. cf. Aboab, p, 66c.

נאמר כל ימי עני רעים. מסכן הוא המצפה למתנות בני אדם והם לועגים עליו ובוזים אותו ואפי' הוא תלמיד חכם, ועליו נאמר חכמת המסכן בזויה. אביון הוא המתאוה לפרנסה ולא ישיג אותה, והוא אדם שאינו יודע לעשות מלאכה ולא להתעסק בסחורה, ואפי' צדקה אינו יודע לשאול, ונקרא אביון מפני שהוא תמיד מתאוה ואינו משיג, כמו ותפר האביונה, שהיא האצטומכא, ונקראה אביונה לפי שהיא מתאוה המאכל. ועליו נאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ר"ל הואיל ואינו יודע להתעסק בסחורה ולא לעשות מלאכה ולא לדבר כהוגן לא יחדל מלהיות אביון שאין לו סיבה להעשיר. לפיכך צריכ(ין) הגבאין לדעת כל העניינים האלו, כדי שידעו היאך חולקין הצדקה, וכדי שיתנו לכל אחד ואחד כפי עניין, וכדי שלא יסלקו הצדקה מן הנצרך ויתנו אותה לעני אחר שאינו נצרך כל כך. ולפיכך אמרו רז"ל יהא חלקי עם גבאי צדקה ולא עם מחלקי צדקה. ר"ל שמחלקין אותה שלא כהוגן, ונושאין פנים לעניים שאינן כל כך צריכין, ואין נותנין ממנה לעניים אחרים שצריכין לה יותר.

עני המתפרנס מן התמחוי נותנין לו מזונות כל יום ויום ערב ובקר. והעני המתפרנס מן הקופה נותנין לו מעות מערב שבת לערב שבת להוצאת שבעת ימים לבקר ולערב. וכן כל שבוע ושבוע. ומי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי. מזון ארבעה עשר סעודות לא יטול מן הקופה. לפיכך גובין התמחוי בכל יום וחולקין אותו בו ביום. וגובין מעות של קופה בכל ערב שבת כדי שיחלקום לעניים להוצאת שבת. ו(אין) בודקין אחר העני המבקש מזונות. דתניא ר' יהודה אומר אמ' העני כסוני בודקין אחריו, פרנסוני אין בודקין אחריו, אלא מאכילין אותו מיד שמא ימות ברעב פתאום. ומעשה נחום איש גם זו יוכיח. גרסי'

L. 1. Pr. 15,15. L. 3. Ec. 9,16.
L. 6. Ec. 12,5. For the word איסטומכא, stomach, cf. Eccl. R.,7,38.
L. 7. Deut. 15,11.
L. 12. Cf. T.B. Sab., 118b: א"ר יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה.
L. 16. T. B. Bab. B., 8b. L. 20. Mishnah, Peah, 8,7.
L. 22. T. B. Bab. B., 9a.

זה המהנה תלמידי חכמים מנכסיו. והרוצה לחיי העולם הבא יתעסק בצרכי הרבנים והתלמידים העוסקים בתורה לשם שמים ויעזור לשכירות הרבנים כדי שיעמדו בעירו ויהיו עוסקים בתורה בעבור סיעתו. וגרסינן בספרי עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדי(ה) לא נאמר אלא למחזיקים בה, שהם המחזיקים בצרכי הרבנים והתלמידים.

המעלה התשיעית. תיקון עניי העיר, לתת לכל אחד ואחד כפי עניותו וכפי מחסורו וכפי מעלתו כפי ענינו, שלא לתת לכולם בשוה. שבעה שמות יש לעני ואלו הן. דל. תכך. מך. עני. רש. מסכן. אביון. דל מי שהיה עשיר ונתדלדל. עליו הכתוב אומר ודל מרעהו יפרד. מלמד שהיו (לו) רעים ואחים ואוהבים וכשנתדלדל נתפרדו מעליו רעיו ומיודעיו לפנים. לפיכך צריך לפרנסו ולעשות עמו חסד ולכבדו ולנהלו על מנהגו הראשון. תכך הוא מי שיש לו פרנסתו בצמצום, וכשאירע לו שום מקרה כגון חולי או שקפצה עליו זקנה או כיוצא באלו יתרושש מיד ותגלה עניותו. ועליו נאמר רש ואיש תככים נפגשו. ר"ל הרש הוא חבר לתכך מפני שהוא מזומן להיות כמוהו. לכן צריך לתמוך את ידו ולסעדו ולסומכו קודם שיתרוש(ש) ויצטרך לבריות. מך הוא הנצרך לבריות כל ימיו מפני קורות הזמן וגלגליו שסבבוהו, ועליו נאמר וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו וגו'. רש הוא שהיה מתפרנס בכבוד ונסתר ואחר כך נתדלדל ונגלה ולא נשאר לו כלום, ומפני עניותו בני אדם שונאין אותו ואפי' אחיו וקרוביו, ועליו נאמר כל אחי רש שנאוהו, וכתיב גם לרעהו ישנא רש וגו'. עני פירושו יגע ועמל, שיגע כל ימיו לבקש פרנסתו ולא ישיג אלא מקצת צרכו בצער גדול ולא יספיק לו, וחייו בעצב וכל ימיו מכאובים, ועליו

L. 4. Pr. 3,18. Cf. Lev. R. 25,1; but in Siphre, to which our author attributed it, I could not find it, though Aboab copies him (p. 68c). Cf. Halakot Rabbot, which has ועמלין בה for ולומדיה (ed. Hildesheimer, p. 635). Cf., also Leḳaḥ Ṭob, תרומה, ed. Buber, p. 178 and Azulai, יוסף תהלות, p. 28a. L. 8. For the first sentence, שבעה שמות וכו', cf. Lev. R. 34,6; Midr. Mishle, 22,29 (ed. B., p. 93); Ab. d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, 43 (p. 122); Tanḥuma, בהר, 13 (ed. B., p. 106). But the elaboration is either our author's own or from some other Midrash. Cf. also Ginzberg, Genizah Studies, I, p. 89.

L. 9. Pr. 19,4. L. 14. Pr. 29,13. L. 18. Lev. 25,35. L. 21. Pr. 19,7; 14,20.

ההוא דאתא לקמיה דרבא. אמ׳ לו פרנסני. אמ׳ לו מה היית רגיל לאכול. אמ׳ לו תרנגולת פטומה ויין ישן. אמ׳ ליה לא חיישת לדוחקא דציבורא. אמ׳ ליה אטו מדידהו קא אכילנא מדרחמנא קא אכילנא. דתנינא עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו. בעתם לא נאמר אלא בעתו. מלמד שהב״ה נותן לכל אחד ואחד מזונותיו בעת שהוא צריך להם. עודם מדברים והנה אחותו של רבא באה לעיר מעיר אחרת. והיה לה שנים רבות שלא באה לעיר אלא אותו היום והביאה לאחיה תרנגולת פטומה ויין ישן. מיד ידע רבא שבשביל אותו עני זימן הב״ה התרנגולת והיין לפרנסו כמו שהיה רגיל לאכול קודם שנתדלדל. אמ׳ לו רבא נעניתי לך קום אכול. יתברך ויתעלה שמו של הב״ה שהוא נותן לחם לכל בשר ומזמין פרנסת העני והעשיר.

המעלה השביעית. כשיתביש העני לבקש צדקה חייבין ישראל לפוקדו במתנות. ואם אינו רוצה ליקח נותנין לו לשם הלואה ואח״כ נותנין לו במתנה. דתניא והעבט תעביטנו. זה שאין לו כלום ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה נותנין לו לשם הלואה, ואח״כ נותנין לו לשם מתנה. לא רצה אומרים לו הבא משכון וטול, כדי שלא יתבייש בפניהם.

המעלה השמינית. אם יהיה תלמיד חכם עני חייבין לתת לו כפי כבודו. אם אינו רוצה לקבל מתעסקין לו בסחורה מוכרין לו בזול וקונין ממנו ביוקר כדי שיתפרנס בכבוד. ואם היה יודע להתעסק בפרקמטיא בעצמו, מלוין לו מעות לעשות בהן סחורה, וזהו המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים. פי׳ שיהיה סבה שירויח תלמיד חכם בסיועו ושכר זה גדול מאד. וגרסינן במדרש מאי כבד את ה׳ מהונך

L. 4. Ps. 145,15.

L. 11. Cf. T. B. Ket., 67b. The story is told freely here, with additions to text of the Talmud, and in Hebrew for Aramaic parts. Aboab p. 68b, copies Talmud. L. 17. Cf. T. B. Ket., *ib.*.

L. 22. Cf. T. B. Ket., 111b; Sab. 63a; Pes. 53b. Also, Ṭur, *ib.*, 253. Note Aboab's (p. 68d) שבחוהו בכמה מקומות for our גרסינן במדרש, followed by our author's quotation from Siphre. L. 23. Pr. 3,9. This Midrash I have not been able to find. Aboab, p. 68c, copies it, but instead of גרסינן במדרש he says simply כמו שדרשו.

המעלה הה'. כמה נותנין לעני בן טובים. אומר הכתוב די מחסורו אשר יחסר לו. אתה מצווה עליו לפרנסו ואין אתה מצווה עליו לעושרו. וגרסי' במסכת כתובות בפרק מציאת האשה. ת"ר די מחסורו אשר יחסר לו, אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני אחד בן טובים סוס לרכוב ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין. ת"ר מעשה באנשי גליל העליון שלקחו לעני אחד מצפורי ליטרא אחת בשר בכל יום. מאי ריבותן. אמ' רב הונא ליטרא מוח עופות. וגרסינן בסיפרי די מחסורו אשר יחסר לו, למה נאמר די מחסורו אשר יחסר לו שני פעמים, ללמדך שהראוי לתת לו פת נותנין לו פת, עיסה נותנין לו עיסה, מעה נותנין לו מעה, פת חמה נותנין לו פת חמה, צונן נותנין לו צונן, להאכילו לתוך פיו מאכילין אותו לתוך פיו.

המעלה הששית. חייב אדם לזון את העני כפי שהיה רגיל לאכול קודם שנתדלדל. כדגרסי' בפרק מציאת האשה ההוא דאתא קמיה דר' נחמיה. אמ' לו פרנסני. אמ' לו מה היית רגיל לאכול. אמ' לו בשר שמן ויין ישן. אמ' לו רצונך שתגלגל עמי בעדשים. גלגל עמו בעדשים ומת. אמרו עליו אוי לזה שהרגו נחמיה. פירוש מפני שלא זן אותו כפי מה שהיה רגיל אמרו עליו שהרגו. ובמסכת פאה ירוש' גרסי' בענין אחר, וכך אומר. נחמיה איש שיחין פגע ביה ירושלמי אחד. אמ' ליה זכי עמי בחדא תרנגולא. אמ' ליה הילך טימיתהי. אזל וזבן קופד. פי' בלע"ז איריזו. ואכל ומית. והוה צווח ואומר בואו וספדו על הרוג נחמיה.

L. 2. Deut. 15,8. L. 3. T. B. Ket., 67b. Cf. Siphre, Deut., 116 (ed. Friedmann, p. 98b).

L. 8. For מוח עופות, cf. Siphre, *ib.*, note 13.

L. 9. Siphre, Deut., 118 (ed. Friedmann, p. 98b); note variants. Aboab (p. 67d) reproduces our version.

L. 14. T. B. Ket., 67b. Note variants.

L. 15. Talm. has: במה אתה סועד for מה היית רגיל לאכול. It omits א"ל פרנסני.

L. 18. T. Y. Peah, 8b (ed. Venice p. 21b). Note variants. Aboab omits this part.

L. 21. For קופד and איריזו (Spanish *erizo*, from Latin *ericius*, hedgehog), cf. Aruch, ed. Kohut, 7, p. 159.

המעלה הראשונה. כמה נותנין לעני המחזור על הפתחים, והוא דבר מועט, אבל אין מחזירין אותו ריקם. דתניא עני המחזור על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אלא למתנה מועטת.

המעלה השנית. כמה נותנין לעני העובר ממקום למקום. גרסי' בבבא בתרא אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר לחם של עשרים אוקיות של קמח ביום. דתניא אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע ביום, ואם לן נותנין לו פרנסת לילה, ואם שבת נותנין לו מזון שלש סעודות. וכתב הרמב"ם ואם לן נותנין לו מצע שישן עליו וכסת שיתן מראשותיו ושמן וקטנית, ואם שבת נותנין לו מזון ג' סעודות ושמן וקטנית ודג וירק, ואם מכירין אותו נותנין לו לפי כבודו.

המעלה הג'. כמה נותנין בנישואי יתומה ענייה. אין נותנין לה פחות מחמישים זוז של כסף. דתניא וכן המשיאין את היתומה לא יפחתו לה מחמישים זוז של כסף, ואם יש בכיס נותנין לה לפי כבודה.

המעלה הרביעית. כמה נותנין ליתום כשנושא אשה. חייבין להשכיר לו בית דירה ונותנין לו מטה ושולחן וכסות וכלי תשמישו ובגדים שילבש. כדגרסי' במסכת כתובות בפרק מציאת האשה. ת"ר יתום שבא לישא אשה שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה, שנא' די מחסורו אשר יחסר לו. די מחסורו זה בית. אשר יחסר זו מטה. לו זו אשה. כדא' אעשה לו עזר כנגדו.

L. 1. Cf. Maimon., *ib.*, 7,7; Bab. Bat., 9a.

L. 4. MS. has האורח for העובר. Cf. Aboab, p. 68a.

L. 5. T. B. Bab. Bat., 9a. The opening sentence is not found in our edition of the Talmud, which contains only the quotation from the Mishnah. Ṭur, *ib.*, 250, has: אין פוחתין לו מככר שיש בו שני אוקיאות.

L. 6. Mishnah, Peah, 8,7. L. 9. Maimon., *ib.*, 7,8.

L. 14. Cf. Mishnah, Ket., 6,5, which has מפרנסין אותה for our נותנין לה. Cf. T. B. Ket., 67a.

L. 17. T. B. Ket, 67b. Note variants. L. 18. Talm. omits אשה.

L. 19. Deut., 15,8. L. 20. Gen. 21,18.

L. 20 Talm. has הבית for בית and ושלחן after מיטה. Cf. Aboab, p. 68a.

ממשכנין אותו אלא ממתינין לו ואין דוחקין אותו. וכתב הרמב"ם ז"ל גבאי צדקה לוקחים מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות, אבל לא דבר מרובה, שחזקת המרובה מאלו גזל היא. וכמה הוא מיעוט שלהן הכל לפי עושר הבעלים או עניותן. ואין פוסקין על היתומים צדקה ואפי' לפדיון שבויים. ואע"פ שיש להם ממון הרבה. ואם פסק הדיין עליהם כדי לשום להם שם מותר.

השער השביעי

כיצד מחלקין את הצדקה

אין מחלקין את הצדקה פחות משלשה תלמידי חכמים כשרים ונאמנים וצדיקים וזריזים ויודעים כל אלו העניינים ומיני העניים. אבל אם אינם יודעים אלו התנאים שבארתי בענין הצדקה דוחין אותן ואין גובין כלום. ואם אין יכולים לדחותם לא יותן צדקה על ידם. דתניא ולא יתן פרוטה לארנקי של צדקה אלא אם יש תלמיד חכם ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון, כדי שיתנו לכל עני ועני כפי מה שצריך ליטול, כל אחד ואחד כפי מעלתו וכפי צרכו. ובתענית מחלקין צדקה לעניים. וצבור שהתענו ובלילה אכלו ולא חלקו צדקה לעניים הרי אלו כשופכי דמים. ועליהם מפורש בקבלה צדק ילין בה ועתה מרצחים. לפיכך צריכין הגבאין לדעת כל אלו התנאים ויהיו צדיקים ונאמנים, שנא' יודע צדיק דין דלים. כיצד הוא דין דלים. הב"ה צונו בתורה לתת צדקה לעניים לכל אחד ואחד די מחסורו אשר יחסר לו, ולא נתברר לנו מן הכתוב די מחסורו עד כמה הוא, אבל מעתיקי השמועה קבלו ולימדונו שיעור הצדקה, והן תשעה מעלות.

L. 1. Maimonides, *ib.*, 7,12. For this section cf. Ṭur, *ib.*, 257 and 248.

L. 11. T.B. Bab. B., 10b: .לא יתן אדם וכו' אלא א"כ ממונה עליה כר' חנניא ב"ת

L. 14. Cf. Maimon., *ib.*, 9,4; T. B. Sanh., 35a: כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאלו שופך דמים Cf. Ṭur, *ib.*, 249 and 256.

מאחיו כל שעה שגובין. ואם יגבו בחנוניות יגבה האחד מחנות אחת והשני מחנות שניה כדי שלא יתעכב, או יכנס האחד לגבות וימתין לו חבירו בפתח החנות. דתניא גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה בשוק אבל זה עומד בשער וזה נכנס לחנות. ואם ימצא הגבאי מעות בדרך, או אם יתנו לו שום דבר מחובו בשוק, לא יתן אותן בכיסו אלא יתן אותן בכיס של צדקה עד שיגיע לביתו, ויוציא כספו מכיס של צדקה בצינעא ויקחנו לעצמו, כדי שלא יחשוד אותו הרואה ויאמר מעות של צדקה נותן בכיסו. וכשמוציא וכשמונין מעות של צדקה אין מונין אותן זוגות זוגות אלא אחד אחד מפני החשד. ואם הוצרכו למכור זוזים של צדקה ימכרו אותן הגבאים לאחרים ואין קונין אותן לעצמן מפני החשד. כדגרסי' במתנות עניים גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן מפני החשד. ואם גובין מאכל פת או תבשילין או קמח או פירות וכיוצא בהן והוצרכו למכור מוכרים לאחרים ואין קונין אותו לעצמן מפני החשד. ואע"פ שאין ראוי לתבוע מהגבאין חשבון, שנא' אך לא יחשב אתם את הכסף הנתון על ידם וגו', אפי' הכי צריכין הגבאין לתת מעות הצדקה בחשבון כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל. והגבאין גובין את הצדקה מכל אחד ואחד כפי מה שפסק על עצמו לתת. ומי שאינו נותן מה שפסק על עצמו ממשכנין אותו, דתניא ממשכנין על הצדקה אפי' בערב שבת. איני והכתיב ופקדתי על כל לוחציו, אלו גבאי צדקה. אמר רב זביד לא קשיא הא דאמיד הא דלא אמיד. פי' מי שיש לו מה ליתן ואינו נותן מה שפסק על עצמו ממשכנין אותו. ומה שאמ' ופקדתי על כל לוחציו אלו גבאי צדקה דלא אמידי. פי' אם הוא עני ואין לו מה ליתן אין

L. 3. Cf. T. B. Bab. B., 8b.

L. 11. Cf. Bab. B., 8b. Maimon., *ib.*, 9,11 has it: גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק מצרפין המעות דינרין לאחרים אבל לא לעצמן

L. 16. 2 Kings, 22,7. MT. has הַנִּתָּן for our הנתון and lacks את before הכסף.

L. 20. Jer. 30,20. Talmud has וא״ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב for R. Zabid of our text.

יעקב וישראל לבוזזים. ענה אותו תינוק ואמר הלא ה׳ זו חטאנו לו. אמר מובטח אני בזה שמורה הלכה בישראל. העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה. ולא היו ימים מועטים עד שהורה הלכה בישראל. ומנו, ר׳ ישמעאל בן אלישע. אין מבריחין את השבויים כדי שלא יכבידו עולם הגויים ויוסיפו שמירה על שמירתם. מי שמכר עצמו לגוי או שלוה ממנו ושבה אותו הגוי בחובו פודין אותו פעם ראשונה ושנייה. שלישית אין פודין אותו, אבל פודין את בניו, ואם בקש הגוי להרוג אותו פודין אותו אחר כמה פעמים. עבד שמל וטבל לשם עבדות וקבל עליו כל המצות פודין אותו כישראל. שבוי שנשתמד אפי׳ למצוה אחת מן המצות, כגון שאוכל נבלות להכעיס או שלובש שעטנז או כיוצא בזה, אסור לפדותו.

גדול פדיון שבויים שקדם לכל הדינים. שנא׳ ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם. הרי הקדימה תורה יציאת עבד עברי לכל הדינים.

גדול פדיון שבויים שבשכר פדיון שבויים ישראל נגאלין, שנא׳ ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו וגו׳.

השער הששי

כיצד גובין את הצדקה

אין גובין את הצדקה פחות משני אנשים, והם הנקראים גבאי צדקה. וכשגובין אותה ילכו שניהם ביחד ולא יפרדו איש

L. 1. Is. 42,24. L. 5. MS. has ר׳ שמעון for ר׳ ישמעאל.

L. 11. Cf. Maimonides, *ib.*, 8,10–14, for this section; but from אבל פודה אדם עצמו to end of story about the captive child is not there. Aboab (p. 69c) includes it all, and follows our author's style as, e. g., כדי שלא ימסרו האויבים את נפשם עליהם לשבות אותם, where Maimonides has שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם. Cf., also, Ṭur, *ib.*, 252; Mishnah, Giṭ., 4,6,9.

L. 15. Ex. 21,2. L. 18. Is. 35,10. L. 19. Cf. Aboab, p. 69b.

וגרסי' במ' גיטין בפרק הניזקין אין ממחין בידי עניי גויים בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום.

גדול שכר פדיון שבויים ואין לך בכל הצדקות מצוה גדולה כפדיון שבויים. כדגרסינן בבבא בתרא בפ' קמא ההיא מטרוניתא שדרא ארנקי דדינרי. אמרה ליהוי למצוה רבה. מאי מצוה רבה זו פדיון שבויים. שנא' כה אמר ה' [את] אשר למות למות ו[את] אשר לחרב לחרב ו[את] אשר לשבי לשבי. הקדים בקל ושם החמור באחרונה. המות יותר קל מן החרב, החרב יותר קל מן השבי. הרי לך שמצוה גדולה פדיון שבויים יותר מן המחייה נפש ומצילה מן המות והרעב. ומקדימין פדיון שבויים לפרנסת עניים ולכסותן. לפיכך אם גבו מעות לכל דבר מצוה יכולין לשנותן לפדיון שבוים. ואפי' אם גבו מעות לבנין בית הכנסת יכולין לשנותן לפדיון שבוים. ואפי' קנו עצים ואבנים לבנין בית הכנסת מותר למכור אותן ולפדות שבויים בדמיהן, אבל אם בנאוהו כבר לא ימכרו אותו. אין פודין את השבויים ביותר מכדי דמיהן כדי שלא ימסרו האויבים נפשם עליהם לשבות אותם. ואין מניחין את קרוביהם לפדות אותם ביותר מכדי דמיהן. אבל פודה אדם עצמו בכל מה שירצה. כי לב יודע מרת נפשו. ופודה את אשתו בכל מה שירצה מפני שהיא כגופו. ופודין תלמיד חכם בכל דבר שיוכל להיות מפני כבוד התורה. ואפי' תלמיד שיראה בו שאם ילמוד יהיה תלמיד חכם פודין אותו בכל דבר שיוכל להיות. כדגרסי' בפרק הניזקין. ת"ר מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי. אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורים ואמר מי נתן למשסה

L. 1. Mishnah, Giṭ., 5, 8; T. B. Giṭ., 61a; Ṭur, *ib.*, 251.

L. 4. T.B. Bab. B., 8a. The passage is quoted by our author in abridged form, while Aboab (p. 69c) gives it in full. Otherwise, this entire section of our text is cleverly adapted by Aboab.

L. 7. Jer. 15,2. L. 17. Pr. 14,10.

L. 18. Note Aboab's: וגם למדנו מדבריהם instead of direct quotation; and later גם אמרו, twice.

L. 20. T. B. Giṭ., 58a. Cf. Tos., Hor., 2,6 (ed. Z., p. 476).

מפני שהאשה דרכה להתבייש. ת״ר יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח״כ מפרנסין את היתום שהאיש דרכו לחזור ואין האשה דרכה לחזור. ת״ר יתום ויתומה שבאו לינשא משיאין את היתומה ואח״כ משיאין את היתום מפני שבשתה של אשה מרובה משל איש. וגרסינן במ׳ הוריות בפרק כהן משיח כל התדיר מחבירו קודם הוא קודם לחבירו, וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו. האיש קודם את האשה להחיות ולהשיב אבדה. האשה קודמת לאיש לכסותה ולהוציאה מבית השבי. ובזמן ששניהם עומדין על הקלקלה האיש קודם לאשה. פי׳ אם נתבעו שניהם לדבר עבירה קודמין לפדות האיש מפני שאין דרכו בכך. כהן קודם ללוי, לוי קודם לישראל, ישראל קודם לממזר, ממזר קודם לנתין, נתין קודם לגר, גר קודם לעבד משוחרר. אימתי בזמן שכולם שוים. אבל אם ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. וכתב הרמב״ם ז״ל היו לפניו עניים הרבה ואין בכיס לפרנס או לכסות או לפדות את כולם. מקדימין הכהן ללוי. והלוי לישראל. וישראל לחלל. וחלל לשתוקי. ושתוקי לאסופי. ואסופי לממזר. וממזיר לנתין. ונתין לגר. וגר לעבד משוחרר. בד״א בזמן שהן שוים בחכמה, אבל אם כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. וכל הקודם לחכמה קודם לחבירו. פי׳ חלל בן כהן גדול מאלמנה או בן כהן הדיוט מגרושה או מחלוצה. שתוקי. פירש רש״י שאמו משתקתו. פי׳ שאינה (מגדת לו) פלוני הוא אביו. אסופי הוא הנמצא בשוק ואין יודעין מי הם אביו ואמו. ממזר הבא על הערוה והוליד ממנה בן, אותו הנולד נקרא ממזר. נתין מן הגבעונים. וכל הפושט ידו ליטול צדקה נותנין לו ואפי׳ גוי. ומפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל.

L. 1. Cf. Tos., Ket., 6,8 (ed. Z., p. 268); T. B. Ket., 67a. Aboab, p. 68a.

L. 5. Mishnah, Horay., 3,6–8; T. B. Horay., 12b. MS. by error has בפרק הורה כהן משיח לעצמו for כהן משיח. Mishnah reads: כל התדיר מחברו קודם את חברו.

L. 13 Maimon., *ib.*, 8,17–18. L. 18. Maim.: וכל הגדול בחכמה קודם את חבירו.

L. 19. For explanation of the terms, שתוקי and אסופי, Cf. Mishnah, Ḳid. 4, 2 and T. B. Ḳid. 70a.

אביו ואמו על כל בני אדם, ואפי' על בניו, דכתיב כבד את אביך ולא אמ' כבד את בניך. וכן אמרו בני יעקב לאביהם ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו. הקדימו את עצמם ואח"כ אביהם ואח"כ את בניהם. ורז"ל התקינו שיזון אדם את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים עד שש שנים. וגרסינן במ' כתובות בפרק נערה שנתפתתה אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. וכי איפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת, (דרשו) רבותינו שביבנה ואמרי לה ר' אלעזר זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים.

ואם נשבה אביו ובנו ואין לו פדיום לשניהם אלא לאחד מהם יפדה את אביו ויעזוב את בנו. ואע"פ שחייב אדם בכבוד אביו, כבוד רבו עדיף, שאביו הביאו לחיי העולם הזה ורבו הנחילו חיי העולם הבא. לפיכך אם נשבת אביו ורבו ואין לו פדיון שניהם יפדה את רבו. אבל אם אביו ת"ח יפדה את אביו קודם לרבו, כי כבוד התורה וכבוד אביו עדיף מכבוד רבו. כדגרסינן בבבא מציעא בפרק ואלו מציאות היה אביו ורבו עומדין בבית השביה יפדה את רבו ואח"כ יפדה את אביו, ואם היה אביו ת"ח פודה את אביו ואח"כ פודה את רבו.

סדר פדיון שבוים

יפדה את רבו. ואח"כ יפדה את אביו. ואחר אביו יפדה את בניו. ואחר בניו יפדה את אחיו. ואחר אחיו יפדה את קרוביו. ואחר קרוביו יפדה את שכיניו. ואחר שכיניו יפדה את אנשי עירו. ואחר אנשי עירו אנשי עיר אחרת. וחייב להקדים ולתת צדקה לאשה קודם לאיש, מפני שהאיש יכול לילך לבקש פרנסה או לחזור על הפתחים יותר מן האשה,

L. 1. Ex. 20, 12. L. 3. Gen. 43,8.
L. 5. T. B. Ket. 50a. L. 6. Ps. 106,3.
L. 7. Talmud: ר' אליעזר for ר' אלעזר.
L. 9. Mishna, B. Meṣ., 2,11; Cf. T. B. Horay. 13a. For this entire section, cf. Ṭur, Yore Dea, 251; but the style and the quotations are independent.

השער החמישי

למי מקדימין לתת צדקה

חייב אדם להקדים פרנסת נפשו על כל בני אדם, ואינו חייב לתת צדקה אלא אחר שיהיה לו יותר מפרנסתו, ואח"כ חייב לתת צדקה. דתניא וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי אחיך. ר"ל אחר שיהיה לך יותר מפרנסתך אתה חייב לתת לנצרך. כשתשבע השביע רעבים, ואחר אשר תשתה השקה לצמאים. וכן אמרה האשה הצרפתית לאליהו ע"ה ובאתי ועשיתיהו לי ולבני, לי קודם ואחר כך לבני. והודה לה אליהו ואמ' אך עשי לי עוגה קטנה בראשונה ולך לבנך תעשי באחרונה. הקדים גם הוא חייה לחיי בנה. וגרסי' בבבא מציעא בפרק איזה נשך אמ' רב נחמן בר יצחק מאי טעמא דר' אליעזר אמ' קרא וחי אחיך עמך. אהדר ליה לאחוך החי בהדך. ור' יוחנן האי וחי אחיך מאי דרוש ביה. ההוא מיבעי ליה לכדתניא שנים שמהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים. מה יעשה, אם שותים שניהם מתים, אם אחד מהם שותה מגיע ליישוב. דרש בר פוטירי מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתת חבירו. עד שבא ר' עקיבא ודרש וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חברך. וכתיב פתוח תפתח את ידך לאחיך וגו', אחיך קודמין לענייך, ענייך קודמין לאביונך, אביונך לאביוני עיר אחרת. ועוד גרסינן בפרק איזהו נשך תני רב יוסף אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי וגוי עמי קודם, עני ועשיר עני קודם, ענייך קודמין לעניי עירך, עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת. ואחר שיפרנס אדם את נפשו יקדים פרנסת

L. 1f. For the passage, cf. Ṭur, *ib.*, 251, where it is ascribed to R. Saadya. There are several variants. Cf. Aboab, p. 67d; adapted.

L. 2. Lev. 25,36.

L. 7. 1 Kings 17,12. L. 8. 1 Kings 17,13.

L. 9. T. B. Baba Meṣ., 62a. Note variants. Talm. has כי היכי דניחי' for לאחוך החי בהדך; cf. marginal correction and Diḳd. Sopher., *ad loc.* For בר פוטירי, Talm. has בן פטורא and Diḳd. Soph. בן פטורי.

L. 17. T. B. Bab. Meṣ., 71a. L. 18. Ex. 22,24.

(אבל אם בא ליטול מהקופה) לא יתנו לו וימכור כליו. ור"ת ז"ל פירש קודם שיבא ליטול אם יש לו כלי כסף מחייבין אותו למכור כדי שלא יצטרך ליטול מן הקופה, אבל לאחר שהתחיל כבר ליטול ונזדמנו לו כלים אין מחייבין אותו למכור כדי שלא יטול ע"כ.

ואסור לישראל ליטול צדקה מן הגוי. ואם אינו יכול לחיות אם לא יטול אותה יקבל אותה מן הגוי בצינעא. ואם אינו יכול לקבל אותה בצינעא יקבל אותה בפרהסיא. ומלך גוי או אנס שנתן צדקה לישראל מקבלין אותה ממנו משום דרכי שלום ונותנין אותה לעניי גויים. וגרסי' במ' סוטה בפרק עגלה ערופה משרבו מקבלי צדקה מן הגויים היו ישראל למטה וגויים למעלה, ישראל לאחור והם לפנים.

וכל מי שאינו צריך ליטול צדקה ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לה, ועליו הכתוב אומר ארור הגבר אשר יבטח באדם. וגרסינן במ' כתובות בפרק מציאת האשה. ת"ר המסמה את עיניו והמצבה את כריסו. והמקפח את שוקו כדי לקבל צדקה אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך. אבל עני ורש שמצער נפשו ודוחק שעתו וטורח בגופו ואינו נוטל צדקה כדי שלא יטריח על הבריות אינו נפטר מן העולם עד שזמן לו הב"ה פרנסתו, ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. וכתב הרמב"ם מוטב לאדם לפשוט נבילות ויתפרנס מעורן ולא יאמר לבריות פרנסוני שכהן או מיוחס או חכם אני. אבל מי שאי איפשר לו לחיות אם לא יטול, כגון זקן או חולה או בעל ייסורין, ומגיס דעתו ואינו נוטל הרי זה כשופך דמים, ואין לו בצערו אלא עון מפני שאינו נוטל כדי לחיות. ע"כ.

L. 5ff. Cf. Maimon., *ib.*, 8,9; Ṭur, *ib.*, 254. Both have שר של גויים or שר מן העכו"ם for אנס of our text.

L. 9. Cf. T. B. Soṭa, 47b. This part is missing in our editions. But see marginal remark, and Rashi's comment on ישראל לפנים, which would seem to show that his text was defective.

L. 11f. Cf. Tosephta, Peah, 4,14; T. Y. Peah, 7,9; 8,9; T. B. Ket., 68a; Maimon., *ib.*, 10,19; Ṭur, *ib.*, 255. Aboab, p. 68c.

L. 12. Jer. 17,5. L. 17. Jer. 17,7.

L. 20ff. Cf. T. B. Pes., 113a; Maim., *ib.*

והם יחלקוה מיד. והקופה גובין אותה מערב שבת לערב שבת. והתמחוי נותנין לכל שואל ולאורחים, אבל הקופה אין נותנין אותה אלא לעניי אותה העיר בלבד. אלא אם כן יהיה ברצון אנשי אותה העיר. דתניא ורשאין אנשי העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותן ולעשות בהם כל מה שיסכימו.

השער הרביעי

מי הוא ראוי ליטול צדקה

תניא מי שיש לו מאתים זוז אע"פ שאינו נושא ונותן בהם לא יטול לקט שכחה ופיאה. ומי שיש לו חמשים זוז אע"פ שנושא ונותן בהם, הרי זה יטול. אבל מי שיש לו מאתים זוז פחות דינר ואינו נושא בהם ונותן, או חמשים ונושא בהם ונותן, הרי זה יטול. ואפי' אם נותנין לו צדקה מרובה עד שיהיה לו יותר מאלו השיעורים הרי זה יטול. ואין חושבין לו באלו השיעורים לא ביתו ולא כלי תשמישו ולא כלי מלאכתו ולא בגדי עצמו שהוא צריך להם. דתניא אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו. ואפי' היו לו כלי כסף וכלי זהב והיה רגיל להשתמש בהם. איני והתניא היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף, בכלי כסף ישתמש בכלי נחושת. אמ' רב זביד לא קשיא הא במטה ושולחן הא בכוסות וקערות. ואם יש לו ממון והוא ממושכן או משועבד לבעל חובו או לכתובת אשתו הרי זה יטול. וכתב הר' יעקב ז"ל בן הרא"ש ז"ל בספר יורה דעה הלשון הזה. דא דאין מחייבין אותו למכור כלי תשמישו של כסף ושל זהב. דוקא כל זמן שאין צריך ליטול מן הקופה

L. 2. Cf. the remark of R. Moses of Coucy: וכשהייתי בספרד ראיתי שגבאי הקופה מחזירין בכל יום ומחלקין בערבי שבתות (סמ"ג, מ"ע, קסב).

L. 7ff. Cf. Mishnah, Peah, 8, 8–9; Tos., Peah, 4,11; T. Y. Peah, 7,8–9; T. B. Ket., 68a.

L. 9. After חמשים, the words פחות דינר are understood

L. 18. Ṭur Yore Dea, Hilk. Ṣed., 253; Ket., 68a, Tosefot.

מעשרה בינוני, פחות מכן עין רעה. וגרסי׳ בם׳ כתובות בפרק מציאת האשה. מר עוקבא היה רגיל לשדורי לההוא עניא ארבע מאה זוזי כל מעלי יומא דכפורי. יומא חד שדירנהו ניהליה ביד בריה. אתא ואמ׳ ליה לא צריך. אמ׳ ליה מאי חזית דקא מיזלפיה קמיה יין ישן. אמ׳ מפנק כולי האי. עייפינהו ושדרינהו ניהליה. כי קא ניחא נפשיה אמ׳ איית חושבנא דצדקה איחזי כמה צדקה עבידנא. אשכח דהוה כתיב שבע אלפי דינרי צמרקי. אמ׳ זוודין קלילא ואורחא רחיקא. קם בזבזיה לפלגא נכסיה. והיכי עביד הכי, והאמ׳ ר׳ אלעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. הני מילי מחיים שמא ירד מנכסיו, אבל לאחר מיתה לית לן בה. וגרסינן במדרש השכם מעשה בר׳ ישבב שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחוהו חכמים. ר׳ עקיבא אומר והוא שיבזבז מחיים כדי שלא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות. אבל לאחר מיתה רשאי. א״ר אלעזר בן עזריה ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו קל וחומר להדיוט, שיהא אדם חייב לחוס על ממונו.

השער השלישי

מה תהיה הצדקה

הצדקה נחלקת לב׳ חלקים. החלק האחד שיתן פת ותבשיל, כדי שיהיה מוכן להאכיל את הרעבים מיד, והוא הנקרא תמחוי, פי׳ קערה. והחלק השני לתת מטבע כסף או זהב או פשוטים לקנות לעניים מלבוש או פרנסה, והיא הנקראת קופה. ובין תמחוי וקופה יש הפרש. שהקופה צריך לגבותה שני גבאין וחולקין אותה שלש, והתמחוי נותן אותה בכל יום שלשה, לא פחות

L. 1. T. B. Ket., 67b; with several variants.

L. 7. Talm. has סיאנקי for צמרקי. L. 8. Cf. T. B. Ket., 50a.

L. 10. Cf. Midr. Wehizhir, I, p. 84–85; Mishnah, ʻArakhin, 8,3; T. B. ʻArak., 28a.

L. 16ff. Cf. Tos., Peah, 4,9 (ed. Z., p. 23); T. B. Bab. B. 8b; T. Y. Peah, 8,7; Mishneh Torah, *ib.*, 9, 1–7. Aboab, p. 69b.

השער השני

כמה יהיה שיעור הצדקה

אמ׳ הכתוב איש כמתנת ידו. ר״ל יתן כל אחד ואחד כפי אשר ידבנו לבו. והב״ה צוה אותנו שלא נאמץ את לבבינו ושלא נקפוץ את ידינו מן האביונים. ושלא יהיה האדם כילי אלא שוע, שנא׳ לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון. וכתי׳ נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו. וכיון שבנה שלמה ע״ה בית המקדש עמד בתפלה לפני הב״ה ואמ׳ רבון העולמים אם יתפלל אדם לפניך לתת לו ממון ואתה יודע בו שהוא כילי אל תתן, ואם ראית אדם נאה ונדיב תן לו, שנא׳ ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. וגרסינן במ׳ סוטה בפרק עגלה ערופה משרבו צרי העין וטורפי הטרף רבו אומצי הלב וקופצי היד מלהלוות ועוברין על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו׳. וכתב הרמב״ם וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עובר בלא תעשה, שנא׳ לא תאמץ את לבבך וגו׳. והרוצה לתת צדקה מרובה אל יתן יותר מחומש ממונו. וזאת למדנו מיעקב אבינו ע״ה, שאמ׳ כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. עשר אעשרנו שתים למה, ללמדך שהיה נותן שתי מעשרות שהן חומש מממונו. והנותן צדקה מעוטה לא יתן פחות משלישית השקל בשנה, שנא׳ והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה. וכל מי שיוכל להוסיף ואינו מוסיף מפני שהוא כילי עליו הכתוב אומר וארור נוכל ויש בעדרו זכר. וכתב הרמב״ם ז״ל עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד

L. 1. Deut. 16,17.
L. 8. *Ib.* 15,7,10. L. 9. 1 Kings 8,39.
L. 9. T. B. Soṭa, 47b: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלות ועברו על מה שכתב בתורה וכו׳.
L. 12. Deut. 15,9. L. 12. Mishneh Torah, *ib.*, 7,2.
L. 13. Deut. 15,7. L. 15. Gen. 28,22.
L. 17. Neh. 10,33. L. 20. Mal. 1,14.
L. 20. Mishneh Torah, *ib.*, 5.

השער הד'. מי הוא ראוי ליטול צדקה.
השער הה'. למי מקדימין לתת צדקה.
השער הו'. כיצד גובין את הצדקה.
השער הז'. כיצד מחלקין את הצדקה.
השער הח'. לדעת שכר מעלתה.

השער הראשון

מי הוא חייב לתת צדקה

הב"ה חייב לתת צדקה לעני. העני והעשיר כל אחד ואחד כפי יכולתו, שנא' פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך. אם אתה פותח מעוני, סופך לפתוח מעושר. ואם קפצת את ידך מלתת צדקה מעושר, סופך לקפוץ מעוני, שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, וכתי' ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחסר כל. וכתב הרא"ש ז"ל מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן פחות מן הראוי לו ב"ד כופין אותו ומכין אותו עד שיתן מה שראוי לו ליתן. וגרסי' בב"ר אפי' עני הנוטל צדקה חייב לתת צדקה. אמרו עליו על ר' זכריה חתניה דר' יהושע בן לוי שהיה נוטל מקופה של צדקה. והיו מרננין אחריו שהיה נוטל שלא לצורך. ולאחר פטירתו חיפשו אחריו ומצאו שהיה מחלק מה שהיה נוטל מן הצדקה לעניים אחרים. ר' יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן גבאי צדקה הוו והיו נותנין מן הצדקה לר' חמא מפני שהיה צריך לה. והיה נוטל מהן הצדקה ומחלק אותה לעניים.

L. 8. Deut. 15,11. L. 9. Deut. 28,47.
L. 11. Deut. 28,48.
L. 12. הרא"ש probably an error for רמב"ם. For the passage, cf. Maimonides, Mishneh Torah, Hilkot Matn. ʿAniy., 7,10. For discussion, cf. Bet Yoseph, Yore Dea, 248.
L. 14. The quotation from Genesis R. I have been unable to find. Cf. T. B. Giṭ., 7b: אפ' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. Cf. Aboab, p. 65d.
L. 15. Cf. T. Y. Peah, 8,9; Sheḳal., 5,6.

אל האלהים אשר נתנה. אוי לו למי שנוטל רבית מה נאמר בו, בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה. משל למלך שמסר לאדם אחד אוצרו התחיל מכה עניים והורג אלמנות ומבזה אביונים מפשיט ערומים, עושה בו חמס וגזל, וממלא אותו שקר ומפסיד אוצרו של מלך. כך הב"ה פותח אוצרותיו לבריות מכספו ומזהבו, שנא' לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. התחיל עני צווח שהוא לווה מן העשיר ונוטל הימנו רבית. אם לותה אלמנה ממנו הרי הוא דוחקה ליטול ממנו רבית. מבזה בו אביונים אם יבקשו ממנו צדקה והב"ה אומר לועג לרש חרף עושיהו. מפשיט בו ערומים, אם חייב לו מנה או שנים, נוטל טליתו הימנו ויושב ערום. הב"ה נתן לו ממון של אמת והוא עושה אותו שקר, שנא' חרשתם רשע ועולתה קצרתם. לפי' הב"ה מזהיר את ישראל ואומר אם חבל תחבל וגו' החזירה לו שלא יצעק לפני, שנא' והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. וכתיב אל תגזל כי דל הוא, למה, כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. ד"א אל תגזל כי דל הוא, וכי יש ממון לדל, ומה גוזלין ממנו, אלא לומר לך כל מי שאינו נותן צדקה לעני כאלו גזלו. מפני שישראל כולן שותפין וערבים זה לזה, ואם אין העשיר נותן צדקה לעני נמצא כשותף גוזל לחבירו. לפי' שלמה ע"ה אומר אל תגזל דל.

ועתה אבאר כיצד נותן הצדקה וכיצד מחלקין אותה,

והם שמונה שערים.

השער הראשון. מי הוא חייב לתת צדקה.
השער הב'. כמה יהיה שיעור הצדקה להרבות או להמעיט.
השער הג'. מה היא הצדקה מ"ה שחייב אדם ליתן.

L. 1. Eccl. 12,7; MT. על for אל. L. 2. Ez. 18,13
L. 2. Midr. has שפתח לאחד. L. 3. Midr.: מונה for מכה.
L. 6. Hag. 2,8; MT. has נאם for אמר. L. 9. Pr. 17,5.
L. 11. Hos. 10,13; MT.: עולתה. L. 12. Ex. 22,25.
L. 13. Ex. 22,26. L. 14. Pr. 22,23–24.
L. 14. Cf. Yelamdenu, בהר, 2; Tanḥuma, ed. Buber, בהר, 5 (p. 106).

ואומר מי יתן ידעתי ואמצאהו וגו׳. אמ׳ לו אליהוא מה אתה עומד וצווח, לא אמרת איני רוצה עניות אלא ייסורין, שנא׳ השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני.

ד״א לא תהיה לו כנושה. הה״ד טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. בוא וראה כל בריותיו של הב״ה לווין זה מזה. היום לווה מן הלילה והלילה לווה מן היום, שנא׳ יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת, וכתיב אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. הלבנה לווה מן הכוכבים והכוכבים לווים מן הלבנה. וכשהב״ה רוצה אינו מוציאם, שנא׳ האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום. האור לווה מן השמש והשמש לווה מן האור, שנא׳ שמש ירח עמד זבולה. החכמה לווה מן הבינה והבינה לווה מן החכמה, שנא׳ אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא. החסד לווה מן הצדקה והצדקה לווה מן החסד, שנא׳ רודף צדקה וחסד. השמים לווין מן הארץ והארץ לווה מן השמים, שנא׳ יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו וגו׳. התורה לווה מן המצות והמצות לווין מן התורה, שנא׳ שמור מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך. בריותיו של הב״ה לווין זה מזה ועושין שלום זה עם זה בלא דברים. ובשר ודם לווה לחברו ומבקש לבולעו בריבית ובגזל. ואלו שנוטלין רבית אומרין להב״ה למה אין אתה נוטל רבית מעולמך שהבריות בתוכו, שכר הארץ שאתה משקה, שכר הצמחים שאתה מעלה, שכר המאורות שאתה מאיר, שכר הנשמה שנפחת, שכר הגוף שאתה שומר. ואומר להם הב״ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל רבית ואיני נוטל מהארץ אלא מה שהלויתי והיא נוטלת שלה, שנא׳ וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב

L. 1. Job 23,3. L. 3. Job 36,21.
L. 3. ד״א לא תהיה וכו׳: Cf. Ex. R., 31,16; Yelamdenu, משפטים, 12.
L. 4. Ps. 112,5. L. 7. Ps. 19,3. L. 8. Ps. 19,4.
L. 10. Job 9,7. L. 11. Hab. 3,11. L. 12. Pr. 7,4.
L. 13. Pr. 21,21. MS. has אוהב for רודף.
L. 15. Deut. 28,12. L. 16. Pr. 7,2.
L. 22. Midr. has: ומה הלותה הארץ ואינה נוטלת רבית.

תהיה לו כנחש שהוא ערום לרעה. לא תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך. לא תאמר שאל ואני מלוה אותך, ואת נוטל את ביתו ואת שדהו, ואני מעלה עליך שחבלת בו, שנא׳ אם חבול תחבול וגו׳. ד״א לא תשימון עליו נשך. לא תשימון לא היה צריך לומר אלא לא תשים. מהו לא תשימון אלו העדים והסופר והערב והלווה שעוברים בלא תעשה. שאם לא באו העדים והסופר לא היה נוטל כלום. אשרי מי שידו פשוטה לעניים. ראה מה כתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה׳. וכן רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה׳. כיצד עני שפשטה ידו ובעל הבית רוצה ליתן מאיר עיני שניהם ה׳, ואם לא נתן עושה כולם ה׳. מי שעשה זה עשיר יכול לעשותו עני, ומי שעשה זה עני יכול לעשותו עשיר.

ואין לך מדה קשה מן העניות, שכל מי שהוא מדוכה בעניות כאלו נדבקו בו כל ייסורין שבעולם וכאלו באו עליו כל הקללות הכתובות בתורה. וגרסי׳ במדרש אלו נתקבצו כל ייסורין שבעולם לצד אחד ועניות לצד אחרת מכרעת את כולם. צא ולמד מאיוב כשהיה השטן מקטרג עליו ואומר לפני הב״ה נתת לו כסף וזהב ונכסים ובנים ואת חס עליהם, שנא׳ הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו וגו׳, אמ׳ לו הב״ה לאיוב מה אתה רוצה עניות או ייסורין. אמ׳ רבון כל העולמים מקבל אני כל הייסורין שבעולם ולא עניות שאצא לשוק ואין בידי פרוטה לקנות מאכל. וכיון שנתייסר התחיל צווח כנגד מדת הדין

L. 2. Lev. 25,36. MT. אל for לא.
L. 2. For ואת נוטל, Midr.: ולמחר רבית עולה ואתה נוטל את שלו
L. 3. Ex. 22,25. Cf. Mekilta, משפטים, 19 (ed. Friedmann, p. 96b).
L. 6. Cf. Ex. R., 31,14. L. 7. Pr. 22,2.
L. 8. Pr. 29,13. The words כיצד עני שפשטה וכו׳ are missing in Midr. R.
L. 10. Midr. has עתיד for יכול. L. 12. Midr.: מדוקדק for מדוכה.
L. 14. Midr. has שבמשנה תורה for הכת׳ בתורה.
L. 14. Ex. R., 31,11; with variants. Cf. Yelamdenu, משפטים, 11; Wehizhir, I, p. 140. Our author probably quoted it from Midrash Hashkem.
L. 17. Job, 1,10. L. 20. For מאכל Midr.: מה אוכל.

כ"ש העני שאינו לא עבדו ולא קנין כספו. דרש ר' יהודה ב"ר שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים כך חסרונותיו כתובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים. זכה נותן צדקה לעניים, שנא' הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית, אלו אשתו ובניו. ואם אין העני יכול לשמש מפני חלישות כחו או מפני זקנותו או מפני שהוא בן טובים ויתגנה, יכבדנו במתנות בסתר או ילוה לו מעות בשעת דחקו, ואל יתכבד עליו בעושרו ובמתנותיו. כדגרסי' בואלה שמות רבה אם כסף תלוה את עמי וגו'. אמ' דוד ע"ה כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל. אין מדותיו של הב"ה כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם מי שהוא עשיר ויש לו קרוב עני אינו מודה בו שהוא קרובו ונטמן ממנו והוא מתבייש להסיח עמו מפני דלותו. וכן אמ' שלמה ע"ה כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו. וכן אמ' איוב חדלו קרובי ומיודעי שכחוני. וכתיב גם לרעהו ישנא רש. אבל העשיר הכל דבקין בו, שנא' ואוהבי עשיר רבים. אבל הב"ה אינו כן, אלא עמו הוא העני ומדובק בו. רצונך לידע ראה מה כתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו', מה כתיב בתריה, ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו'. וכשיתרצה הב"ה לציון על מי הוא מרחם (תחלה) על העניים, שנא' כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו. וכתיב כי נחם ה' עמו ועניו ירחם. הוי את העני עמך לא תשימון עליו נשך. לא תנשוך את העני כשם שנשך הנחש את אדם ועקר לו ולתולדותיו. ואף אתה לא תראה את העני שיש לו בתים ועבדים ואתה עוקף עליו ונוטלם ממנו. לכך נאמר לא תהיה לו כנושה, לא תשכנו ולא

L. 2. T. B. Bab. B., 10a; ועד יום הכפורים not in talmudic text.
L. 5. Is. 58,7.
L. 8. MS.: בויקרא רבה. Cf. Ex. R., 31,12; several variants.
L. 8. Ex. 22,24. L. 9. Ps. 18,28.
L. 11. Midr.: להשיח for להסיח.
L. 12. Midr.: לפי שהוא עני for מפני דלותו.
L. 13. Pr. 19,7; Job 19,14. L. 14. Pr. 14,20.
L. 16. Is. 66,1 L. 17. *Ib.* 2. L. 18. Is. 14,32.
L. 19. Is. 49,13. L. 20. Ex. 22,24. L. 22. Ex. 22,24.

בזה להעשיר לזה. והחומל על העניים הב"ה מרחם עליו מפני שהעניים מבקשים עליו רחמים, והב"ה שומע תפלתן, שנא' כי שומע אל אביונים ה', וכתי' קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע, וכתי' ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנ' ארנין, וכתי' אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם. ואפי' בני אדם שאינן צריכין לצדקה מברכין אותו, שנא' טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל.

העני למה הוא דומה למלך שכעס על בנו. וצוה עליו שלא יכנס לתוך סעודתו. והמלך יודע שבנו רעב וצמא ונכמרו עליו רחמיו. ויאמר לפני אהובו אשרי מי שמכניס את בני לתוך ביתו ומאכיל אותו ומשקה אותו שאני אשיב לו כפלים כל גמולו. שכל מי שיש לי של בני הוא. ולא זו בלבד אלא שתחשב לו צדקה. שנא' מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו. אמ' ר' אסי אלמלי מקרא כתי' אי איפשר לאומרו, כביכול עבד לאיש מלוה.

כיצד אדם חונן לדל ולאביון. אם רואה אדם שירד מנכסיו ונתדלדל ונצטרך לבריות אל ינהג בו מנהג בזיון, ואל יקלל בו מפני עניותו, אלא מְכַבְּדו במתנותיו ובדבריו. ואם יצטרך לשמש ישתמש מן העניים ומן הדלים כדי שיחיו עמו, שנא' וחי אחיך עמך, ושנו חכמים ז"ל ויהיו עניים בני ביתך. וגרסי' במדרש מאי ועניים מרודים תביא בית, אלו בעלי בתים שירדו מנכסיהם. וישתמש בהן בנחת ולא בצער, שכן כתיב בעבד לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך, ואע"פ שהוא עבדו וקנין כספו,

L. 1ff. Cf. Aboab, p. 69a.
L. 3. Ps. 69,34; Ps. 34,19. L. 4. Job 29,13.
L. 5. Job 31,20. L. 6. Pr. 22,9.
L. 7. Cf. T. B. B. Bat., 10a; Seder Eliyahu Zuṭa, 5 (ed. Friedmann, p. 181); Horowitz, בית עקד האגדות, III, p. 41f. Cf. Aboab, p. 67a.
L. 12. Pr. 19,17. Talmud has ר' יוחנן for ר' אסי. Cf. Lev. R., 34,2, where this saying is attributed to various rabbis, and T. B. Ber., 18a, where another comment of R. Asi on this verse is quoted.
L. 13. Pr. 22,7. L. 16. Cf. Maimonides, *ib.*, 10,17: מוטב לו להשתמש באלו וכו'.
L. 16f. Cf. T. B. B. Meṣ., 60b (end chap. 3) and Rashi's explanation.
L. 17. Lev. 25,36.
L. 18. Cf. Abot, 1,5; Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, p. 34. Lev. R. 34,13.

וצדקה לכל עמו. ומלך המשיח שיגלה במהרה בימינו עתיד לעשות משפט וצדקה בארץ, שנא' ידין עמך בצדק ועניך במשפט. ובימיו יהיה שלום וצדקה בארץ, שנא' ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. ובזכות הצדקה הקב"ה עושה חסד עם הבריות. כדגרסי' בפרק לולב וערבה א"ר אלעזר כל העושה צדקה כאלו מלאו לכל העולם כולו חסד. שנא' אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ. והצדקה היא כלי של הקב"ה, שנא' לך ה' הצדקה. והצדקה שאדם עושה אינו משלו אלא משל הב"ה, שנא' ולך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל, וכתי' לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות, וכתי' כי ממך הכל ומידך נתנו לך. וכל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז. כתי' הכא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השמטה שנת השבע ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו, וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים.

גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה. שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. וגרסי' במ' שבת בפ"כ ר' אלעזר אומר אמ' עולא אין ירושלם נפדית אלא בצדקה, שנא' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. והנותן צדקה לעניים הוא רצוי לפני הב"ה יותר מן המקריב לפניו עולות וזבחים, שנא' עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. אבל המלעיג לרש ולאביון כאלו מחרף להב"ה, שנאמר לועג לרש חרף עושהו, כלומר אין כח

L. 1. 2 Sam. 8,15. L. 2. Ps. 72,2.
L. 3. Ps. 72,3.
L. 4. T. B. Suk., 49b. L. 6. Ps. 33,5.
L. 7. Dan. 9,7. L. 8. 1 Chr. 29,11.
L. 10. Hag. 2,8; 1 Chr. 29,14. L. 13. Deut. 15,9.
L. 15. Deut. 13,14. L. 16. Cf. T. B. Bab. B., 10a.
L. 16. Is. 56,1. MS. has צבאות after ה'.
L. 18. T. B. Sab., 139a. MS. has בפ"ק for בפ"כ; cf. Sanh., 98a.
L. 19. Is. 1,27. L. 73ff. Cf. T. B. San., 49b.
L. 21. Pr. 21,3. M.T. עשה for עושה. L. 22. Pr. 17,5.

הזה ואני גנזתי לעולם הבא, שנא' והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך.

גדולה צדקה ששקולה כנגד כל הקרבנות. שנא' ביחזקאל המזבח שלש אמות וגו', וכתיב וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה'. פתח במזבח וסיים בשולחן. לומר לך מה מזבח מכפר בזמן שבית המקדש קיים, כך בזמן שאין בית המקדש קיים שולחנו של אדם מכפר עליו אם יאכיל בו עניים. וצריך שיאכילם ברצון ובנדיבות לבו ולא יהיה כילי. והאוכל על שולחן כילי מנבל עצמו, שנא' אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו, וכתי' אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים, וכתיב פתך אכלת תקיאנה ושחתה דבריך הנעימים.

גדולה צדקה שהב"ה נקדש בה. שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. וכסא כבודו הוכן בצדקה, שנא' צדק ומשפט מכון כסאך. ואבותינו אברהם יצחק ויעקב נתברכו בצדקה. אברהם מנין, דכתי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו, הוי אומר ברכה, דכתי' וה' ברך את אברהם בכל. יצחק מנין, דכתיב ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'. ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר זרעו לכם לצדקה, כמו שכתבתי למעלה. יעקב מנין, דכתיב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ונתברך, דכת' וירא ה' אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו. ודוד ע"ה שבחו הכתוב בצדקה, שנא' ויהי דוד עושה משפט

L. 2. Is. 58,8. L. 3. Cf. T. B. Ber., 55a; Suk., 49b.

L. 4. Ez. 41,22. L. 9–10. Pr. 23,6,3,8.

L. 11ff. For this passage, cf. Seder Eliyahu Zuṭa, ed. Friedmann, p. 169f, where the order varies somewhat, and נשתבחו is used for נתברכו. Similarly, Yalḳut, וירא. But note in our text, also, ודוד ע"ה שבחו וכו'. Aboab, p. 69a, reproduces our version, with all its peculiar features.

L. 12. Is. 5,16. L. 13. Ps. 89,15.
L. 16. Gen. 18,19; 24,1. L. 18. Gen. 26,12; Hos. 10,12.
L. 19. Cf. above, p. 23 L. 20. Gen. 28,22.
L. 21. Gen. 35,9.

ר' והלא כדין מתלין מתליא במערבא מלח ממונא חסר. אמ' לה ושל חמך היכן הוא. אמרה לו בא זה ואיבד זה. אמרה לו זכור אתה כשחתמת על כתובתי. אמ' להם לתלמידיו כשחתמתי על כתובתה של זו הייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב של בית אביה חוץ משל חמיה. בכה ר' יוחנן ואמ' אשריכם ישראל שבזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו מוסרן בידי אומה שפלה. ונקדימון בן גוריון לא עבד צדקה. והתניא אמרו עליו על נקדימון בן גוריון כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו מציעין תחתיו ובאו עניים ומקפלין אותן מאחריו. לא קשיא. אימא לכבודו הוא דעביד, ואימא כדבעי ליה לא עבד. כדאמרי אינשי לפום גמלא שחנא.

וכל המחסר ממונו בצדקה אוכל פירותיו בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא. כדגרסינן בפרק קמא דבבא בתרא. מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות בית אביו בשני בצורת. באו אחיו וחביריו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותיהם, ואתה מבזבז אוצרותיך ואוצרות אבותיך. אמ' להם אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה, שנא' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. אבותי גנזו אוצרות במקום שהיד שולטת בהם ואני גנזתי אוצרות במקום שאין היד שולטת בהן, שנא' צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך. אבותי גנזו מה שאין עושה פירות ואני גנזתי מה שעושה פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבותי גנזו אוצרות ממון, ואני גנזתי אוצרות נפשות, שנאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם. אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי (שנא' ולך תהיה צדקה. אבותי גנזו לעולם

L. 11. T. B. B. Bat., 11a, with some variants. Cf. Tos., Peah, 1,4 (ed. Z., p. 24). Aboab, p. 66b.

L. 18. Ps. 85,12. L. 20. Ps. 89,15.

L. 22. Is. 3,10 L. 23. Pr. 11,30.

L. 24. Deut. 24,13. This line missing in MS.

ולא אמר ליתן לו אלא המעשרות, אחד מעשרה בלבד. וה׳ יברך את עמו ישראל בשכר המעשרות, דכתי׳ השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו׳, הה״ד לך ה׳ הצדקה ולנו בושת הפנים.

הואיל וכל כך הוא גדול כח המעשרות, אל ירפה אדם את ידו מהם ויתנם כראוי מכל דבר שיבא לידו, או אם ימצא מציאה או אם יתנו לו מתנה הן כסף והן שוה כסף. ואפי׳ המשתכר ללמד או לכתוב או לעשות שום מלאכה, מן הכל יפריש המעשר. והעושה כך, הב״ה מברך אותו ושומר ממונו. כדגרסי׳ במדרש מלח ממונה חסד, ר״ל הרוצה שישתמר ממונו יעשה ממנו חסד עם העניים. ויש אומרים מלח ממונא חסר, ר״ל יחסור אותו בצדקתו ויתקיים בידו, כמו שיתקים הבשר שנותנין בו המלח ויעמוד ימים רבים. וגרסי׳ במסכת כתובות בפרק מציאת האשה. אמ׳ רב יהודה אמ׳ שמואל מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שהלך בעלה למדינת הים ופסקו לה חכמים ארבע מאות זוז לקופה של בשמים. אמרה להם כך יפסקו לבנותיכם. וענו אחריה אמן. וכשמת בעלה נפלה לפני היורשים. פסקו לה חכמים ארבע מאות זוז לתקן בו התבשילין. אמרה להם כך יפסקו לבנותיכם. ולא ענו אחריה אמן. ת״ר מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראו ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי בהמתן של ערביים. כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו ר׳ פרנסני. אמ׳ לה בת מי את. אמרה לו בת נקדימון בן גוריון. אמ׳ לה ממון של בית אביך היכן הוא. אמרה לו

L. 3. Deut. 26,15.

L. 9. T. B. Ket., 66b. Cf. Aboab's conclusion ובזה מולחו לממונו, without giving the text on which it is based (p. 67a).

L. 12. T. B. Ket., 66b, with several variants.

L. 13. Talm. has רב for שמואל, and omits שהלך בעלה למדינת הים, as well as וכשמת בעלה to end of passage. Cf. Ket. 65a, the story about כלתו של נקדימון; also, Tosephta, Ket., 5,9 (ed. Z., p. 267).

L. 20. Talmud has גללי for טלפי. For the story, cf. Aboab, p. 66a; Gaster, Exempla of the Rabbis, p. 93 (Hebrew text).

בשדה. אמ׳ ר׳ יצחק שלא יאמר אדם אלו נתן לי הב״ה שדה הייתי מוציא מעשרות מתוכה. אלא אם אין לו שדה יתן ממה שיש לו בעיר. וגרסינן בפסיקתא תני משום ר׳ נחמני. בנוהג שבעולם אדם יש לו שדה אחת והוא נותנה למחצה ולשליש ולרביע. אבל הב״ה אינו כן, אלא משיב הרוחות ומוריד הגשמים ומפריח טללים ומגדל עשבים ומדשן פירות, ולא אמר להפריש לפניו אלא אחד מעשרה. וגרסי׳ בואלה שמות רבה ויתן אל משה ככלתו וגו׳, כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא, לך ה׳ הצדקה ולנו בושת הפנים. אמ׳ ר׳ נחמיה אפי׳ בשעה שאנו נותנין את הצדקה מביטים אנו במעשינו ויש לנו בושת פנים. אין לנו שעה שאנו באין לזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים את מעשרותינו, שנאמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וגו׳, וכתיב ואמרת לפני ה׳ אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. מה כתי׳ בסוף הפרשה, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וגו׳. אמ׳ ר׳ אלסנדריא גדול כחן של מוציאי מעשרות שהן הופכין את הקללה לברכה. שכל השקפה הכתובה בתורה לשון צער הוא חוץ מזה. וישקף ה׳ אל מחנה מצרים לשון צער. וכן וישקף על פני סדום ועמורה. ועוד אמ׳ ר׳ נחמיה אפי׳ כשאנו מביטים במעשינו יש לנו בושת פנים. כיצד, בנוהג שבעולם אדם נותן שדהו באריסות והוא נותן זרע ומחלק עם אריסו בשוה, אבל הב״ה אינו כן, אלא העולם וכל אשר יש לו שלו והפירות שלו, דכתיב לה׳ הארץ ומלואה וגו׳, והוא מוריד מטר וטללים כדי לגדלם, והוא משמרם, והוא עושה כל דבר

L. 1. אמר ר׳ יצחק: missing in Yelamdenu.

L. 3. Pesiḳta, p. 99a; cf. Tanḥuma, *ib.*, p. 26. Note variants.

L. 3. Ex. 31,18.— Ex. R., כי תשא, 41,1. Note variants. Cf. Tanḥuma, ראה, p. 25.

L. 8. Dan. 9,7. L. 11. Deut. 26,12.

L. 13. Deut. 26,13: MS. has ועניה at beginning of verse; also, לגר וליתום.

L. 14. Deut. 26,15. L. 17. Ex. 14,24.

L. 18. Gen. 19,28. L. 21. Ps. 24,1.

שנה ושנה. והיה אומר די לי במה שנתן לי הב"ה ואני נותן לו המעשר מאה מדות בשנה. כשהגיע למות אמ' לבנו הוי זהיר במעשרותיך שעל ידי המעשרות זכיתי לאלו הנכסים. שנה ראשונה נתן המעשרות מאה מדות מאלף. שנה שנייה חיסר מהמעשר עשרה. חסרה השדה מאה וכן בכל שנה ושנה עד שחזרה השדה למאה מדות, והיה מתעצב מאד. באו אליו אחיו ובית אביו מקושטים בלבושים נאים. אמ' להם וכי לשמחה אתם באים, היה לכם לנחמני. אמרו לו למה לא נשמח. מתחלה היית אתה בעל הבית והב"ה כהן. ועכשו נעשה הב"ה בעל הבית ואתה כהן. מיד נתן המעשר כהוגן. וחזרה השדה לכמו שהיתה בתחלה.

וגרסי' במדרש תנחומא כבד את ה' מהונך, שאם היית נאה אל תהי פרוץ בעריות, שלא יאמרו הבריות עליך פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה. ד"א כבד את ה' מהונך, אם יש לך קול ערב התפלל בעד הצבור, ממה שחננך בוראך כבדהו. מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי. מה עשה הכניס בו רוח תזזית ונטל המקל והתחיל משבר בחביות. גער בו בן ביתו. מה עשה נטל המקל ופצעו על ראשו. אמ' לו א"כ תן המקל בידי ואשבר אף אני. נתן לו המקל והיה בעל הבית מתבר חדא חדא ובן ביתו מתבר תרתי תרתי. מי גרם לו עליה. שלא הוציא מעשרותיו כראוי. ועליו נאמר אוהב יין ושמן לא יעשיר. א"ר לוי מעשה באחד שהיה מעשר פירותיו כראוי והיתה לו שדה אחת. ונתן הב"ה בלבו ועשה חציה בית זרע וחציה בית מקוואות. מיד באה שנת בצורת והיה מזבין סאת חטין בסלע וסאת מים בתלת סלעים. והיה מכריז ואומר אתון זבנין סאה דמיא דעבד תלת סאין דחטין. מי גרם לו על ידי זה שהוציא מעשרותיו כראוי.

וגרסינן באלה הדברים רבה ברוך אתה בעיר וברוך אתה

L. 11. Pr. 3,9. See Tanḥuma, *ib.*, p. 22. Cf. Pesiḳta, p. 97a. Our version contains variants from both.

L. 20. Pr. 21,17. L. 25. Deut. 28,3.

L. 25ff. This passage does not appear in our Deut. R., but is found in Midrash Yelamdenu, תבא, end, with variants.

תזרע ולא תקצור אתה תאכל ולא תשבע. אמ׳ להם הב״ה אני נתתי לכם עסיות הרבה שתפרישו לי חלה ולא רציתם, אני נותן לכם דבר שהוא פטור מן החלה, ומהו בשר בניכם ובנותיכם.

בארבעה פרקים הדבר מרובה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג (שבכל שנה ושנה. ברביעית מפני מעשר עני) שבשלישית, (בשביעית מפני מעשר עני שבששית. במוצאי שביעית מפני פרות) שביעית, ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה בעון לקט שכחה ופיאה ובעון גזל מתנות עניים. ובעון תרומה ומעשרות השמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והארץ מלגדל פירות והן רצין אחר הפרנסה ואינן מספיקין. וגרסינן במ׳ שבת בפרק במה מדליקין. ר׳ אלעזר בן יהודה אומ׳ בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרען ואחרים אוכלים אותו, שנא׳ והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. אל תקרי בהלה אלא בחלה. ואם נותנין מתברכין, שנא׳ וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. ובעון ביטול תרומה ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הווה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר הפרנסה ואינן מגיעין. וגרסי׳ בואלה הדברים רבה מעשה בר׳ פנחס בן יאיר שהלך לעיר אחת. והיו העכברים הולכין בתחומה של עיר ומשחיתין הזרעים. יצאו ובקשו ממנו. אמר להם אומר לכם מפני מה הן מצויין, מפני שאינכם מפרישין מעשרותיכם כהוגן. מבקשים אתם שאערוב לכם שתפרישו מעשרותיכם. אמרו לו הן. ערב אותן והלכו להם העכברים ולא נראו עוד.

מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה מעלה לו אלף מדות בכל

L. 1. Mic. 6,14. L. 4ff. Abot, 5,12.
L. 4. MS. has בשנה after פרקים. L. 7. Cf. T. B. Ta'an.7b.
L. 10. T. B. Sab. 32b, with some variants. L. 14. Lev. 26,16.
L. 18ff. This story is found in T. Y. Demai, I, 5, in Aramaic, and Deut. R., 3,5 in Hebrew. MS. has שמות רבה erroneously.
L. 24ff. Cf. Pesiḳta, ed. Buber, p. 96a; Tanḥuma, ראה (ed. Buber, Deut., p. 21). But our version differs from both other versions.

גשמים, זה שאינו מחלק מעשרותיו בחפניו. אמ' הב"ה לאיוב והלא לי הארץ ומלואה, ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, עובדה בידך. באותה שעה אמ' איוב לפני הב"ה, רבונו של עולם לא אמרתי לפניך אלא בלשון הזה אם עלי אדמתי תזעק, אם לא הוצאתי מעשרותיה כראוי. וגרסי' באלה הדברים רבה ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו'. אם זכיתם דגנך, ואם לא דגני, כדא' ולקחתי דגני בעתו. ואם זכיתם תירושך, ואם לאו תירושי, כדא' ותירושי במועדו. א"ר שמעון (אמר הב"ה) אני אמרתי שתהא מוציא מעשרות מן המובחר. הנה בן לוי אצלך אם נתת לו מן המובחר אני אתן לך מן המובחר, דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו וגו'. ואם נתת לו מן החפירות ומן הקטניות אני נותן לך מן החפירות ומן הקטניות, דכתי' יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר. וגרסינן באבות דר' נתן שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין, רעב של בצורת בא, שנא' הן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה. גמרו מלעשר כל עיקר רעב של כליה בא, שנא' ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו. אמ' להם הב"ה אני נתתי לכם פירות מרובין שתפרישו לי מעשרות ולא רציתם, אני נותן לכם דבר שהוא פטור מן המעשרות, שנא' ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו. מקצתן מפרישין חלה ומקצתן אינן מפרישין, רעב של בצורת בא, שנא' בשברי לכם מטה לחם. גמרו שלא להפריש כל עיקר, רעב של מהומה בא, שנא' אתה

L. 1. אמר הב"ה: cf. Pesiḳta, p. 98b, Tanḥuma, ראה, p. 24.
L. 2. Job 31,38.
L. 5. This passage is from Pesiḳta, ed. Buber, p. 100a. Also, Tanḥuma, ראה, ed. Buber, Deut., p. 27. Perhaps it was included in an old MS. of Deut. R.
L. 6. Deut. 14,23; Hos. 2,11. L. 7. Hos. *Ib.*
L. 9. MS. has לי for לו. L. 10. Deut. 28,12.
L. 12. Tanḥuma: החפוריות והקטניות L. 13. Deut. 28,24.
L. 13. Cf. Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, chap. 41, p. 113. Aboab here quotes Abot instead, and then skips to the story about the pious man, below.
L. 15. Hag. 1,10. L. 16. Lev. 26,29. L. 21. Lev. 26,26.

ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'. אמ' ר' אבא בר רב הונא והלא אין הברכה שורה לא על המדוד ולא על השקול ולא על המנוי, ולא מדדן אלא לעשרן, וברכו הב"ה, הה"ד ויברכהו ה'. יעקב אבינו ע"ה הפריש מעשר ראשון, שנא' כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וגרסינן בב"ר יעקב אבינו ע"ה הפריש מעשר מבניו ונתנן לעבודת הב"ה. אמ' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שאל כושי אחד את ר' מאיר ואמ' לו אין אתם אומרים שיעקב אביכם אמיתי הוא, דכתי' תתן אמת ליעקב. אמ' לו הן. אמ' לו ולא אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. אמ' לו וכך הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה. אמ' לו למה לא הפריש עוד משנים, שנשארו אחד מעשרה. (א"ל) וכי שנים עשר הם והלא ארבעה עשר הם. דכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. אמ' לו כ"ש דמוסיף מים יוסיף קמח. אמ' לו אי אתה מודה שהן ד' אמהות, אמ' לו הן. אמ' לו צא מהן ארבע בכורות לארבע אימהות, שהבכור קדש, ואין קדש מוציא קדש. אמ' לו אשריך ואשרי אומתך שאתה שרוי בתוכה. והב"ה בירך את יעקב אבינו ע"ה בזכות המעשרות, שנא' וירא ה' אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו. ולמה בבואו מפדן ארם, אלא לומר לך אחר שהפריש מעשר מבניו שהוליד בפדן ארם. אבל מי שאינו מפריש את מעשרותיו כהוגן אין תפלתו נשמעת לפני הב"ה ובשבילו הגשמים נעצרין ורעב בא לעולם. כדגרסינן בפסיקתא מי עלה שמים וירד וגו' מי הוא שתפלתו נשמעת ועולה לשמים ומוריד הגשמים. זה שהוא שמחלק מעשרותיו בחפניו. ומי שהוא שאין תפלתו עולה לשמים ואינה נשמעת ואינו מוריד

L. 1. Gen. 26,12.

L. 2. For בר רב הונא, Pes. and Tanḥ. have בר כהנא; Aboab has simply בר רב.

L. 4. Gen. *ib.* L. 5 Gen. 28,22.

L. 5. Gen. R., 70,7; with variants. The opening sentence, from יעקב אבינו וכו', is not in Midrash, and seems to belong to our author. Cf. Pesiḳta, p. 98a.

L. 8. Mic. 7,20. L. 12. Gen. 48,5. L. 17. Gen. 35,9.

L. 21. Pr. 30,4. Cf. Pesiḳta, ed. Buber, p. 5b; note 92. Midr. Mishle, ed. Buber, p. 104.

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. וגרסינן בפסיקתא עשר בשביל שתתעשר, עשר כדי שלא תתחסר. אמ׳ הב״ה עשר את שלי ואני אעשר את שלך. את תבואת זרעך אם זכיתם סוף שאתם יוצאים לזרוע בשדה, ואם לאו סוף שהיוצא בשדה מתגרה בכם. ואיזה זה, זה עשו הרשע דכתיב ביה איש שדה. ד״א את תבואת זרעך, היוצא השדה. אם זכיתם סופך לצאת לשדך ורואה העולם צריך למטר ואת תתפלל ותענה, ואם לאו סוף ששונאי ישראל יוצאין לקבור את בניהם בשדה.

וגרסי׳ בפרק קמא דמ׳ תעניות אמ׳ רב חסדא אין הגשמים נעצרין אלא בעון ביטול תרומות ומעשרות, שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג. בשביל שלא נתתה מעשרותיך כראוי בימות החמה יגזלו מימי שלג בימות הגשמים. אבל המפריש מעשרותיו כהוגן הב״ה ממציא ברכה בכל מעשה ידיו ובכל נכסיו ושומע תפלתו ועונהו ונותן טל ומטר בעתו בזכותו, שנא׳ הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת וגו׳. ר׳ יהושע דסכינין בשם ר׳ לוי אומר בזכות שני דברים ישראל מתחטין לפני הב״ה, פי׳ מתענגין, בזכות שבת ובזכות מעשרות. בזכות השבת מנין, דכתי׳ אם תשיב משבת רגליך וגו׳, וכתי׳ בתריה אז תתענג על ה׳. ובזכות מעשרות מנין, דכתי׳ ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה׳ אלהיך וגו׳. א״ר מונא אבות הראשונים הפרישו מעשרות. אברהם אבינו ע״ה הפריש תרומה גדולה, דכתי׳ הרימותי ידי אל ה׳ אל עליון קונה שמים וארץ, ואין הרמה אלא תרומה, כדא׳ והרימותם ממנו תרומת ה׳. יצחק אבינו ע״ה הפריש מעשר שני, דכתי׳

L. 1. Deut. 28,3.

L. 1. Cf. Pesikta, ed. Buber, p. 99b; Tanḥuma, ראה, ed. Buber, p. 26. Cf. Aboab, p. 66d, where our text is followed.

L. 1. For עשר: Deut. 14,22. L. 5. Gen. 25,27.

L. 8. Mishnah Ta'an. 7,2. Talmud has בשביל for בעו.

L. 9. Job 24,19. L. 14. Mal. 3,10. MS. has נא after ויהי.

L. 14–18. Pesikta, ed. Buber, p. 98a; cf. Tanḥuma, ראה, ed. Buber, p. 22.

L. 16–17. Is. 58,13–14. L. 18. Deut. 26,11.

L. 18ff. Pesikta, ed. Buber, p. 98a; cf. Tanḥuma, ראה, ed. Buber, p. 24. Note many variants. For מונא they have הונא.

L. 20. Gen. 14,22. L. 21. Nu. 18,26.

מאכיל רעבים הכנס בו. ואחד אומר משקה צמאים הייתי והם אומרים לו זה שער משקה צמאים הכנס בו. וכן למלביש ערומים. וכן למגדיל יתומים. וכן לכל המצות. ודוד ע"ה אע"פ שקיים את כולם לא בקש ליכנס אלא בשערי צדקה. שנא' פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יה. מלמד שצדקה גדולה מכולן. והנותן צדקה לעני תפלתו נשמעת לפני הב"ה מדה כנגד מדה. הוא שמע שועת העני ורחם עליו, כך הב"ה שומע תפלתו ושועתו ומרחם עליו. והנותן צדקה לעני מתעשר, שנא' יש מפזר ונוסף עוד, וכתי' נותן לחם לרש אין מחסור. והקופץ את ידו מלעשות צדקה מתרושש, שנא' וחושך מיושר אך למחסור, וכתיב מעלים עיניו רב מארות. ומי שאינו מפריש את מעשרותיו כהוגן כאלו גוזל להב"ה, שנא' היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה. ולא עוד אלא שמארה ומהומה נופלין בכל נכסיו ולא יצליח במעשה ידיו, שנאמר במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו. וגרסינן במ' ברכות ירושלמי ותגעש ותרעש הארץ אליהו זכור לטוב שאל את ר' נהוראי על מה באין הזועות לעולם. אמ' לו על חילול מעשרות שאין מפרישין אותן כתקנן. אמ' לו חייך כך היא סברא דמילתא. ואם הפריש אדם מעשרותיו כהוגן מתברך. כדגרסינן בואלה הדברים רבה ברכי נפשי את ה', וש"ה יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו'. את מוצא שעל כל דבר ודבר מלאך ממונה. אם זכה אדם מלאכי שלום נמסרין לו, ואם נתחייב מלאכי חבלה נמסרין לו. אם הפרשת מעשרותיך בשדה ברכתי אותך בשדה, ואם הפרשת מעשרותיך בבית ברכתי אותך בבית, שנא'

L. 8. Pr. 11,24; 28,27. L. 9. Pr. 11,24. L. 10. Pr. 28,27.

L. 12. Mal. 3,8. L. 14. *Ib.*, 9. L. 14. T. Y. Ber. 12d.

L. 15. 2 Sam. 22,8. L. 16. Talmud: בעון תרומות ומעשרות.

L. 18. This passage is not contained in our Deuter. R. Perhaps it existed in some MSS. as part of 7,8. It is found, with some variants, in Midrash Tehillim, 104,3 (ed. Buber, p. 440).

L. 18. Ps. 103,1; Deut. 28,8.

יתומים ואשתו אלמנה. ונוע ינועו בניו ושיאלו ודרשו מחרבותיהם. ינקש נושה לכל אשר לו ויבוזו זרים יגיעו. אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו. והי' אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמו. יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח. יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם. כל כך למה יען אשר לא זכר עשות חסד וגו', וכתיב ויאהב קללה ותביאהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. מי גרם לו שלא נתן פרנסה לעני. אבל הנותן פרנסה לעני הב"ה מביא עליו ברכות הרבה. שנא' אז יבקע כשחר אורך אז תקרא וה' יענה. וכל הברכות הכתובות בפרשה הזאת מי גרם לו לזכות לכל הברכות הללו, הוי אומר מפני שנתן צדקה לעניים. ואם אין לו לאדם מה ליתן לעני יפייסנו בדברים ויענהו רכות. וגדול המפייס את העני בדברים מהנותן לו צדקה. דתניא א"ר יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות שנא' הלא פרוס לרעב לחמך. ואלו הן. א' אז יבקע כשחר אורך. ב' וארוכתך מהרה תצמח. ג' והלך לפניך צדקך. ד' כבוד ה' יאספך. ה' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני. והמפייסו בדברים מתברך באחד עשר ברכות. שנא' ותפק לרעב נפשך. ר"ל תפייסנו בדברים. ואלו הן. א' וזרח בחושך אורך. ב' ואפלתך בצהרים. ג' ונחך ה' תמיד. ד' והשביע בצחצחות נפשך. ה' ועצמותיך יחליץ. ו' והיית כגן רוה. ז' וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ח' ובנו ממך חרבות עולם. ט' מוסדי דור ודור תקומם. וקורא לך גודר פרץ. י"א משובב נתיבות לשבת.

גדולה צדקה וגדול מתן שכרה. כדגרסינן במדרש תלים פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יה. לעולם הבא אומרים לו לאדם מה זכיות עשית והוא אומר מאכיל רעבים הייתי והם אומרים לו זה שער

L. 3. MT. יהי for והי'; שמם for שמו. L. 9. Is. 58, 8–9.
L. 4. Cf. Aboab, p. 66a. L. 14. Is. 58,7.
L. 16. MS. בשמונה for באחד. L. 14–17. Is. 58, 8–10.
L. 21. Is. 58,10–12. L. 23. Ps. 118,19.
L. 23ff. Cf. Midrash Tehillim, ed. Buber, p. 486. Note numerous variants; especially: ודוד אמר אני עשיתי את כולם, יפתחו לי את כולם; which destroys the point of the Midrash.

האי קאים בביתא והאי קאים בבי כנישתא. ומאי טעמא קדים וסליק עננא מזוייתא דקיימ׳ דביתהו דמר. אמר להו משום דאיתתא בביתא ומקרבא אהנייתא לעניי יותר מגברי.

ואחת מעשר תקנות שתיקן עזרא לישראל שתהא האשה משכמת ואופה, כדי שתהא הפת מצויה לעניים בבקר, ותתן להם מן הפת החמה ולא מן היבשה, כדי שיהיה להם הנאה. וכאשר תפריש האשה לרעב לחמה תתן לו מלחם חמודות וממיטב המטעמים ותנחמם בדבריה ותהיה מתנת ידה בסבר פנים יפות ודרך חסד ורחמים.

לפיכך הנשים הצדקניות והרחמניות מעמידות להן אשה גבאית צדקת ונאמנת ותגבה מהן בכל שבוע הצדקה ותחלוק אותה לעניים. והצדקה שתתן האשה תשתדל שתהיה ממעשה ידיה ומיגיעה ושכרה גדול לעולם הבא. והוא ששלמה ע״ה אומר מפרי כפיה נטעה כרם. ושכר גדול הוא לנותן צדקה שתהיה מיגיעו. יכולות הנשים הצנועות והכשרות למלט נפש בעליהן ונפש בניהם כשיראו לבעליהן טרודים בעסקיהם שיזכירום לעשות צדקה ולקבוע עתים לתורה ולעשות מעשים טובים כדי שינצלו מן הייסורין. ועליהם נאמר פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה תנו לה מפרי וגו׳.

הנותן צדקה לעניים צריך שיתן אותה בנדבת לב ובנפש חפצה וממיטב נכסיו וירחם תמיד על העניים, והוא שאיוב אומר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון. והרחמנות תכפיל שכר הצדקה. וגרסי׳ במדרש כל מי שאין נותן פרנסה לעני הב״ה מקללו קללות הרבה. שנאמר הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו. בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה. יהיו ימיו מעטים פקודתו יקח אחר. יהיו בניו

L. 3. cf. T. B. Baba Ḳ., 82a. For a discussion of the ordinance, cf. Bloch, שערי תורת התקנות, I, p. 119 f. Aboab specifies ערב שבת, which our text does not.

L. 8. This interesting part is not found in Aboab.

L. 12. Pr. 31,16. L. 16. Pr. 31,26,31. L. 20. Job 30,25.

L. 21ff. Cf. Abot dR. Nathan, ed. Schechter, version II, chap. 14 (p. 34). For the first part, cf. Lev. R., 34,12.

בבית ונותנת פת לעני ואוכל מיד. וגרסינן במ' תעניות בפ' סדר תענית אבא חלקיה בר אחתיה דחוני המעגל הוה. זמנא חדא איצטריך עלמא למיטרא. שדרו רבנן זוגא דרבנן לקמיה למיבעי רחמיה דייתי מיטרא. אזלו לגביה לדברא יהבו ליה שלמא לא אהדר להו אפין. כד הוה בפניא הוה מנקיט ציבי. כי קא אתי שוי ציבי בכתפיה חדא וגלימא בכתפיה אידך. וכל אורחא לא סיים מסאנה. כי מטא למייא סיים מסאניה. וכי מטא לביתיה נפקא ליה דביתהו לאפיה קא מקשטא. ועיילא ברישא והדר עייל איהו בתרא. כרוך ריפתא ולא אמ' לרבנן כרוכו בהדאי. כרוך ריפתא לינוקי ויהב לקשישא חדא ולזוטר תרתי. אמ' ליה לדביתהו ידענא דרבנן אמטו דמיטרא אתו הכא, קום ונסליק לאיגרא ומיבעי רחמי, איפשר דמירצי הב"ה וייתי מיטרא. קם איהו בחד גיסא ודביתהו בחד גיסא וסליק עננא מזויתא דביתהו. נחתי ואתו. אמ' להו לרבנן אמאי אתו רבנן. אמרו ליה שדרנן רבנן לגביה דמר למיבעי רחמי וייתי מיטרא. אמ' להו ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו ליה ידענא דמטרא אמאטו דמר הוא דאתא, אלא לימ' לן מר מילי דתמיהה לן. כי יהיבנא שלמא למר לא אהדר לן ולא אסבר לן אפין. אמ' להו אגיר יומא הואי אמינא לא איפגר. מאי טעמא דארי מר ציבי חד כפתיה וגלימא חד כתפיה. אמ' להו טלית שאולה הות ולא שאילתיה להכי. ומאי טעמא לא סיים מר מסאניה וכי מטא למיא סאים מסאניה. אמ' להו כולי אורחא קא חזינא במיא לא קא חזינא. ומאי טעמא נפקא דביתהו דמר לאפיה קא מיקשטא. אמ' להו כדי שלא אתן עיני באשה אחרת. ומאי טעמא עיילא ברישא. אמ' להו דלא בדיקתו אצלי. ומאי טעמא לא אמ' לן מר כרוכו בהדי. אמ' להו לא נפישא גבן ריפתא ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן טובת חנם. ומאי טעמא יהיב מר לקשישא חדא, ולזוטר תרתי. אמ' להו

L. 1. T. B. Taan. 23a Note several variants.

L. 2. Talmud has בריה for אחתיה. Cf. Aboab, p. 68d, where this story is preceded, as in our text, by the story of Mar 'Uḳba, and is followed by a reference to Ezra's ordinance, in practically the same words as those of our text.

ובשעה שיאכלו האורחים יראה עצמו בעל הבית כמצטער מפני שאינו יכול לתת להם יותר, שנא׳ ותפק לרעב נפשך, כלומר תצא נפשי מפני שאין ידי משגת לתת להם יותר. ואם ילונו האורחים בביתו ישכיבם במיטב מטותיו, כי גדולה מנוחת העייף בהיותו שוכב בטוב במטה נאה ויותר נחת רוח עושה לו המשכיבו במטה נאה מהמאכילו והמשקהו, שנא׳ מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל. וגלגל הוא שחוזר בעולם. ובצאת האורחים מאתו לדרך יצא עמהם וילום בברכה וימתין להם עד מלוא עיניו. ובצאתם לדרך יתן להם פת צדה לדרך לאכל, כי על פת לחם יפשע גבר. שאם לא יזדמן לו פת לאכול בדרך איפשר שיהרוג לרעהו ויקח פתו למלאת נפשו כי ירעב. ובשביל שלא נתן יהונתן לדוד פת לדרך בהפרדו מעמו נתגלגל הדבר ונהרגו כהני נוב שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד והוכתה העיר לפי חרב מנער ועד זקן טף ונשים. ומי שאינו מלוה לאורח בצאתו לדרך ואינו נותן לו צדה כאלו שופך דמים, שנא׳ ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו. וכי זקנים שופכים דמים הם, אלא ידינו לא שפכה את הדם הזה, לתת לו קצבה לדרך, ועינינו לא ראו, ללותו בברכה.

הצדקות שהנשים עושות רצויות לפני הב״ה. כדגרסינן במסכת כתובות בפרק מציאת האשה מר עוקבא הוה ליה ההוא עניא בשבבותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא. חד יומא פגה ליה מר עוקבא בי מדרשא. אמ׳ דמיא עלי אנתתי כגופאי. אתאי דביתה בהדיה. כיון דחזא ההוא עניא דקא מצלי ליה לדשא, אמ׳ אחזי מאן הוא דעביד לי האי טיבותא. רהיט בתריהו ורהיט וקום בההיא אתונא והוה גרפא נורא. הוו מקלין כרעיה דמר עוקבא. אמרה לה דביתהו שקול כרעיך ואותב אכרעאי. חלש דעתה דמר עוקבא. אמרה ליה אנא שכיחנא בגו ביתא ומקרבא אהנייתא. פי׳ האשה מצויה

L. 1. Cf. Aboab, p. 65a. L. 2. Ps. 58,10.
L. 6. Ec. 5,11. L. 9. Pr. 28,21. L. 13. 1 Sam. 22,18.
L. 13. Cf. T. B. Soṭa, 46b: רבי מאיר אומר כופין ללויה וכו׳
L. 15. Deut. 22,7. L. 18. T. B. Ket. 67b. Note several variants. Cf. Aboab, p. 68c.

בשביל זאת זכתה להחיות את בנה שלא בעונת תחיית המתים, המכניס רעבים וצמאים על אחת כמה וכמה. צא ולמד מיתרו דכתי' ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל וגו'. ויתרו לא עשה חסד אלא עם משה בלבד, שנא' קראן לו ויאכל לחם. ואע"פ שנתחייב לו באותה אכילה מפני שדלה והשקה את צאנו. ומה בשביל שהאכילו אמר הכתוב שעשה חסד עם כל בני ישראל, ולא עוד אלא שזכו בני בניו להיות מיושבי לשכת הגזית, שנא' ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב, המכניס רעבים וצמאים על אחת כמה וכמה. וגרסינן בפרק חלק אמ' ר' יוחנן משום ר' יוסי בן קצרתא גדולה לוגמא שמרחקת שתי משפחות מישראל, שנא' לא יבא עמוני ומואבי וגו' וכתי' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ר' יוחנן אומר מקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים. וגרסי' במדרש גדולה לוגמא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי השקר ושגגתה עולה זדון. מקרבת את הרחוקים, מצרים ויתרו. מרחקת את הקרובים, עמון ומואב. ומעלמת עין מן הרשעים זה מיכה שהיה עשן המערכה עולה עם עשן פסלו של מיכה, בקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמ' להם הב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים. ומשרה שכינה על נביאי השקר, (מחבירו של עדו הנביא), דכתי' ויהי הם יושבים אל השולחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו. כי הנביא שניבא בשקר והשיב את הנביא אשר בא מיהודה מן הדרך, בשביל שערך לו שולחן והאכילו שרתה עליו שכינה אע"פ שהיה נביא שקר. ושגגתה עולה זדון. ר"ל ששגג יהונתן שלא נתן צדה לדוד, נתגלגל הדבר ונהרגו כהני נוב בזדון.

L. 5. Ex. 2,20.

L. 9. I Chr. 2,55. MT.: שוכחים. L. 10. T. B. Sanh. 103b.

Ll. 10–25. Cf. Aboab, p. 65a, who quotes the entire passage in the version of the Talmud, instead of the Midrash. For the passage itself, cf. She'eltot d'R. Aḥay, Ex. 39 and Rashi, Snh. 104a.

L. 11. Talmud: ליגמה. Note other variants. For קצרתא, Talmud has קסמא, Aboab has זמרא; but She'eltot has קצרתא, also.

L. 12. Deut. 23,4. L. 21. I Kings 13,20. L. 25. MS. has שגגג for ששגג.

האמורים (בתורה) באברהם קדש חוץ מזה שהוא חול (שנא׳) ויאמר ה׳ אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. חנניה בן אחי ר׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה אמרו משום ר׳ אלעזר המודעי אף זה קדש. כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמ׳ רב גדול הכנסת האורחים מהקבלת פני שכינה. כמאן כאותו הזוג. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. (שנא׳) ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי. מי שיש בידו להמית ולהחיות אלא הב״ה. פירוש כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש לפי שהוא בענין הכנסת אורחים.

בוא וראה כמה גדול כח האכסניא שריחקה שתי אומות מישראל. שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳. וכתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ואע״פ שהמן היה יורד והשלו היה מצוי והבאר הולכת עמהם, דרך ארץ היא לקבל הבא מן הדרך ולקדמו באכילה ובשתיה. ודרשו ז״ל בזכות אכסניא לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, וכתי׳ בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם וגו׳. ומה מצריים שנשתעבדו בישראל בפרך על ידי שנעשו להם אכסניא זכו לבא בקהל לדור שלישי, המכנים רעבים וצמאים ומאכילם ומשקם על אחת כמה וכמה. צא ולמד מעובד אדום הגתי, דכתי׳ ויברך ה׳ את עובד הגתי בעבור ארון האלהים. ומה בשביל שכיבד וריבץ לפניו והדליק נרות כך, המכניס רעבים וצמאים על אחת כמה וכמה. צא ולמד מן השונמית, דכתי׳ ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם וגו׳.

L. 2. Gen. 18,3. For חנניה the Talmud has חנינא.

L. 7. Gen. 19,18–19.

L. 11. Deut. 23,4. L. 15. Deut. 23,8–9.

L. 19. 2 Sam. 7,12. MS. reads: ויברך אלהים את בית עובד אדום הגתי בעבור אלהים.

L. 21. 2 Kings 4,8.

L. 14ff. Aboab, p. 65c, quotes this passage from T. B. Ber. 63b. But our passage varies from the Talmud, and is fuller. Ours has רעבים וצמאים for תלמידי חכמים of talmudic version; also, it adds the Shunamite example. No doubt, it is derived from some Midrash.

הים. כתי׳ ויקח חמאה וחלב, וכתי׳ הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. כתי׳ והוא עומד עליהם, וכתיב הנני עומד לפניך שם על הצור. כתי׳ ואברהם הולך עמם לשלחם, וכתי׳ וה׳ הולך לפניהם יומם וגו׳. ומה שעשה אברהם אבינו ע״ה למלאכי השרת על ידי שליח, עשה הב״ה לבניו על ידי שליח. כתי׳ יוקח נא מעט מים, וכתיב והכית בצור. ופליגא דר׳ חמא בר חנינא דאמ׳ וכן תאנא דבי ר׳ ישמעאל בשכר שלש זכו לשלש. בשכר חמאה וחלב זכו למן. בשכר והוא עומד עליהם זכו (לעמוד הענן. בשכר יוקח נא מעט מים זכו) לבארה של מרים. ד״א ואקחה פת לחם וכתי׳ ואל הבקר רץ אברהם א״ר אלעזר צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. מנא לן מאברהם אבינו, שנא׳ ואקחה פת לחם, ואח״כ ואל הבקר וגו׳. רשעים אומרים הרבה ועושין מעט. מנא לן מעפרון, שנא׳ ארץ ארבע מאות שקל כסף וגו׳ ולבסוף וישמע אברהם לעפרון וישקול אברהם לעפרון.

גדולה הכנסת אורחים. כדגרסי׳ במ׳ שבת בפרק מפנין. א״ר יוחנן גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בית המדרש, דתניא מפנין ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים, והדר ומפני ביטול בית המדרש. וגדול הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה. שנא׳ וירא אליו ה׳ באלני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום וכתי׳ וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וגו׳ וכתי׳ ויאמר אדוני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. פי׳ המתין לי עד שאכניס האורחים ואח״כ אחזור. מלמד שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה. וגרסינן במסכת שבועות בפרק שבועת העדות. כל שמות

L. 1. Nu. 11,31; Gen. 18,8; Ex. 16,4.
L. 2. Gen. *ib.*; Ex. 17,6. L. 3. Gen. 18,16; Ex. 13,21.
L. 5. Gen. 18,4; Ex. 17,6. L. 9–10. Gen. 18,5–7.
L. 12–13. Gen. 23,15–16.
L. 14–17. Cf. T. B. Baba M., 87a. Also, Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, chap. 23 (p. 47). Aboab omits this passage.
L. 14. T. B. Sab. 127a. This passage is quoted freely.
L. 15. Talmud: כהשכמת. L. 18-20. Gen. 18,1–3.
L. 22. T. B. Sheb. 35b.

ובבנים. האחד לבן הארמי שקיבל ליעקב אבינו ע"ה. וכי לבן איפשר היה לו בן זכר והיתה בתו רועה צאן, שנא' כי רועה היא. ומשנכנס יעקב אבינו ע"ה לביתו נתברך בממון, שנא' נחשתי ויברכני ה' בגללך, ובבנים, שנא' וישמע את דברי בני לבן לאמר וגו'. והשני יתרו שקבל למשה רבינו ע"ה. וכי איפשר היה לו בן זכר והיו בנותיו רועות צאנו, שנא' ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלינה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן. ומשנכנס משה רבינו ע"ה לביתו נתברך והיו לו בנים, שנא' ובני קיני חותן משה.

וכשיבואו אורחים לביתו של אדם ואפי' הם עמי הארץ יכניסם בסבר פנים יפות. ומיד בבאם ישים לפניהם לחם לאכול. כי לפעמים העני רעב ומתבייש לשאול. לפיכך צריך ליתן לחמו ומימיו מיד בפנים מאירות. ואפי' יהיו בלב בעל הבית עצב ודאגה יסירם מלבו ואל יספר בפניהם בצרותיו ובתלאותיו. כי דברים אלו שוברים את לבם ומפיחין את נפשם, וכמדומה להם כי בשבילם הוא אומר, וכמעט אין לו שכר בעמלו, וינחמם בדבריו ויהיה להם למשיב נפש. וג"כ אל יספר בפניהם בכבודו ובעשרו מפני שנראה כמתכבד עליהם, ויכבדם כאדונים, שכן קראם אברהם אבינו ע"ה אדונים. ויעמוד לפניהם וישמשם הוא בעצמו, ואפי' יהיו לו כמה עבדים וכמה שפחות. מי לנו גדול כאברהם אבי' ששימש למלאכים ואע"פ שנדמו לו כערבים. וכל מה שעשה אברהם אבי' ע"ה למלאכים בעצמו עשה הב"ה לישראל בכבודו. וכל מה שעשה אברהם למלאכים על ידי שליח עשה הב"ה לישראל על ידי שליח מדה כנגד מדה. כדגרסינן בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים. אמ' ר' בירה אמ' רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו, עשה הב"ה לבניו בעצמו. כתי' ואל הבקר רץ אברהם, וכתי' ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן

L. 2. Gen. 29,10. L. 3. Gen. 30,27. L. 4. Gen. 31,1.

L. 7. Ex. 2,16. L. 8. Jud. 1,16. L. 9ff. Cf. R. Jonah Gerundi, Sepher Ha-Yir'ah, p. 4a. Aboab, p. 65a, follows our version.

L. 19. Cf. Siphre, Deut. 38 (p. 77a). Aboab, p. 65b; note his contraction of talmudic quotation. L. 23. T. B. Baba Meṣ., 86b. Talmud has ר' יהודה for ר' בירה. L. 25. Gen. 18,7.

משתבח. אתה אם יבוא עני לתוך ביתך אתה מרחם עליו, אבל ביום השלישי למילתו הלך וישב על פתח ביתו. אברהם אמ' שמא ישמעו העוברים שמלתי עצמי ולא יכנסו אצלי. מה עשה הלך וישב לו על פתח ביתו כדי שיראו העוברים ויבואו. שנא' וירא אליו ה' באלני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום. מיד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. וכל המרחם על העניים זוכה ליתן ולא לקבל. ד"א יהי ביתך פתוח לרוחה, להכנסת אורחים. שנא' בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח.

והמארח תלמידי חכמים בתוך ביתו שכרו גדול עד מאד. כדגרסינן במ' ברכות בפרק קמא אמ' ר' יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח תלמידי חכמים בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתו' כאלו הקריב תמידין, שנא' עובר עלינו תמיד. וכל זמן שתלמידי חכמים נכנסין לתוך ביתו של אדם הבית מתברך בזכותן. שכן מצינו שנתברך בית עובד אדום בשביל הארון. והלא דברים קל וחומר ומה ארון שלא היו בו אלא לוחות בלבד נתברך הבית בזכותו, תלמידי חכמים שהן מלאין תורה כרמון על אחת כמה וכמה שיתברך הבית בזכותן. וגרסי' בב"ר שני בני אדם קבלו שני צדיקים בביתם ונתברכו בשבילם בממון

L. 2. Cf. Gen. R. 47,13. L. 6. Gen. 18,1–2. L. 13. Job 31,32.

L. 9. T. B. Berak. 10b. Cf. Aboab, p. 65c, where he begins with indirect reference to closing words of our preceding paragraph: אע"פ שגדול שכר הכנסת אורחים אבל המארח ת"ח, וכו'. Note, also, that the text of the talmudic quotation is the same in Aboab as in our text, though it differs from current versions (Cf. Diḳd. Sopher., Ber., p. 44).

L. 13. 2 Kings 4,9. L. 19. 2 Sam. 6,12.

L. 17. Cf. T. B. Ber., 63b: ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך המארח ת"ח וכו'. Aboab used this talmudic passage instead of the one in our text. For other versions cf. Siphre, Deut., 38, (ed. Friedm., p. 77b) and Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, chap. 11 (p. 27).

L. 18ff. All I can find in Gen. R. is the passage in 73,8: חזקיה אמר עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקד בזכרים וכיון שירד יעקב אבינו לשם נפקד בזכרים, הה"ד וישמע את דברי בני לבן (cf. Midr. Leḳah Tob, ed. Buber, I, p. 154). But a similar passage is found in Midr. Ha-Gadol, ed. Schechter ,col. 485, though our version is more direct.

במים ויבשו, וכתי׳ ועצר את השמים ולא יהיה מטר. בשר ודם כשעוצר ידו על הספוג מוציא את מימיו, וכשפותח ידו קולט את מימיו. אבל הב״ה כשעוצר ידו קולט המים, שנא׳ הן יעצור במים ויבשו. וכשפותח ידו נותן טל ומטר על פני האדמה, שנא׳ יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גויים רבים ואתה לא תלוה.

והמשובח שבצדקה היא הכנסת האורחים ושכרה גדול עד מאד. דתנן יוסי בן יוחנן אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך. וגרסינן בבראשית רבה שורשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי. אמ׳ איוב על ידי שהיו דלתותי פתוחות לרוחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות. וגרסי׳ במדרש יהי אור יהי ביתך פתוח לרוחה. כדרך שהיתה ביתו של איוב מצפון לדרום ממזרח למערב. וכן היה אומר, בכל מקום שיבא אדם לביתי יכנס, שנאמר דלתי לאורח אפתח. היה נושא ונותן בינו לבין עצמו, אני לא עשיתי כדרך שאחרים עושין, אחרים היו אוכלין פת נקיה ומאכילין לעניים סובין, ואני לא עשיתי כן, אלא ממה שהייתי אוכל הייתי מאכיל לעניים, ממה שהייתי לובש הייתי מלביש לעניים, שאחרים היו מלבישין לעניים בגדי בד ואני לא עשיתי כן, שנא׳ אם לא ברכוני חלציו ומגז כבשי יתחמם, ממילתין שלי שהייתי לובש הייתי מלביש לעניים. היה איוב נושא ונותן בינו לבין עצמו ואומר מה עשה אברהם אבינו ולא עשיתי אני. לפיכך נאמר לו לאיוב עד מתי אתה

L. 1. Job 12,15. L. 8. MS.: יועזר for יוחנן. Cf. Abot 1,5.

L. 9. Cf. Gen. R., 66,1. Aboab, p. 65a, begins with quotation from Gen. R., omits, as he does always, the quotation ascribed to Yehi 'Or, although perhaps erroneously, and then resumes our text.

L. 9. Job 29,19. Cf. דלתי in Gen. R.; דלתי ביתי in Yalkut to Job; דלתותי in our text and also in Aboab. For other variants cf. ed. Theodor, p. 744, note 6.

L. 12. The attribution to Midrash Yehi 'Or is probably an error. The passage is found, with several variants, in Abot d'R. Nathan, ed. Schechter, version II, ch. 14 (p. 33).

L. 14 Job 31,32. L. 19. Job 31,20.

אמ׳ דוד ברוח הקדש ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. כשראה דוד הדינים והצדקה חביבין לפני הב״ה כל כך תפש בשניהם, שנא׳ ויהי דוד עושה משפט וצדקה בארץ. אמ׳ לפני הב״ה רבונו של עולם עשינו ערבותינו אף אתה עשה ערבותך. באברהם אבינו ע״ה כתי׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר עליו. אף אתה עשה ערבותך, שנא׳ ערוב עבדך לטוב, כלומר עשה ערבותך שלא נרד לגיהנם שאם אין כבודך עורבנו מי יוכל לעורבנו. וכן חזקיה ע״ה אמר כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום ה׳ עשקה לי ערבני. שאם אין כבודך עורבני, מי יוכל לעורבני. וכן אמר איוב שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יתקע. אלו היה חוב של כסף וזהב הייתי נותן ערבנין, עכשיו שהוא נפש מי נותן את נפשו עלי. לכך אמר דוד ערוב עבדך לטוב. אני עשיתי את שלי, קיימתי משפט וצדקה אף אתה עשה שלך, ערוב עבדך לטוב. וכל מה שהב״ה עושה בעולמו אינו עושה אלא בשתי מדות הללו ושתיהם בידו. צדק בימינו, שנא׳ צדק מלאה ימינך, ומשפט בידו, שאין שמאל למעלה, כדכתי׳ ותאחז במשפט ידי. אמ׳ הב״ה למשה לך אמור להם לישראל שמי אהיה אשר אהיה. כלומר כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. מסרתי לכם שתי מדות טובות משפט וצדקה. אם עושים אתם משפט, אף אני עושה משפט ומשפיע לכם את העולם. ואם אין אתם עושים משפט, אני אעשה משפט ומחריב את העולם. וכן בצדקה אם אתם פותחין את ידיכם בצדקה ונותנין לעניים אף אני אפתח את ידי בצדקה, שנא׳ יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה. ואם אין אתם פותחין את ידיכם בצדקה אף אני אעשה כן, שנא׳ הן יעצור

L. 1. Ps. 72,3. L. 3. 2 Sam. 8,15. MT: לכל עמו.
L. 6. Gen. 18,19. L. 7. Ps. 119,122. L. 10. Is. 38,14.
L. 11. Job 17,3. L. 16. Ps. 48,12. For שאין שמאל cf. Tanḥuma, משפטים, ed. Buber, p. 84. L. 17. Deut. 32,41.
L. 18. Ex. 3,14. L. 24. Deut. 28,12.

שהמעשה זוכה ומזכה לאחרים. וגרסי' במ' כלה אמרו עליו על ר' טרפון שעשיר גדול היה. פעם אחת מצאו ר' עקיבא אמ' לו רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים. מיד עמד ר' טרפון והביא ארבעת אלפים דינרי זהב. נטלם ר' עקיבא והלך וחילקם לעניים. לימים מצאו ר' טרפון, אמ' לו, עקיבא היכן העיירות שלקחת. תפשו בידו והוליכו לבית המדרש והביא תינוק אחד וספר תלים בידו והניחו לפניהם והיה קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה, פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת קרנו תרום בכבוד. ור' טרפון פתוח תפתח את ידך לית ליה. אלא ודאי נתן מתנות רבות. ולמה כפהו לתת. אלא לפום גמלא שחנא. אמ' ליה ר' טרפון לא עבדת מרעות נפשאי. אמ' שאני אומר גדול המעשה יותר מן העושה, שנא' והיה מעשה הצדקה שלום. וגרסי' בספרי צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, וכי איזו צדקה עשה משה ע"ה עם ישראל, והלא הוכיחם במשפטים ומצות. אלא שהזכירם על מתנות עניים, שנא' לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון, וכתיב כי פתוח תפתח את ידך לו וגו'. נמצאת למד שעל ידי שהזכירם לעשות צדקה נקראת על שמו.

וגרסי' במדרש השכם דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. כל מקום שנא' לי, ר"ל לי בעולם הזה ולעולם הבא. כי לי כל בכור בעולם הזה ובעולם הבא. והיו לי הלוים בעולם הזה ולעולם הבא. ואתם תהיו לי בעולם הזה ולעולם הבא. ויקחו לי תרומה בעולם הזה ובעולם הבא. ובזכות הצדקה שישראל עושין הב"ה נותן טל ומטר בעתו בארץ. שכך

L. 1–12. T. B. Kallah, toward end. Note deviations from usual text, but similar to edition of Coronel in חמשה קונטרסים (Vienna, 1864), p. 5b. For שחנא (L. 10) Coronel has שיחלא.

L. 8. Ps. 112,9; Deut. 15,11.

L. 12. Deut. 33,21. L. 14–15. Deut. 15,7–8.

L. 12–16. Cf. Siphre, וזאת הברכה, 355 (ed. Friedmann, p. 147b); but note that our version is entirely different and more to the point.

L. 17–6 p. 39. For notes on this passage, cf. my essay on our author's quotations from Midrash Hashkem, H. U. C. Annual, vol. IV, p. 318f.

L. 17. Ex. 25,2. L. 18. Nu. 3,13. L. 19. Nu. 3,12; Ex. 25,2.

אמ׳ מר זוטרא אפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה ועושה מהן צדקה לא אענך עוד. תאנא רב יוסף אומר אין מראין לו סימני עניות.

וגרסינן במדרש יהי אור כה אמר ה׳ אם שלמים (וכן) רבים וכן נגוזו ועבר. מאי ועבר. ר׳ שמעון אומר בזמן שנשמתו של אדם יוצאה מן העולם הזה בכמה דינין תהי נידונת טרם שתבוא אל מקומה. לאחר כן כל הנשמות עתידין לעבור בתוך נהר של אש, כד״א נהר דנור נגד ונפק מן קדמוהי, ורוחצות שם ויוצאות טהרות. והנשמות הטהרות נכנסות לנהר ההוא בלי פחד, כד״א מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ומי שהשתדל בצדקה בעולם הזה יעבור בנהר ההוא בלי פחד, והכרוז מכריז עליו ואומר ועניתך לא אענך עוד. מי שזוכה לעבור בו בלי פחד אינו נידון לאחר כן כלל.

וגרסינן בפירקא קמא דבבא בתרא. רבן גמליאל אומר מאי צדקה תרומם גוי, אלו ישראל, שנא׳ ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ. וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שאומות העולם עושין חטאת היא להם שאין עושין אלא להתיהר, וכל המתייהר נופל בגיהנם, שנא׳ זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם, שנא׳ יום עברה היום ההוא. אבל צדקות שישראל עושין בעולם הזה הולכין לפניהם לעולם הבא וינוחו אצלם בגן עדן, שנא׳ יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו. ושלום זו צדקה. שנא׳ והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם. מעשה הצדקה כמשמעו, ר״ל שיתן צדקה לעניים. ועבודת הצדקה זה בקור חולים וקבורת מתים וניחום אבלים והעומד בפרץ. ד״א והיה מעשה הצדקה שלום, אל תיקר׳ מעשה אלא מְעַשֶׂה, והוא היועץ לחבירו לעשות צדקה. דתניא גדול המעשה מן העושה, לפי

L. 1. Talm. text: יעשה for ועושה.
L. 3. Nah., *ib.* L. 6. Dan. 7,10. L. 9. Ps. 24,3–4.
L. 3–11. Cf. Zohar, I, p. 201. L. 12. T. B. Baba B., 10b. Cf. Aboab, p. 69b. L. 13. 2 Sam. 7,23. L. 16. Pr. 21,24.
L. 17. Zeph. 1,15. L. 19. Is. 57,2. L. 21. Is. 32,17.

ושמעתי שגדולי צרפת והפרנסים בעלי אכסניא שנהגו מנהג נכבד מאד ונתפשט ביניהם מימים קדמונים שהשולחן שהיו מאכילין עליו את העניים שהיו עושין ממנו לוחות וארון שנקברים בהם. וכל זה להתעורר ולקבוע בלבם כי האדם אלו יגיע שיאו לעב ועושרו עד למאד שלא ישא בידו מאומה מעמלו שיעמול תחת השמש כי אם הטוב שעשה והצדקה שהיה מרחם על העניים, דכתי' והלך לפניך צדקך. והצדקה נקראת שרין, שנא' וילבש צדקה כשרין. מה שרין זה מגין על לובשיו במלחמה כך צדקה מגינה על בעליה מדינה של גיהנם. ד"א מה שרין, זה כל קליפה וקליפה שבו מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה שאדם נותן לעניים מצטרפת לחשבון גדול. ר' חנינא אומר מאי וכבגד עדים כל צדקותיו. מה בגד זה כל נימא ונימא שבו מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה כל פרוטה ופרוטה שאדם נותן לעניים מצטרפת לחשבון גדול. וגרסי' במ' גיטין בפ' המביא גט, דרש רב עוירא זימנין אמרי לה משמיה דרב אמי וזימנין אמרי לה משמיה דרב אסי. מאי דכתי' כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר. תאנא דבי ר' ישמעאל כל המגיז מנכסיו ועשה מהן צדקה ניצול מדינו של גיהנם. משל לשתי רחלות שעוברות בנהר, אחת גוזה ואחת שאינה גוזה, גוזה עוברת, שאינה גוזה (לא) עוברת. ועניתך לא אענך עוד. אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה, כ"ש כשהן מרובין.

L. 1. ושמעתי וכו׳: cf. שלחן של ארבע, (ed. Venice 1546, p. 10). Note variants, especially בעלי אספמיא, which has not any meaning, for our בעלי אכסניא. L. 7. Is. 58,8.

L. 8. Is. 59,17. For comparison of צדקה to שריון, cf. T. B. Bab. Bat., 9b, where, however, our first simile is wanting. For this simile, cf. Menaḥem Ibn Zeraḥ, צידה לדרך, I, 4,8 (ed. Ferrara, p. 66a): מה שריון זה מגין על לבושו במלחמה וכו׳. See Aboab, p. 65d–66a, and note his haphazard use of this whole passage. Note that the first simile he brings in later, p. 67a at the end of several quotations from B. Bat., 10, and says וגרסינן נמי התם. But it is not there. L. 12. Is. 64,5.

L. 13. T. B. Gittin, 7a. The order differs somewhat from our text. Cf. Aboab, p. 65d. L. 16 and 19. Nah. 1,12.

L. 17. Talmud. text: הגוזז for המגיז.

הנותן צדקה לעניים זוכה ומקבל פני שכינה. שנא׳ כי צדיק ה׳ צדקות אהב ישר יחזו פנימו. אמ׳ ר׳ תנחומא אין לך אדם אוהב את בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו, כגון ר׳ חייא ור׳ הושעיא. והב״ה אוהב בן אומנותו, שנא׳ כי צדיק ה׳ צדקות אהב ישר יחזה פנימו. דרש ר׳ דוסתאי בר ינאי בוא וראה שלא כמדת הב״ה מדת בשר ודם. אדם מביא דורון למלך ספק מקבלין ממנו ספק אין מקבלין ממנו. ואם תמצא לומר מקבלין ממנו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה. אבל הב״ה אינו כן. אדם נתן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה, שנא׳ אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך.

וגרסי׳ בחופת אליהו רבה הנותן צדקה לעניים עולה ויושב כנגד כסא הכבוד, שנא׳ הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳, וכתיב הוא מרומים ישכון וגו׳, וכתי׳ מלך ביופיו תחזינה עיניך.

וכל העושה הצדקה מישרת דרכו, שנא׳ צדקת תמים תיישר דרכו, ונוטל שכר בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה מנין, שנא׳ צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. כשאדם יורד ימים והולך דרכים ומדברות ונוה לסטין ומרבץ חיות צדקתו הולכת לפניו ושומרת פעמיו שלא יכשלו. ובעולם הבא מנין, שנא׳ והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך. כשיפטר אדם מן העולם הזה ובידו צדקות ומעשים טובים צדקותיו הולכות לפניו לתור לו מנוחה, ויהיו לו מליצי יושר לפני הב״ה, שנא׳ אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו, וניצול מדינה של גיהנם, שנא׳ ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר.

L. 2. Ps. 11,7. Cf. Gen. R., 32,2.

L. 5. Cf. T. B. Baba Bat., 10a. See Aboab, p. 65d.

L. 9. Ps. 17,15.

L. 10. Cf. סדר אליהו זוטא, chap. I (ed. Friedmann, p. 171), which reads: מנין שהיא (הצדקה) מעלה ומושיבה את נותנה נגד כסא הכבוד, וכו׳. Note that Aboab (p. 69a) uses our version, and continues later וכל העושה צדקה וכו׳, which seems to have been derived by our author from another source. Horowitz, borrowing the latter part from Aboab, attributes it to Ḥupat Eliyahu R. (Kebod Ḥupah, p. 18). L. 13. Pr. 11,5.

L 15. Ps. 85,14. L. 18. Is. 58,8. L. 21–22. Job 33,23–24.

יחדל אביון מקרב הארץ. תניא ר' אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם לא הוא בא בה, בא בנו, ואם לא בא בנו בא בן בנו, שנא' כי בגלל הדבר הזה. תאנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. והעושה צדקה עם העני אל ידמה בנפשו שהוא מטיב לעני אלא שהעני מטיב לו. כדגרסי' בויקרא רבה א"ר סימון א"ר יהושע בן לוי יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, שנא' שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז. עשה עמדי אין כתי' כאן אלא עשיתי עמו. ר"ל אני עשיתי עמו יותר טובה ממה שעשה הוא עמי. א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והב"ה עומד על ימינו, שנא' כי יעמוד לימין אביון. אם אין אתה נותן לו דע שאני עומד על ימינו ועתיד ליפרע מאותו האיש. דכתי' להושיע משופטי נפשו. א"ר איבו כתיב נתן תתן לו. אמ' רב נחמן כי בגלל הדבר הזה. הדין עלמא דמי לגלגל אנטליא מתרוקן ומתמלא מתמלא ומתרוקן. א"ר אבהו בשם ר' אלעזר צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם מכיון שאחד מהם תובע מיד אדם ומחזירו ריקם מיד הוא נענש, שנא' וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, וכתי' הנפש החוטאת היא תמות. וגרסי' במ' כתובות בפרק מציאת האשה. ר' חנינא הוה ההוא עניא בשיבבותיה דהוה רגיל לשדורי ליה זוזי כל מעלי יומא דשבתא. יומא חד שדריניה ניהליה בידא דביתהו. אתאי אמרה ליה לא צריך. וא' ליה מאי חזית. אמרה דקא אמרי ליה במה אתה סועד בכלי כסף או בכלי זהב. אמ' היינו דאמ' ר' אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין. פירוש ר' חנינא היה בשכונתו עני אחד והיה רגיל לתת לו כל ערב שבת מעות להוצאת השבת. יום אחד שלח לו עם אשתו. חורה ואמרה לו אינו צריך. אמ' לה מאי ראיתה. אמרה לו שמעתי שהיו אומרים לו במה אתה סועד בכלי כסף או בכלי זהב.

L. 1. Deut. 15,11. L. 3. Deut. 15.10.

L. 5. Cf. Lev. R., 34,10, and note variants. The usual version has: תני ר' יהושע. Here, also, Aboab follows our text both in the selection of material and in version.

L. 7. Ruth 2,19. L. 10–11. Ps. 109,31. L. 12. Deut.15,10. L. 15. Deut. 15,9. L. 16. Ez. 18,4.

שעומד בנסיונו. שאין לך בריה שאין הב"ה מנסה אותה, העשיר מנסה אותו לדעת אם תהיה ידו פתוחה לעניים, והעני מנסה אותו לדעת אם יוכל לעמוד בייסורין ואינו בועט, (שנא' ועניים מרודים תביא בית). אם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקה הרי הוא אוכל ממונו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. (והב"ה מצילו מדינה של גיהנם, שנא' אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'). ואם עמד העני בנסיונו ואינו בועט הרי הוא נוטל כפלים לעתיד לבא, שנא' כי אתה עם עני תושיע. ממי אתה למד מאיוב שנתייסר בעולם הזה ולא בעט בייסורין ונתן לו הב"ה כפלים, שנא' ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. אבל העשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העולם, שנא' ואבד העושר ההוא בענין רע. וכתיב התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. מפני שעינו רעה כנגד גבאי צדקה. למה שגלגל הוא שחוזר בעולם. לא מי שהוא עשיר היום הוא עשיר למחר, ולא מי שהוא עני היום הוא עני למחר. הב"ה מעלה ומוריד שנא' כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. לפי' כשהוא האדם עשיר יעשה צדקה מממונו קודם שיחזור עליו הגלגל ויתרושש.

ומעשה בחסיד אחד כשהיו העניים עומדים על פתחו היה אומר לאשתו, רחמי על העניים האלו, כדי שירחמו בני אדם על בנינו אם יצטרכו לבריות. אמרה לו למה תפתח פיך לשטן. אמ' לה גלגל הוא שחוזר בעולם.

וגרסי' **במדרש** שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו. ר"ל עשה צדקה מממונך כי תמצא אותה אם ירבו עמך הימים ויחזור עליך הגלגל. וגרסי' **במסכת שבת** בפרק שואל אדם מאי דכתי' כי לא

L. 3. Is. 58,7.
L. 4. Ps. 41,2. L. 7. Ps. 18,28. L. 10. Job 42,10.
L. 10–11. Pr. 23,5. L. 13. Cf. Ex. R., 31,14.
L. 15. Ps. 75,8. L. 16. כשהוא האדם; so in MS.
L. 20. Cf. T. B. Sab., 151b, where this story is told of R. Ḥiyya in Aramaic. Aboab (p. 67c) has the talmudic version.
L. 22. Eccl. 11,1. L. 39. T. B. Sab., 151b MS.: בפרק הבית שנשברה.

שיכפה ממך מלאך המות שנא׳ מתן בסתר יכפה אף. ואין אף אלא מלאך המות, שנא׳ כי יגורתי מפני האף והחמה אשר אמר ה׳ עליכם להשמיד אתכם. והוי שמח על שולחנך בשעה שהרעבים נהנין ממנו כדי שתאריך ימים בעולם הזה ובעולם הבא.

וגרסינן בויקרא רבה אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. אמ׳ ר׳ מונא אשרי נותן אל דל אין כתיב כאן, אלא אשרי משכיל, הוי מסתכל כדי לזכות בו. ור׳ מונא כך היה עושה כשהיה רואה בן טובים ובן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח צדקה, היה הולך אצלו ואומר לו שמעתי שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה, וכיון שאתה נוטל הירושה אתה נותן לי דמיו. ובשעה שהיה נותן לו היה אומר לו במתנה נתונים לך. א״ר אלעזר כתו׳ אחר אומר נותן לחם לכל בשר ובא זה וחטף המצוה. אמ׳ הב״ה עלי לשלם לו גמולו הה״ד וגמולו ישלם לו. ר׳ פנחס בשם ר׳ ראובן אומר כל מי שהוא נותן פרוטה לעני נותן לו הב״ה פרוטה. וכי פרוטה נתן לו, לא נתן לו אלא נפשו. הא כיצד היה ככר בעשר פרוטות והעני עומד ליקח ואין בידו אלא ט׳ ובא אחד ונתן לו פרוטה, נטל הככר ואכלה ושבה נפשו אליו. אמ׳ הב״ה אף אתה כשנפשך מצפצפת לצאת מגופך אני משיבה לך.

והב״ה מנסה את העני ואת העשיר, את העני לדעת אם יעמוד בנסיונו ואת העשיר לדעת אם יעשה צדקה מממונו. וגרסינן בואלה שמות רבה אם כסף תלוה את עמי הה״ד יש רעה חולה (ראיתי) תחת השמש (עשר שמור לבעליו לרעתו) ואבד העשר ההוא בענין רע. אשרי אדם

L. 1. Pr. 21,14. L. 2. Deut. 9,19.
L. 5. Ps. 41,2. L. 9. Ps. 136,25. L. 10. Pr. 19 17.

L. 4–18. Lev. Rab., 34,1–2, There R. Jonah is the hero of the story, as he is in T. Y. Peah, 8,9 and Sheḳal. 5,6, as well as elsewhere. Aboab, p. 68a, has R. Mona, as here.

L. 18. Cf. Aboab, p. 67b. Note his abridgments and alterations.

L. 20. Cf. Ex. R., 31,2 and Aboab, p. 67b. In Aboab the source is given in latter part of the passage, which is curtailed and the close of which is imitated thus: והעשיר טוב לו לתת צדקה בעודו בידו.

L. 21. Eccl. 5,12.

דין על אותו האיש לרעה וזימן לו הב"ה העני הזה כדי שיזכה עמו ויקרע מעליו גזר דינו כשהיו מהלכין בדרך נתעלף אותו האיש שנתן מזונותיו לעני לפי שלא היה בידו מזון לאכול. אמ' לו חבירו והלא אמרתי לך לא תתן מזונך. אמ' ר' חייא לר' יוסי הנה מזון בידינו נתן לו ויאכל. אמ' לו ר' יוסי לא נתן לו שמא יפסיד זכותו, נלך אחריו ונראה מה יהיה לו, שבודאי מיתה נגזרה עליו ונקרע גזר דינו בצדקה שעשה עם אותו עני. הלך לו אותו האיש וישב תחת אילן אחד ונפשו נתעטפה ברעב וחבירו מתרחק ממנו וישב לו לצד אחר והוא שכב תחת האילן. אמ' ר' יוסי לר' חייא נשב ונראה מה יהיה לו שבודאי הב"ה רוצה לעשות לו נס. ישבו להם וראו והנה אריה אחד בא אצל אותו האיש והוא שואג: כשקרב אליו עמד כנגדו. א"ר חייא אוי לו לאותו האיש הנה האריה הזה יאכלהו. אמ' לו ר' יוסי צדיק הוא והב"ה עושה עמו נס ומציל אותו בשביל צדקה שעשה עם אותו עני. מיד ירד מאותו אילן נחש גדול והוא בא כנגד אותו האיש לנשוך אותו. מיד קם האריה על הנחש והרגו וחתך את ראשו והלך לו. אמ' ר' יוסי לר' חייא והלא אמרתי לך צדיק הוא והב"ה יעשה עמו נס. הקיץ אותו האיש משנתו ונפשו עיפה ושוקקה. מיד נתנו לו ר' חייא ור' יוסי לאכול. אכל ושתה ושחו לו הנס שעשה עמו הב"ה. פתח ר' יוסי ואמר בטח בה' ועשה טוב שכון ארץ ורעה אמונה. אשרי איש שעושה צדקה מממונו שהב"ה מצילו מן המות הה"ד וצדקה תציל ממות. לפי שהצדקה היא עץ חיים, כל המחזיק בה ניצול ממות והב"ה מאריך ימיו. כשבאו אצל ר' שמעון בן יוחאי שחו לו המאורע. אמ' להם כל האוחז ידו בצדקה שהיא עץ חיים יאריך ימים בעולם הזה ויזכה לחיי העולם הבא.

וגרסינן בספרי הוי שמח במתנה שנתנה לעניים מתוך ביתך כדי

L. 19. Ps. 37,3 L. 87. Pr. 10,2.

L. 23. Cf. Zohar, III, p. 111a, and supplement from Zohar Ḥadash (p. 301b).

L. 24. The word ספרי is an error. The passage is from Mas. Derek 'Ereṣ Zuṭah, chap. 9, where it reads: והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך וכו'. The ואין אף part is not in current ed.

אנשים הגידו לי מה אירע לכם היום הזה. (אמר האחד) אמרתי אני לחבירים שהיו חוטבים עצים אתי בואו ונסעד לחם. מיד הלכתי אני לחבירים ונתנו לי פתם ונתתי על השולחן. אחד מהם ישב לו לצד אחד. אמרתי לו איה פתך. אמ' לי אכלו אתם שאין בידי פת לאכול. מיד השתדלתי לנחמו ואמרתי לו בוא אדוני ונאכל ביחד. ולקחתי מפיתי ונתתי על השולחן ואמרתי הנה פתו של פלוני, כדי שלא יתבייש. כיון שהשליכו אלומותיהם מעל כתפיהם לקח אבלט הסיף וחתך אלומתו של אותו האיש. והיה בתוך האלומה נחש גדול ונחתך בסיף. מיד ידעו שאותו הנחש היה לו לנשוך לאותו האיש ולהמיתו. מיד ידע שמואל שבשביל אותה צדקה שעשה נמלט מן המות. נפק שמואל ודרש וצדקה תציל ממות. לאו דוקא ממיתה משונה אלא אפילו ממיתה עצמה.

ובעון שלא החזיקו אנשי סדום יד עני ואביון נכרתו, שנא' הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה. ר' יהודה אומר הכריזו בסדום שכל מי שיבוא מחזיק בפת לחם יד עני ואביון ישרף באש. והב"ה שלם להם מדה כנגד מדה ונשרפו באש. שנא' וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו'.

וגרסי' במדרש יהי אור ר' חייא ור' יוסי היו מהלכין בדרך וראו שני אנשים שהיו מהלכין בדרך. והנה אדם אחד בא לקראתם. אמ' להם בבקשה מכם תנו לי פת לחם לאכול כי אני תועה במדבר זה שני ימים ולא טעמתי מאומה. הקדים אחד מהם ונתן לו כל המזונות שהיו בידו לאכול בדרך ואכל והשקהו. לאחר כך נתן לו כל מה שהותיר מהמזונות. ואמ' לו טול אלו שתאכל בדרך כשתרעב. נטל מידו והלך לו. אמ' לו חבירו מה תאכל בדרך הזאת ואני כבר אכלתי מזונותי, ואין בידי כלום ליתן לך. אמ' לו ומה עליך אני נשען אין בטחוני אלא בהב"ה. אמ' ר' חייא לר' יוסי לא רצה הב"ה שתעשה מצוה זו על ידיו. אמ' ר' יוסי שמא נגזר

L. 14. Ez. 17,49.
L. 15. Cf. Pirḳe R. Eliezer, 25 (ed. Warsaw, p. 59a); Yalḳut, וירא, 83; and Gen. R., 49,21 (ed. Theodor, p. 504). L. 17. Gen. 19,24.

אמרו לו התפלל עלינו. אמ׳ להם הטפילו בצדקה ותהיו זקנים, שנא׳ עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. ממי את למד מאברהם. דכתי׳ ידעתיו כי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר עליו. ועל כן זכה לזקנה, דכתי׳ ואברהם זקן בא בימים וגו׳. וגרסינן במ׳ שבת בפרק שואל אדם מחבירו. ר׳ עקיבא הוה ליה ברתא. אמרו ליה כלדאי ההוא יומא דנסיבא ועיילה לבי גנאנה, פי׳ לחופה, טריק לה חויא ומיתה. פי׳ ינשוך אותה נחש ותמות. והיה מתעצב מאד. אותו יום של חופתה אתא ענייא וקא קאה אבבא, והוי הכל טרידי בסעודתא. נפקא איהי מחופתה ונתנה פרנסה לאותו עני. וחזרה לה לחופתה. נטלה המסרק לסרוק את ראשה. היה בראשה נחש שהיה רוצה לנשוך אותה ונחתך ראשו במסרק. הוציאה לפני אביה ראשו של נחש ושחה לו הענין. נפק ר׳ עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות. ולאו דוקא ממיתה משונה אלא אפי׳ ממיתה עצמה.

מעשה שמואל ואבלט שהיו יושבים ביחד ועברו עליהם שני אנשים שהיו הולכין ליער לחטוב עצים. אמ׳ אבלט לשמואל אלו שני אנשים האחד הולך וחוזר והשני הולך ואינו חוזר. אמ׳ לו שמואל איפשר שיעשה צדקה וינצל. אמ׳ לו אבלט על כל פנים אינו חוזר. ישבו שניהם שמואל ואבלט על אם הדרך עד הערב והנה שניהם באים מן היער בשלום ואלומותיהם על כתפיהם. אמ׳ שמואל לאבלט איה דבריך הנה שניהם באים בשלום. אמ׳ שמואל לאותם שני

L. 2. Pr. 16,31. L. 5. Gen. 18,19; 24,1.

L. 6. T. B. Sab. 156b. Aboab, *ib.*, retains the talmudic version of this story, from which our author departs. For yet another version, cf. Gaster, Exempla of the Rabbis, p. 206.

L. 15–12. For the story of Samuel and Ablat, cf. T. B. Sab., 156b, where, however, it is in Aramaic and its course, also, differs. Our version is either from some medieval collection or our author's own adaption. Aboab quotes the talmudic version, as in such cases he usually does. For a similar story cf. Midrash Yelamdenu שופטים, 10, about R. Yannai and R. Yoḥanan; also, the Alphabet of Ben Sira, where the names are changed to Joseph and Uziel (ed. Steinschneider, p. 9a). On Mar Samuel's view of astrology, cf. Deut. R. נצבים, 8,6: אין התורה מצוייה באיסטרולוגין וכו׳.

הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו עושי הצדקות מן העולם. אבל כל הפוסק צדקה על עצמו ואינו נותנה לוקה בגופו, דכתיב אל תתן את פיך לחטוא את בשרך. אל תאמר בצבור שאתה נותן ואינך נותן. אל תאמר לפני המלאך זה החזן שיאמר לך תן מה שפסקת ואת אומר לו שגגה היא ולא ידעתי מה שאמרתי. למה יקצוף האלהים על קולך. על אותו הקול שהוצאת בפיך ואמרת לו ליתן ואינך נותן. ד"א על אותו הקול שהתפלל עליך החזן ובירך אותך על שפסקת צדקה וענו הכל אמן, וחבל את מעשה ידיך מעט מצות שבידך. וגרסינן בפירקא קמא דמס' ראש השנה. א"ר יצחק ארבעה דברים קורעין גזר דינו של אדם. ואלו הן, צדקה, צעקה, שינוי השם, שינוי מעשה. צדקה דכתי' וצדקה תציל ממות. צעקה דכתי' ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם. שנוי השם דכתי' ויאמר ה' אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, והדר וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. שינוי מעשה דכתי' וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם אלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם וכו'. ויש אומרים אף שנוי מקום, שנא' ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך, והדר ואעשך לגוי גדול.

וגרסינן בב"ר ר' מאיר אזל לחדא נמלא ראה אותן כלן שחורי ראש, פי' בחורים ולא היו ביניהם זקנים. אמ' להם שמא ממשפחות עלי אתם, דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים.

L. 3 Eccl. 5,5. cf. Eccl. R. 5,3; Eccl. Zuṭa, ed. Buber, p. 103; note 10—11.

L. 9. T. B. Rosh Ha-Shanah, 16b (cf. Aboab, 67a).

L. 11. Pr. 10,2. L. 12 Ps. 107, 28.

L. 13. Gen. 17,15. L. 14. Gen. 17,16 L. 16. Jon. 3,10.

L. 17–18. Gen. 12, 1–2. L. 18. Cf. Gen. R. 59,1. Aboab, 67a. Note Aboab's resemblance to our text, especially חדא נמלא for ממלא of usual versions. Cf. Midrash Sh'muel, 8,4 (ed. Buber, p. 71, note 17). For ממלא see Jastrow's Dictionary *s. v.* and under ממולָאִי, and cf. Gen. R., ed. Theodor, p. 630.

L. 21, 1 Sam. 2,33.

אמרו מלאכי השרת לפני הב"ה רבונו של עולם אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק שקיים אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות. תאנא הוסיפו לו שנים ועשרים שנה. הוי וצדקה תציל ממות. וגרסינן בבבא בתרא ר' חייא רמי כתיב לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות וכתוב אחד אומר לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות. שתי צדקות אלו למה. אחת שמצילתו מדינה של גיהנם, ואחת שמצילתו ממיתה משונה. כתי' הכא לא יועיל הון ביום עברה, וכתי' התם יום עברה היום ההוא. (איזו שמצילתו מדינה של גיהנם, ההוא דכתיב ביה עברה), ואיזו שמצילתו ממיתה משונה, נותנה ואינו יודע למי נותנה, נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. כמו שאפרש לקמן בע"ה. כתוב אחד אומר וצדקה תציל ממות, וכתוב אחד אומר מי גבר יחיה ולא יראה מות. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. אמור מעתה מי גבר יחיה ולא יראה מות, זו מיתה כדרך כל הארץ, וצדקה תציל ממות זו מיתה משונה. פירוש אין אדם בעולם שינצל מן המות, אבל בצדקה מאריכין ימיו וניצול ממיתה משונה. וגרסינן בואלה שמות רבה צדקתך כהררי אל משפטך תהום רבה. ר' יאשיה הגדול אומר צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. כשם שההרים כובשים את התהום שלא יעלה ויציף העולם, כך

L. 4. T. B. Baba Batra, 10a. L. 5. Pr. 11,4.

L. 6. Pr. 10,2. L. 8. Zeph. 1,15.

L. 11. Cf. Midr. Mishle 10,4 (Ed. Buber, p. 65; see note 4). Also, cf. Yalḳut, Proverbs, 945; Yalḳut Makiri, Proverbs, *ad loc.*

L. 12. Ps. 89,49.

L. 16. The ascription of this passage to Exodus Rabba seems erroneous. The nearest parallel we find in Midrash Tehillim, Psalm 36,5 (ed. Buber, p. 250). Cf. Pesiḳta, 9 (ed. B., p. 73a); Gen. R. 31,1; Lev. R., 27,1; Agadat Bereshit, 4 (ed. B., p. 9); Tanḥuma, אמור, 5 (ed. B., Lev., p. 86). Midr. Teh. has: שלא יאבדו באי עולם ליום הדין; and so Tanḥuma. Agad. Ber.: שלא יאבד בדין את העולם. Lev. R.: רק הצדקה כובשת הפורענות שלא תבוא לעולם. L. 17. Ps. 36,7.

וגרסי' במדרש יהי אור בוא וראה אליהו שאמ' הגם אל האלמנה אשר אני מתגורר אתה בבית הריעות להמית את בנה. לפי שאמ' הב"ה לאליהו קום לך צרפתה אשר לצידון הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. וכל הזן והמפרנס למי שהוא צריך מזון ופרנסה וכ"ש בשני רעבון הב"ה מטיב לו ומחיה אותו ואת בניו. זאת האלמנה שזנה ופרנסה אותי בשנת בצורת המתה את בנה. לפי' אמר הריעות להמית את בנה. והב"ה החיה אותו בזכות שפרנסה אמו את אליהו. וגרסינן בבראשית רבה ר' עזריה אומר תדע לך כח הצדקה, צא ולמד מן שלום בן תקוה, שהיה מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ויום, והיה ממלא החמת מים והיה יושב על פתח העיר. וכל מי שהיה בא מן הדרך עייף היה משקהו והיה משיב את נפשו אליו. ובזכות זה שהיה עושה שרתה רוח הקודש על אשתו שהיתה חולדה הנביאה. וכשמת יצאו כל ישראל לגמול חסד לו. וראו את הגדוד שבא עליהם והשליכו את האיש בקבר אלישע. נגע בעצמות אלישע וחיה, שנא' וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. אחרי כן הוליד את חנמאל בן שלום.

גדולה צדקה שכל המצות כלולין בה. שנא' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת. ובזכות המצות מאריכין ימיו של אדם, שנא' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. והעושה צדקה ניצול ממיתה משונה, שנאמר וצדקה תציל ממות, ואפי' ממיתה דעלמא קודם זמנו. כדגרסי' בבבא בתרא תניא אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה. פעם אחת באה לפניו אשה אחת בשנת בצורת, אמרה לו ר' פרנסני, אמ' לה העבודה אין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו אם אין אתה מפרנסני הרי אשה וז' בניה מתים ברעב. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות.

L. 1. Cf. Zohar, I, p. 208b; but note variants. On the relation of Midrash Yehi 'Or to the Zohar, I shall hope to write elsewhere.

L. 2. MT. עמה for MS. אתה בבית. L. 4. 1 Kings, 17,9.

L. 7. Not in Gen. R. Cf. Pirḳe R. Eliezer, chap. 33 (p. 76a).

L. 12. Cf. 2 Kings 22,14; T. B. Meg. 14b. L. 14. 2 Kings 13,21.

L. 15. Cf. Jer. 32,7. L. 17. Deut. 6,25. L. 18. Prov. 4,22.

L. 19. Prov., 10,2. L. 26. MS. has מציעא. Cf. T. B. Baba Batra, 11a.

חסד. מלמד שאדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל, קצר ודאי אוכל, ובצדקה נאמרה הזריעה עם הקצירה, ללמדך שהזורע אפי' מעט לצדקה שיקצור על כל פנים יותר ממה שורע.

תניא א"ר עקיבא אם בא עני אצלך בשחרית ונתת לו איסר והלך לו ובא אחר במנחה אל תאמר כבר נתתי לראשון ודי לי אלא תן גם לשני ואל תחזירהו ריקם, שנא' בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך, ואין זריעה אלא צדקה.

ר' אליעזר אומר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. אמ' הב"ה שתי דרכים נתתי לישראל אחת של טובה ואחת של רעה. של טובה היא של חיים. ושל רעה היא של מות. של טובה יש בה שתי דרכים. אחת של חסד ואחת של צדקה. ושמואל הנביא ע"ה עומד על שתי דרכים הטובים הללו. ואומר באיזו דרך אלך, בשל חסד, של צדקה טובה הימנה, ואם אלך בשל צדקה, של חסד טובה הימנה, אלא מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני מניחן ואקח שתיהן לעצמי. אמ' לו הב"ה אתה נתת עצמך בין שתי הדרכים הטובים הללו חייך אני נותן לך שלש מתנות טובות. ללמדך שכל העוסק בצדקה ובגמילות חסדים שיורש שלש מתנות טובות, ואלו הן חיים צדקה וכבוד, שנא' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. א"ר שמעון בכח הצדקה המתים עתידין להחיות. מנין אנו למדים, מאליהו התשבי זכור לטוב, שהיה הולך מהר להר וממערה למערה. הלך לו לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול, ואמו של יונה היתה, ומפתה ומשמנה היו אוכלין הוא והיא ובנה ימים (רבים). לאחר כן חלה בן האשה ומת. עמד אליהו והתפלל לפני הב"ה ואמ'. רבון כל העולמים לא די לי כל הרעות שעברו על ראשי, הגם על האלמנה אשר אני מתגורר אתה בביתה הריעות להמית את בנה, השב את נפש הילד הזה אל קרבו וידעו וילמדו הדורות שיש (תחיה) למתים. ונעתר לו, שנא' וישמע ה' לקול אליהו ותשב נפש הילד אל קרבו ויחי.

L. 4. Cf. Yalḳ. Shim., Eccl. 11,19.
L. 8. Cf. Pirḳe R. Eliezer, chap. 15 (p. 35a). Yalḳut, Job, 919.
L. 18. Prov. 21,21. L. 18. Pirḳe R. Eliezer, chap. 33 (p. 74 b).
L. 26. 1 Kings 17, 22. MT. בקול; על.

פרק ראשון

מדבר בצדקה רב להושיע

יהיר כילי סורה אלי שימה מלי על לב חוקה
שבע נא נפש נענה אותה אל נא תשיב ריקה
רב לך מהון למה תקפוץ יד מנפש השוקקה
אחרוש תלם מיטב כרם מיטב שדה מיטב חלקה
לכן בשדה טוב ותרומות בו זרעו ל־ כם לצדקה.

זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם ניר ועת לדרוש את ה׳ עד יבוא יורה צדק לכם. גרסינן בבבא קמא בפרק ראשון א״ר יוחנן משמיה דר׳ שמעון בן יוחאי מאי דכתי׳ אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים (שנא׳ אשריכם זורעי וגו׳), ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר זרעו לכם לצדקה. ואין מים אלא תורה שנא׳ הוי כל צמא לכו למים. וגרסינן בפירקי ר׳ אליעזר ויזרע יצחק בארץ ההיא. וכי זרע דגן זרע יצחק, חס ושלום, אלא לקח את ממונו וזרע צדקה לעניים, הה״ד זרעו לכם לצדקה. וגרסינן במדרש הפסוק הזה מתחיל בוא״ו ומסיים בה״א. סימן י״א. רמז לי״א ברכות שמתברך מי שנותן צדקה לעניים, כמו שאפרש לקמן בע״ה. קצרו לפי חסד. ר״ל ששכר הצדקה מרובה כשכר גמילות חסדים. ואעפ״י שגמילות חסדים גדולה מן הצדקה, אם תזרעו מעט לצדקה תקצרו הרבה לפי גמילות חסדים. הה״ד זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. ד״א לפי חסד, מאי לפי חסד, אמ׳ ר׳ אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנא׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי

L. 1ff. Cf. Aboab, p. 68d-69a, and p. 65d. Note that I shall refer to the Mantua, 1563, edition of the Menorat Ha-Maor, by page and column.

L. 2. Hos. 10,12. T. B. Baba Ḳama, 17a. L. 4. Is. 32. 20. L. 5. Hos. 10,2. L. 6 Is. 55,1.

L. 7. Gen. 26, 12. Cf. Pirḳe R. Eliezer, chap. 33 (ed. Warsaw, 1852, f. 74a): וכי יצחק זרע דגן אלא לקח את כל מעשר ממונו וכו׳.

L. 9. This Midrash I was unable to trace. Sepher Ha-Musar reads: סימן ו״ה רמז לשם יה שמברך וכו׳. L. 11. Cf. page 48. L. 14. Cf. T. B. Suk., 49b.

פרק ראשון – מדבר בצדקה

להרים ראשי, הלא מצער היא ותחי נפשי. ונכנסתי למקום אימה ומורא, אל המדבר הגדול והנורא. והייתי כגונב ממעונות אריות טלאים, וכמלקט שבולים בעמק רפאים, או כלוקח צפורים מקיני נשרים, או כרועה עדרים בהררי נמרים. ולפיכך להזכיר שמי בגלוי לעיני בני עמי, בושתי ונשתנו רעיוני, וכסתה כלימה פני. פן יקל בעיניהם ויבזוהו, וכאין וכאפס יחשבוהו. פן יאמרו איך כסיל מחכים פתאים, ואיך הולך שובב בדרך לבו יורה חטאים. ולמען אשר לא ישכחוני שמעי ואנשי שלומי, ולמען הזכיר את שמי, רמזתי בו שמי והוא פלא, נסתר ונגלה, בראשית הפרקים האלה. ואקח אותיות שם איש נבזה וחדל אישים, והרמותים מבין דלים ורשים, ואשים אותם ראשים. ואולי ייטבו דברי בפי כל מבקשיהם, ולי מה נעמו ראשיהם. והדן אותי לכף זכות המקום ידין אותו לכף זכות, כדכתי' היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם.

ועתה אתחיל לבאר הפרקים כפי יכולתי, באשר ה' אתי, ובו שמתי מבטחי ונצחי, וחסדיו שויתי נגדי ונכחי, ונאמנה אל אל רוחי. כי כל מעשה האדם כאין נגדו, ונשגב ה' לבדו. ובאחת יבערו ויכסלו אשר הם חכמים בעיניהם, ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם.

> אֵליך ה' אקרא להכין לבי ומחשבותי. שיתה ה' שמרה לפי, נצרה על דל שפתי. יהי רצון מלפניך וימצא עבדך חן בעיניך לשמור משיבוש רעיוני, ומשגיאות הגיוני, ואשמרה דרכי מחטוא בלשוני. ותסתריני מרוכסי איש בסתר פניך, ובמחשכים כסה עלי אור פניך, ולמדני לעשות חקיך, אלהים חיים ומלך עולם, ואל ישוב דך נכלם.

הורני ה' דרך חוקיך ואצרנה עקב. הורני ה' דרכך אהלך באמתך. יחד לבבי ליראה שמך. דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך. סמכני כאמרתך ואחיה ואל תבישני משברי. תהי ידך לעזרני כי מצותיך לא שכחתי.

L. 1. Gen. 19,20. L. 13. Ps. 125,4.
L. 11. Ps. 141,3 L. 21. Cf. Ps. 31,21.

ובמרומים סהדי, כי לא היתה כוונתי בזה הספר כי אם לכבוד השם, ולא ליטול את השם. כי יודע אני בעצמי שאין בי לא חכמה ולא בינה ולא דעת ולא תבונה, ולא ידעתי לדבר נכונה. ואני דל ורזה, עני ונבזה. וכן ארז"ל במלה מודעת, אין עניות כעניות הדעת. ואל יאשים אדם כסיל ביום סכלו נרדם והוזה, ועניות עני אל יבוזה. וכל אשר ייטב הספר הזה בעיניו, וכשר הדבר לפניו, יחשוב אותו כקרבן מרוקח מוקטר מוגש, כל הנוגע בו יקדש. ואם דל הוא ירצה לפניו כקרבן העניים והדלים, וכמנחת האמללים, קל וחומר מהב"ה שרוצה בקרבן העני מקרבן העשיר, ומקריב מקום אילים ופרים, בני יונה או תורים, או עשירית האיפה קמח שעורים. ואחד המרבה ואחד הממעיט בניב לשון ובשפתים, ובלבד שתהא כוונתו לשמים.

על כן אמרתי אמלא ספקי, ואשלים חוקי, ואענה אף אני חלקי. ונגד לבי הספר הזה שויתי, עד אשר כיד אלהי הטובה עלי אותו כליתי. והטבעתי יסודו על יסוד הספרים, ויריתי אבן פנתו על פסק המחברים, ומהחיבורים הקדמונים אשר היו לפנים. ומן המקרא והמשנה והאגדתא, מתלמוד בבלי ומתלמוד ירושלמי, ומן התוספתא ומפרקי ר' אליעזר, ומפסיקתא וממכילתא, ומספרא וספרי, ומהלכות גדולות, ומספר היכלות, וממדרש חזית, ומדרש השכם וממדרש תנחומא, המגלה כל תעלומה. ומילמדנו רבינו ומתשובות גאונינו, וממדרש של ר' נחוניא בן הקנה, עדות נאמנה. ומחופת אליהו זוטא ורבה, ומבראשית רבה, וכהנה רבות. ומשאלות החכמים והתשובות, וממרגניתא דר' מאיר ופרקיו, מלא על כל אפיקיו. וספרי הר' משה בן מימון, אשר בחיק החכמה אמון, והר' משה ן' נחמן עד נאמן. ומספרי כל מביני שמועה, ומאורח חיים ומחושן משפט ואבן העזר ויורה דעה. ואעפ"י שעיינתי בכל אלו החיבורים, לא הבינותי בספרים. ואם קריתי לא שניתי, ואם שניתי סודותם לא גליתי, ואותותם לא ראיתי. ולא עלה מהם בידי כי אם מעט מזער

L. 4. Cf. T. B. Nedar., 41a: אין עני אלא בדעה.

פרק שמיני. לכבד שבתות וימים טובים, במלבושים נאים ומאכלים ערבים.

פרק תשיעי. בענין כבוד אב ואם, לנטלם ולנשאם.

פרק עשירי. לישא אשה ולכבדנה, ודבר טוב ישמחנה.

פרק י"א. לגדל את הבן על הדרך הנכונה, גם כי יזקין לא יסור ממנה.

פרק י"ב. לישא וליתן באמונה, בכל ממכר ומקנה.

פרק י"ג. לעשות הדיין דין אמת לרמים ולשפלים, ושפט בצדק דלים.

פרק י"ד. לשמוח בחלקו, אם מעט ואם הרבה ספוקו.

פרק ט"ו. לעזוב חמה ולרצות יהי נוח, כי הכעס בחיק כסילים ינוח.

פרק י"ו. שלא להחניף ולהתהלך בדרך תמים, ושלא לגנוב דעת העמים.

פרק שבעה עשר. לאהוב את החבירים כנפשו, ולחמול על הונם כרכושו.

פרק י"ח. שלא לנבל פיו ושלא לספר לשון הרע, ומשניהם פיו יגרע.

פרק תשעה עשר. שלא לגלות סוד הפקיד אצלו רע, פן יחסדו שומע.

פרק עשרים. ללמוד דרך ארץ ומהלכיו, וללכת בדרכיו.

והנני מחלה פני כל חווה חיבור זה, שיביט אליו בעין חמלה, ויתקן טעות כל מלה, ומהאל יהיה לו שכר הפעולה. ואם ימצא בו ערות דבר יכסה עליו ולא יגלהו, וכחכמתו יעשה ויתקנהו, אולי משגה הוא. והנני מתחנן אליכם מליצי רעי, אחי ומיודעי, ליישר מעגלי, ולהכין שבילי. הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי. והנני לפניכם כסומא ואבוקה בידו, וכתלמיד המסדר לפני רבותיו תלמודו. למען ילמד וימצא חן במדב"ר, וידע וישכיל מן מוצא דבר. והנה בשמים עדי,

בני לדברי הקשיבה ולאמרתי, ואל תפרע לעצתי. שקוד על הספר הזה יומם ולילה, ואל תשוב לכסלה. אל תתן שינה לעיניך ולעפעפיך תנומה, ויגד לך תעלומות חכמה ולא יבצר ממך מזמה. הוא הספר, הנותן אמרי שפר. הנקרא מנורת המאור, אשר באור החיים תאור. אור יפוץ משמי ערץ, לאחוז בכנפות הארץ. להראות סודות התורה ומצפוניה, והאיר אל עבר פניה. להאיר ממחשך הפתיות אוילי העם וכסיליהם. העם ההולכים בחושך ראו אור גדול וזיו נגה עליהם. ויאור להם כל שעריו עשרים פרקים, מצות ישרים וחוקים, ומשפטים צדיקים. כל איש אשר ידבנו לבו לשמוע דבריו ולהקים, שואל בפרקי"ם. כל פרק ופרק בעניינו עומד על כנו, נחמד למראה ופרק"ו נאה. ושמתי כל פרקיו שוות, שאין אני יודע מתן שכרן של מצות. ולא הקדמתי על המצוה הקלה החמורה, שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וכולם נכוחות ותמימות, שכולם מתאימות. בואו שעריו בתודה, לתורה ולתעודה. עברו ושובו משער לשער, גם זקן גם נער. ויפתחו לכם שערי אורה, אל מול פני המנורה.

יהי לבך בני אל דת וחוקים · אשר הם מדבש לחך מתוקים
שמע מוסר קנה תורה ומצוה · ומשפטים אשר כראי חזקים
רחץ וטהר במעין התבונה · וממיו דלה מים עמוקים
אזי תאיר בנרות המנורה · וילכו ממרורותך ברקים
לך באתי להודיע נתיבה · וגם דרכה ואלו הפרקים.

פרק ראשון. מדבר בצדקה רב להושיע, ונפש נענה ישביע.
פרק שני. להתפלל ערב ובקר וצהרים, אל אל בשמים.
פרק שלישי. מורה דרכי התשובה, מן העון והמשובה.
פרק רביעי. להדבק בענוה, ולפרוש מן הגאוה.
פרק חמישי. לקבוע עתים לתורה, ולמעט בעסק ובסחורה.
פרק ששי. לקיים המצות בכל יכולתו, את הכל עשה יפה בעתו.
פרק שביעי. לגמול חסד לכל אדם ואוהב ורע, ואל יחשוב להרע.

L. 18. Cf. Job 20,25.

ומפז רב נחמדים. אמרות טהורות, לפקוח עינים עורות, והיו למאורות. לתת לפתאים ערמה, לנער דעת ומזמה. לבי לחשוב מחשבות, שם השכל מגמתו. ורעיוני בשדה התבונות, תלמים חורש לעומתו, יפתח וישדד אדמתו. עד אשר מכל אבן נגף אותו סקלתי, ופרדס נאה בתוכו נטעתי, ועצי עדנים בו שתלתי. ועץ הדעת להבין פליאה, ועץ חיים תאוה באה. בתוך הגן מעין כל משכיל מראיהם לא נעלם, והאיש החפץ חיים יקח מפריה ואכל וחי לעולם. ובו כל עץ נחמד למראה בעתו יתן פריו, מה טובו ומה יופיו. נטע שעשועים יפה אף נעים גן חמודות, שתול על פלגי תעודות. יפיץ דעת ומזמה, נחל נובע מקור חכמה. מעין גנים, מימיו נאמנים. גדול ורחב ידים, תאוה לעינים. מלא על כל גדותיו, הולך על ארבע פעמותיו. גברו נוזליו וזרמיו, ונתן מימיו. בקיץ ובחורף לא ייבש, ופלגיו הולכים על פני השדה כהלך דבש. וכל צמא במימיו בלא כסף ובלא מחיר תשוב אליו נפשו, ישתה וישכח רישו. ועריפי נטפיו יקוו בתוך האגן, להשקות את הגן. עד אשר עלו צמחיו, והאירו פרחיו, ונתנו ריח דודאיו ותפוחיו. והזילו בשמיו, ונטפו סמיו. והציצו סנסניו, והניצו רימוניו. ונראו נצניו, וגדלו ששוניו. ופרחה חבצלת שרוניו, והפיחו קנמוניו. והריחו נרדיו, והבשילו מגדיו. וצללי ההדסים, את הגן מכסים. והעלים והשריגים, יחד משתרגים. והענפים אותו מקיפים. וכל איש אשר רוח אלהים בו, ותורת אלהיו בקרבו, בצלו יחסה ויתלונן, והיו עלהו רענן. ורוח חכמה ובינה בלילה עליו מרחפת, וכל היום חופפת. עד אשר לאף כל משכיל עלה רקחו, נרדו נתן ריחו. ומגדל עוז בתוכו בנוי לתלפיה, וארמון על משפטו ישב ללמוד בתוכו תושיה. ובו שולחן התעודה ערוך, ויין המזמה מסוך. וקול יצריח אף יריע. לקצה הארץ יגיע. לכו לחמו בלחמי אשר אהבתי, ושתו ביין מסכתי, לא לחם ולא בשר, כי אם שכל ומוסר. ולא יין הרקח, כי אם יין הלקח. אכלו רעים שתו ושכרו דודים, והתענגו על רוב שלום ידידים.

L. 6. The reading of תאוה באה seems doubtful.

וראה. ואשתומם על המראה וממני דעת פליאה. ויאמר אלי מה אתה רואה. ואומר ראיתי והנה מנורת זהב כלה, וכברק ירוצץ זיוה והלה. ונרותיה כזוהר הרקיע יזהירו, אל מול פני המנורה יאירו. וכאור החמה שבעתים אורה, לא יכבה בלילה נרה, נר מצוה ותורה, על המנורה הטהורה. רוח ה' נוססה בי משמי ערץ, להאיר על הארץ. מתוק לעינים האור, ולכל בני ישראל היה אור. וכראותי צהלו פני, ותאורנה שתי עיני. ואקוד ואשתחוה לה', ואומר הפעם אודה את ה', מנת כוסי וחבלי, כי אשב בחושך ה' אור לי. וישב אלי המלאך הדובר בי, וישלח את ידו ויגע בי, ויאמר אלי את אשר תמצא אכול, ועשה תעשה וגם תוכל יכול. ואביט והנה בידו מגלה עפה, כמו שחר נשקפה, ברה כחמה וכלבנה יפה, אמריה צחות ללעגי שפה. ובטוב מכל אבן יקר וספיר מעולפה, ואמרי טעם מתוקים מדבש ונופת צופים מטיפה. וריחה טוב ממור ואהלות עם כל ראשי בשמים מניפה. ופריה נחמד למראה וטוב למאכל מכל גפן פוריה וענפה. פריה מתוק ועליה לתרופה. מפנינים יקרה עליה בשפה ברורה, זאת חוקת התורה, וזה מעשה המנורה.

ואביט והנה יד נגעה בי בהיותי מסלד בחילה, ויאכילני את המגלה. ותהי בפי מדבש מתוקה, ותבא בקרבי כמים קרים על נפש עיפה ושוקקה. וכאשר טעמתי אורו עיני, ורעמו אזני, וזרחו לי בחשכה מאורים, ואכלתי לחם אבירים. אכלתי יערי שתיתי נסכי, ופריו מתוק לחכי. אני קרתי ושתיתי מים, מאת ה' מן השמים. מן המקור העליון, שיורד על הררי ציון. ואבוא אל אוצרות מטמונים, ואלקוט מחמדי אבנים, ומשך חכמה מפנינים. וכאשר כליתי לאכול התחזקתי, ועוז התאזרתי, וישמח לבי ונעורתי. ועל משענת אלהי ישעי נסמכתי, ועל עמדי עמדתי, ופתחתי את פי ולא נאלמתי. וערכתי תהלה, לנורא עלילה. אשר לשמו קראני, ומכחו המציאני, ומאין אל יש הוציאני. ומבטן לעבד לו יצרני. ונתן לי לשון למודים, לחבר מלים מזהב

L. 9. Cf. Ez. 3,1; Zech. 5,1.

שאתו ופחדו יבעתני ושאתו. ואומר ולבי מרוב התשוקה, ידכה ישוח, ולא מצא מנוח. מי יתן ידעתי ואמצאהו, אסובבנהו אבוננהו, אבוא עד תכונתו ואדעהו, בחלום אכיר מראהו. ומי יתן ואתחיל אותו ואשלים, אחבירה עליו במלים, ולדעת דרכיו אותי אלהים יחנן, ועדיהם אתבונן.

וכמה פעמים לכתוב אותו התחלתי, ולחברו השתדלתי, וחתרתי סכלי להשיבו אל היבשה ולא יכולתי, מפני קוצר דעתי, ומיעוט סכלי, ורוב סכלי. וכראותי סר ממני כחי, ואלך מר בחמת רוחי. ובעודי משמים ומשתאה, ואפקח את עיני ואראה, והנה איש עומד לנגדי איום ונורא, ומפחדו זחלתי ואירא. ונשתנו רעיוני, ואפול על פני. ופחדתי ונבהלתי, ונתתי פני ארצה ונאלמתי. וימת לבי בקרבי, ונשמה לא נותרה בי, ויגע בי ויעמידני על רגלי. ויאמר אלי אתה בן אדם, מה לך נרדם. עד מתי תשכב עצל, וימיך עוברים כצל. פקח עיניך, והתר אגודות לשונך, ואתה תאזור מתניך. ואען ואומר, הנה לשלום מר לי מר. מה אומר לאדוני, ואין מלה בלשוני. כי לא שמרתי מזמה, ולא למדתי חכמה. ואנכי עפר ואפר, ולא ידעתי ספר. ואיכה אדבר בבינה ובמדע, ואני בער ולא אדע. ולא קריתי ולא שניתי ובגולה נמר רוחי ושניתי. ורוב ימי הייתי מתנועע ומתנודד, כצפור בודד, סג ונאלח, כעוף נודד, קן משולח. וכחי שמש הנדוד שופו, לא עמד כי ה׳ הדפו. ואהיה מנוה חפצי מנוד, וישבתי בארץ נוד. כי יד הזמן הנידתני, וטלטלה גבר טלטלתני, וצנוף צנפתני. ולכל קצוות נפזרתי, וכארבה ננערתי, ולא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי. והיך יוכל עבד אדוני זה, חדל אישים ונבזה, לדבר ובפיו אין מענה, אין קול ואין עונה. ואין חלש קצר קומה, יערוך עם גבור מלחמה. ואין איש אשר (כאב) נפשו מהבין גדל ושברה, יכה את קרי״ת ספ״ר ולכדה. ויאמר אלי אל תירא ואל תחת. שמע אמרי והאזינה, כי עתה יצאתי להשכילך בינה. עד מתי תשתאה, פקח עיניך

L. 1. ואומר ולבי: thus in MS. L. 14. Is. 38,17.
L. 17. MS. has: ובנו לה for ובגולה; corrected after Sepher Ha-Musar.
L. 21. Cf. Is. 22,17–18. L. 24. The word כאב I have supplied to make sense. L. 25. Jos. 15,16.

לעשות לה׳, טרם תשתכח תורה מבני אמוני, וטרם יתחשב בגוים זרע בני, אכתב לו רובי תורתי, וידע וישכיל דת אלהי ישעו, ולא תשכח מפי זרעו. ואחריהם החזיקו האמוראים לכבוד ולצבי, בארץ שנער ובארץ הצבי. ואחריהם רבנן סבוראי קמאי ובתראי. ואחריהם הגאונים וראשי הישיבות והרבנים. וחיברו כמה חיבורים. והעתיקו כמה ספרים מפנינים יקרים. כל איש אשר נדבה רוחו, כפי כחו. ורב חיבר ספרא וספרי, ומי כמוהו מורה. ור׳ חייא חבר התוספתא. ור׳ הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש ור׳ ישמעאל חיברו מכילתא. וגם ר׳ עקיבא חיבר מכילתא. ור׳ אושעיא ובר קפרא חיברו בריתות. והיו לאותות. ור׳ יוחנן חיבר התלמוד הירושלמי בארץ ישראל, קודם חורבן אריאל. ורבינא ורב אשי חיברו התלמוד הבבלי על סדרו, שנים רבות אחר חורבן הבית וגלה יקרו. וכל ההוראות והשאלות והתשובות שהורו כל מנהיג ומנהיג בדורו וראשי הישיבות, וכל הגזירות והתקנות שגזרו והתקינו כל חכם וחכם לצורך זמנו, והעמידו כל דבר מהם על כנו, ויקבעוה הלכה לדורות, משפטים ישרים ותורות. וכמה חכמים וצדיקים, עשו לתלמוד פסקים, והפיצו מעיינותיהם חוצה, להשקות במדב״ר כל צמא, בדינין ובאיסור ובהיתר ובטהור ובטמא.

ועניני הספר הזה במספר ספריהם אינם חשובים, והמה בכתובים. לא מפני שהם קשים בעיניהם, אלא מפני שהם פשוטים ושגורים בפיהם. ובפי הכל יחד אבות ובנים, ואפי׳ תינוקות של בית רבן הקטנים. וישארו על התלמוד מפוזרים ומפורדים, והיו לאחדים, כמקנה במדבר תועה, כצאן אשר אין להם רועה, עדר עדר לבדו, ולא מצא עזר כנגדו. נעו מעגלותם ואין איש מאסף אותם. מלבד מקצת חכמים כרב סעדיה ורב עמרם גאונים, שחברו סידורים לתפלה לעוטה גאונים. והר׳ יעקב בן הרא״ש זצ״ל שחיבר אורח חיים, ושאר ספריו יושר אמריו. ומקצת מחברים אחרים, חיברו מעניינו מעט דברים, כשנים שלשה גרגרים. ואע״פ שהדבר נוח הוא בעיניהם וקל, קשה הוא בעיני, ומפניו נבהלו רעיוני, ולחברו כדאי אינני, כי כבד הוא ממני. ולא אוכל

הגדול והנורא ההוא היו כל נפשות חסידיו, זרע ישראל עבדו עמו ועבדיו. את אשר ישנו פה עמנו היום, ואת אשר אינו פה עמנו היום. ויראו את אלהי ישראל מתוך ענן יומם ועשן ואש להבה, צח ואדום דגול מרבבה. ודבריו שמעו מתוך האש כקול המון ורעם, ואמרו נעשה ונשמע כל העם, וקיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם. ויתן להם משמים, דת קדומה יומים, את יקר תפארתו, אשר היתה באמנה אתו. תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כשני עופרים תאומי צביה, להגדיל עצה ותושיה. והודיעם משפטיו ומצותיו ועדותיו, את חוקי האלהים ואת תורותיו. כי הם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, בחכמה בתבונה ובדעת.

ומאז היו בעם ה׳ נביאים, ברוח הקדש נבאים. עד יום גלות הארץ, והיינו לכלה וחרץ. וספו ותמו נביאי, ולא מצאו חזון מה׳. ונפסק לחם פת בג הנבואה מעדת אריאל, ולא היה עוד לבני ישראל. וייבש מעיינה אשר כנחל שוטף, וישארו הנביאים רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף. לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דבר ה׳ מן השמים. ומאז היה דבר ה׳ יקר ונמרץ, אין חזון נפרץ, ונפל גדרו ונפרץ. ולהקת הנביאים אחר אשר בגולה לבבל הובאו, ולארץ דוכאו, ישוטטו לבקש את דבר ה׳ ולא מצאו. ויחזיקו אחרי הנביאים אנשי כנסת הגדולה, ושאר אנשי הגולה. ואחריהם החזיקו התנאים בעלי המשנה, ברוח חכמה ובינה. וכלם קבלו תורה שבעל פה לעטרת צבי ולצפירת תפארה, איש מפי איש עד משה ומשה מפי הגבורה. והיו למדים על פה אמרי שפר, כי דעתם רחבה להכיל ספר. עד אשר קם רבינו הקדוש ראש המדברים, ותחלת המחברים, וחיבר המשניות, לשמור מזמות ותושיות, להיות להם עיני כל ישראל צופיות. כי ראה את עוני ישראל מאד מורה, ואין איש דעה יורה. ועדת ה׳ בגלות נשבר גאונה, וירד הדרה והמונה. והצרות משתקשקות, והצוקות מתחזקות, ונתמעטו הדעות, ונשתכחו השמעות. ויאמר עת

L. 2. Deut. 29,14. L. 5. Est. 9,31.

הנמלים במקום הגמלים. ושיות דחויו' בנוה אריות, ובמרבץ חיות. וצפרים בקיני הנשרים. והיה לבי טובע בגלי ים המחשבות, ועורך בין קרבי קרבות, ומבעיר בין צלעי להבות, ופעם לעשות יחפוץ, ופעם לא יאבה, פעם יבער ופעם יכבה. אז חשבתי בלבי כל החיבורים הראשונים, וכל הספרים הקדמונים, ואומר אהה ה' אלהים, המוציא מחשבה לנגוהים, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו, הבונה בשמים מעלותיו, המכין בחכמתו גלגלי ערץ, וקבע בם את השמש ואת הירח ואת הכוכבים להאיר על הארץ. המוציא במספר צבאם, ולעשות לו שם בראם. עושה עש כסיל וכימה, עוטה אור כשלמה, ותולה ארץ על בלימה. וייצר את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמה, יקרה ואצילה, מרוח קדש אצולה. וברא בו אזנים לשמוע ועינים לראות, גדולות ונוראות, וישם בקרבו לב מבין נפלאות. משוטט במעגלי השכל ובם דורך נתיבות, לחשוב מחשבות. ועשה לו לשון גדולות מדברת, תהלת יוצרה מספרת, ולשם קדשו מזמרת, ועוזו מעוררת, וגבורתו אומרת, וגדולתו מזכרת, ונוראותיו סופרת, ומקצת רוממותו מגדת ולא גומרת, ומעט מוער משבחו שוררת, ורצונו במענה מבקשת ושוחרת, ובהתודותה על פשעה עונה מכפרת, ובניב הלשון מעלת האדם ניכרת, על מעלת הבהמה והחיה, ויהי האדם לנפש חיה.

ומכל האומות בחר בישראל לנחלה, ולעם סגולה, לשם ולתהלה. וממצרים גאלם מבית עבדים, ויצילם מכף מעבידים, ביד חזקה ובזרוע נטויה. ותהי ידו על מצרים הויה. ויתעלל בהם בעשר מכות, על ידי משה אהרן ומרים, על רוע מעלליהם ומרים, וינער ה' את מצרים בתוך הים. ובני ישראל הלכו בתוך הים ביבשה ביד רמה, והמים להם חומה. ומפליא לעשות הגדיל נפלאות, והפליא פלאות. וישם את הים למצרים עמקי מצולה ולישראל חורב ושרב, ויגער בים סוף ויחרב. ויביאם אל גבול קדשו ומעונו, הר זה קנתה ימינו. וירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, וישמיעם את הוד קולו משמי מעונו. ובמעמד

L. 7. ערץ: poetic term for heaven. Cf. R. Joseph Ibn Abitur's poem במרומי ערץ (Sachs, D. rel. Poesie d. Juden), 2 ed., Hebr. text, p. 9f. and p. 254, note 3. L. 11. Gen. 2,17 L. 18. Gen. 2,7.

הקדמה

קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר. כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. כי אתה נרי ה׳ וה׳ יגיה חשכי. נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. פניך האר בעבדך הושיעני בחסדך. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. יהי לבי תמים בחקך למען לא אבוש. עבדך אני הבינני ואדעה עדותך.

לכו בנים שמעו לי והאזינו קולי. הטו אזניכם ושמעו לי מי פתי יסור אלי. עזבו פתאים וחיו, ומשכילים תהיו. קחו מוסר קחו תבונה, ואשרו בדרך בינה. שמעו שמוע אמרתי, ואל תפרעו לעצתי. כי לקח טוב נתתי לכם, יראת יי׳ אלמדכם. שמעו ותחי נפשכם, כי אמת יהגה חכי, ולא שקר נסכי. מחשבותי בדרך אמת ינחוני, יומם שעיפי ישיבוני, אף לילות כליותי יסרוני. הלא הם יורוני וזממי תמהים, ורעיוני כמהים. משנתי יעירוני לרגעים, ירגיעוני, ובכל עת יניעוני. ואני ישן ולבי ער, כתנור בוער, וים התשוקה בקרבי הולך וסוער. ומרוב חשקי בתורת אלהי ותאותי ותשוקתי. לדת האל ואהב׳ זממי בכל עת יריבוני. תחת אהבתי ישטנוני. ומעיני נדדה תנומתם ונגזלה שנתם. ורחקו מני ימי גילי. ולילות עמל מנו לי. והייתי מסלד בחילות על משכבי בלילות. בנפל תרדמה על אנשים בתנומות. בהתפשט מהגויות הנשמות. ובנוח הכוחות הגופניות. וישארו זכים הכוחות הרוחניות. ויתעוררו הכוחות השכליות.

אז תרתי בלבי וברעיוני, למצוא חזון מה׳, ולחבר חיבור להיות לי לזכרון, למען ידעו דור אחרון. ואמרתי בנפשי מה אענה ומה אדבר, ואיכה מלין אחבר, וקדמו אותי כמה מחברים מביני ספרים, וחברו כמה חיבורים, כזוהר הרקיע מזהירים. ואיכה יכניס עצמו צעיר

L. 1. Pr. 8,10. L. 2. Pr. 6,23; Ps. 97,11.
L. 3. 2 Sam. 22,29; Ps. 119,105. L. 4. Ps. 119,135 and 32,18; Ps. 119,18.
L. 5. Ps. 119,80; Ps. 119,125.

ואם נלאו שמי שכלי להגשים ועב לקחי להמטיר היא עצורה
למעשה המנורה לב תשימון אשר מהר אלהים היא גזורה
ירכה טוב בכל ירך וכתף ונתח טוב בסוד משנה ומקרא
קני חכמה ובינה הם קנותה כמו תלמוד ועיקר הגמרא
גביעים כרקיעים לה ואורם כאור שמש בנר מצוה ותורה
וקול כפתור כקול כפתור ונשמע עדי כפתור ובית הרן ונמרה
פרחיה מפורחים בדעה ונראו עד נה"ר דע"ה וסורא
ומלקחים בלקח טוב ומחתות באש קדש ולא נכרית וזרה
וכליה ומעשיה כמצות אשר יצר בחכמה כל וברא
וכמראה אשר הראה למשה בהר סיני במעשה המנורה.

פתח דבריך יאיר מבין פתאים

שחרים אעירה נגינה אזכירה
וחסד אשירה לאל חי יוצר אור
ואכתוב גליון בעוז שוכן חביון
אשר על כל עליון ואדיר גם נאור
לגלות מסתרים להבין נמהרים
ולפקוח עורים ועינם בם תאור
באור טוב משמש הכי לפנות רמש
מאור שמש ימש והוא הולך ואור
ואותו אל נורא לאור עולם ברא
ועל כן הוא נקרא מנורת המאור.

L. 6. Cf. Amos, 9,1 and Nu. 32,36. L. 11. Ps. 119,130.

וסם מות לעזוב את נתיבה   חמת אפעה ומפתן מדורה
מנשכת כמו שרף ועקרב   וצפעוני ונחש במאורה
קשה יום לו יום מנוחה ימצא בה   וכל איש רש ומסכן מעשירה
וכל עשיר אשר לא יעשנה   מהומה לו תהי גם רב מארה
כעוף יעוף גם כבודו גם יקרו   בלי כנף ולא נוצה ואברה.
ועתה אוהבי שמעו דברי   וכל אחי ואנשי החבורה
אני גבר אשר נדו זממי   ורוח חלפה עלי ועברה
בעדן גן אלהים מחשבותי   הביאוני במו רוח סערה
ושם ראו עצי חיים ודעת   ומהם לקחו סעיף ופארה
וגפן טוב להשכיל מצאו בו   ובין ויכרתו משם זמורה
ולי שורק נטעתיה וזרע   אמת לא הפכה לזרה
סעיפיה עדי ימים תשלח   ועד צפון ועד מזרח קצירה
והיתה לי כרם שדה כרם וחמר   וגם מכל עצי שדה הדורה
והקפתיו בחוקי אל כגדר   ובמצות כמו נסמן ושורה
ענביו ענבי רא"ש טוב למאכל   ויין רקחו לאף יעלה קטורה
כיין הטוב שנתישן ירעב   ויטעם אחר מות תוך קבורה.
ידידי לחסות בואו לכרמי   ובו מחסה יהי לכם וסתרה
וצוף דבשי ומר בשמי ארו נא   ומפריי קחו מני תשורה
שתו ייני ויערי וחלבי   ויין לקחי שתו היום לשכרה
שתו יין משומר בענביו   בטרם כל וקודם היצירה
לכו שברו בלי שוחד ודמים   ולא במחיר וכסף ואגורה
ומה לכם זמורי נזר לגדל   כמו גפן סדום שדמות עמורה
ויינם אחריתו רוש ולענה   וקובעתם מסוכה היא במרה
שמעוני ואם אין לי תבונה   ולא השכל ואם דעתי קצרה
לקורותי בפי לעו דברי   ועלי עברה צרה ועברה
והכה הנדוד אותי בשבטו   ונהג בי בכובד גם בסערה
וירה הזמן חציו בלבי ולו   קלע ולא החטיא כשערה

L. 13. Cf. Nu. 16,14 and Is. 27,2. L. 14. Cf. Is. 28,25.
L. 15. Perhaps a reference to R. Asher b. Yeḥiel. L. 18. Cf. Cant. 5,1.

רחוקה מכסיל אך היא קרובה   ללב משכיל ועל פיו היא שגורה
במערבה מאורות יזרחו לה   ראו אם יש במזרחה נהרה
רביביות שביביה וזיקה   כמו בזק ירוצץ קל מהרה
בזיו הודה משמחת לבבות   ובו שמחה תהי להם אורה
יתומה היא ואח אין לה ואחות   ומעלמות בנות גילה בחורה
יחידה היא דמות אין לה בתבל   ומרגלית אשר אין לה תמורה
וגדלה עד מאד ותיף עדי כל   בכירה היא לעומתה צעירה
ספרים הם והיא להם עטרה   והיא מקדש וכלם לה עזרה
פאר ויקר מלכים יתנו לה   הכי בה יירשו עצר ומשרה
נכוחים הם אמריה למבין   ותוכיחו ותחת בו גערה
וכל מעלה לעומתה נמוכה   וכל כתר לרגליה מזורה
חכמים נואלו מולה ושמו   לפיהם יד ואמרתם עצורה
וכל זקן כנער הוא לנגדה   ואולת בתוך לבו קשורה
עדי חן היא לחכמי לב ואותם   בכתר עוז ותורה מעטירה
דרכיה שביל נועם ושלום   ודרך טוב וקדש הוא מקורה
נתיבות אחריה הם מאירים   במצות אל אלוה רם ונורא
בנשף בחצות לילה ואישון   לכל עין ואישון היא מאירה
נעימות בה וגם שובע שמחות   ועל המעלות מעלה יתירה
אמת תהגה וחסד על לשונה   ומתעה בעוז אזרה וחגרה
להורות משפט האל ליודעיו   אשר ארחו לישרי לב לחברה
נגידים הם דבריה לשומעה   בלי שמץ בלי דופי וסרה
קנותה מחרוץ נבחר וסחרה   מאד נעים וטוב מכל סחורה
אמריה לכל נגע רפואה   ומליה צרי נפש צרורה
ובה פסחים ידלגו כאיל   עלי רגלם ולא אגב גררה
הלום לשון ואלם בה ידבר   שפת יתר בלי לשון חסרה
ועץ חיים לכל המחזיק בה   וכל תומכה אשר על פיו סדורה

L. 9. יירשו עצר: cf. Jud. 18, 7.

L. 19. The word ומתעה is either an error or obscure. Is it based on a peculiar construction of רסן מתעה (Is. 30,28)?

פִּיוּט

בשם ה׳ אל עולם.

בשם אלהי אשר לו הגבורה ולשמו נאוה הלל וזמרה
אצלצל פעמון כנור רנני ואשמע נעים שבח ושירה
ובו אבטח ולא תמעד אשורי ולא אירא ביום זעם ועברה
אנתק מוסרי כְסָלַי וכִסְלִי וכסלי בו ויהיה לי לעזרה
אגדל מחלפות שכלי וסכלי אגלח בתער השכירה
נתיב רגלי ומעגלי אפלס ואתהלך עלי דרך ישרה
ימין האל הביאתני הדומו וראיתי והנה שם מנורה
יאירון יושבי חושך לאורה בחוקי אל ודתו הטהורה
שלישית למאורות היא אבל דין קדימה לה ומשפט הבכורה
רצון האל לכל דורש תלמד בלשון צח במו שפה ברורה
איומה היא ונשקפה כשחר ויפה כלבנה היא וברה
לאורה ילכו עורים בחושך כמו פקחים בצהר מול מדורה
הליכותיה הליכות הולכתים אשר כל אורחותם דין ושורה
מאור זיווה כלפיד״ות לעין איש ומתוק מדבש אשתו דב״רה
חמודה מזהב אופיר וספיר ומכתם ושוהם היא יקרה
באורה המאורות הם מקנאים כמו אשה מקנאה היא בצרה

L. 1. At the top of the page, there are added, probably by a later hand, the following words: סימן הבתים אני ישראל המחבר ברבי יוסף נוחו עדן בן אלנקאוה. This acrostic embraces lines 6–42. It is preceded, however, by another acrostic, lines 2–5, the initials of which are באו״א; probably, בעזר אדוני ואלהי (cf. Ps. 38,16) or בעזרת אלהי ואלהי אבותי. For other poems by our author, and a similar acrostic, cf. Zunz, Zur Litgsch. d. syn. Poesie, p. 512.

L. 4. MS.: תבטח for תמעד; cf. Ps. 26,1.

L. 5. אנתק מוסרי: cf. Ps. 2,3. כסלי: cf. Ps. 38,8. כסלי: cf. Ps. 49,14. כסלי: cf. Pr. 3,26.

L. 6. מחלפות: Cf. Jud. 16,13 אגלח בתער השכירה: cf. Is. 7,20.

ספר

מנורת המאור

לרבי ישראל בן יוסף בן אלנקאוה זצוק"ל

יצ"ל מכתב יד ישן עם מבוא והערות

ע"י

הלל גרשם המכונה הימן ענעלאו

חלק א'

פיוט המבוא, ההקדמה, והפרק הראשון המדבר בצדקה

ניו־יורק

הוצאת בלוך

תרפ"ט

TITLE PAGE OF THE MANUSCRIPT OF AL-NAKAWA'S MENORAT HA-MAOR

מנורת המאור